

Rapula
Uttamo.

M

L o n e n n u o t a k a l a s t u s t a T o r n i o -
j o e n y l i t o r n i o l e i a t i l a
a p e j i l l a.

Mirjam Suutalo.

1950.

S i s ä l l y s l u s t t a l o.

Lähteet ja lyhennykset..... I-V

Johdanto..... 1-6
Keruupitääjä. Murre. Kielenoppaat.

Tornionjoen lohenkalastuksen historiaa..... 7-12

I. K a n s a t i e l l i n e n s l o s t u s.

A. Lohi. Lohen osat. Lohen liikkeet..... 13-14

B. Lohen pyynti.

1) Pyynti itsenäisesti (ilman sulkulaitteita) kalastavilla ajoverkoilla.

Ylitornilaiset nuotta-apajat, niiden sijainti ja omistus. 15-18

a) Lonenkalastusta Kultaniityn apajalla.

Nuottakunnat. Pyytäjät.

Pyytäjien velvollisuudet..... 19-20

Nuotan valmistus: 21-27

Kutominen. Värjäys. Jamominen.

Paulat. Painot. Kannattimet. Köydät.

Pyynnin aloittaminen. 27-28

Kulteen vетоа: 30-34

куlle.

Kulteella pyynti.

Rantauotta ja sillä pyynti: 35-38

Nuotan rakenne.

Pyynti.

Säalis. Saaliin jako..... 39-40

Elämää kalakentällä..... 41-43

b) Pyyntiä tilapäisillä apajilla.

Kulkuus..... 44-45

2) Patokalastuksessa käytetyt ruotat ja niillä pyynti.	
Ylitorniolaiset lohikarsinat.....	ss. 46-47
Vänän karsinan rakenteesta.....	48-50
Karsinakulteet.....	50
Nuotanvetoa karsinassa.....	50-53
Pyynnin lopettaminen.....	54
Loppusanat.....	55
II. Sanasto.....	56-136

Liitteenä 1 kartta.

I.

Lähteet ja lyhennykset.

1) Lähdeteokset ja niistä käytetyt lyhennykset.

Ahlqvist,KW = Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen von Dr. August Ahlgvist. Helsingfors 1875.

Airila AH == Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta murteen suhdetta suomen muihin murteisiin silmälläpitäen kirjoittanut Martti Airila. Eripainos aikakauskirjasta Suomi.Helsinki 1912.

Claudelin,C.G.W.: Karta öfver lax- och sikefiskerierne Torneå elf inom Öfvertorneå socken af Kemi härad och Uleåborgs län år 1869-70 (selityksineen). Maataloushallituksen Kalatalousosaston arkisto.

Donner,Otto: Verzeichnis der etymologisch behandelten finnischen Wörter. Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia 3 XXXVI.Helsinki 1937.

Ekman,Sven : Norrlands jagd och fiske. Uppsala 1910.

FUF Finnisch-Ugrische Forschungen. Helsingfors 1902- .

Gan. = Cristfrid Ganander,Nytt Finskt Lexicon (käsikirjoitus 1786-87). WSOY:n julkaisema jäljennöspanos. Porvoo 1937-40.

Hakulinen = Lauri Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys I-II.

SKRK I-II Helsinki 1941 ja 1946.

Hoikkala,Aino: Kemijoen alajoksun lohenkalastusta. Laudaturyö. Sana-kirjasäätiö.

Jusl. = Suomalaisen Sana-Lugun Coetus koottu Daniel Jusleniuxelda. Stockholm 1745.

Järvi,T.H. : Suomen merikalastus ja jokipyynni. Porvoossa 1932.

II.

Kalima IKBL = Jalo Kalima, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Helsinki 1936.

K S V K = Kalevala-Seuran vuosikirja . Helsingissä 1921-

Karsten Emst.= Finnar och germaner. Folk- och kulturberöringar från tre årtusenden av T.E. Karsten. Folkmålsstudier IX-X. Helsingfors 1943-44.

Kettunen, Lauri: Suomen murteet I-III. Helsinki 1930, III. 1940.

Koskinen, Yrjö : Kemin ja Iin lähivesien vanhempi historia. Historiallinen Arkisto VII, ss. 71-89.

Kukko-Liedes, J.: Iijoen alajuoksun lohenkalastusta. Laudaturyö. Sanakirjasäätiö.

Lönnr. = Elias Lönnrot, Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja I-II.
Helsinki 1874-80.

Lönnr. Lisäv. = Lisävinko Elias Lönnrotin Suomalais-Ruotsalaiseen Sanakirjaan, toimittanut A.H. Kallio. Helsingissä 1886.

Ojansuu KAÄH = Karjala-aunuksen äännehistoria. Esittänyt Heikki Ojansuu.
Helsinki 1918.

-- SKTT = Heikki Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta I.
Jyväskylä 1916.

Paasonen Beitr.=Beiträge zur finnischugrisch-samojedischen Lautgeschichte
von Prof. H. Paasonen. Sonderabdruck aus den XIII-XVIII
Bänden der Zeitschrift Keleti Szemle (Revue Orientale).
Budapest 1917.

Rapola, Martti: Johdatus suomen murteisiin. Tietolipas n:o 4. Helsinki 1977.

Renv. = Suomalainen Sana-Kirja. Lexicon Linquae fennicae, Auctore Gustavo Renvall, Aboae 1826.

Sanakirjasäätiön kokoelmat.

Schr. = Ericus Schroderus Uppsal., Lexicon Latino-Scondium 1637.
Julk. Bengt Hesselmann, Uppsala 1941.

Setälä Verw.=Zur frage nach den verwandschaft der finnisch-ugrischen und samoqedischen sprachen. Eröffnungsvortrag in der jahressitzung der Finnisch-ugrischen Gesellschaft am 2. dezember 1912 von E. N. Setälä. Helsinki 1915.

--= Verz.= Bibliographisches verzeichnis der in der Litteratur behandelten älteren germanischen Sprachen. Unter mitwirkung von Fachgenossen und Schülern herausgegeben von E.N. Setälä. Sonderabdruck aus den Finnisch-Ugrischen Forschungen XIII. Helsingfors 1912-13.

--= ÄH. = Yhteissuomalainen äännehistoria kirjoittanut E.N. Setälä, I ja II vihko. Helsingissä 1899.

Sirelius, U.T.: Suomalaisten kalastus. I-III. Kansatieteilisiä tutkimuksia I. Helsinki 1906.

Streng = Harry Streng, Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakiellessä. Helsinki 1915.

SS I = Suomen suku I. Helsingissä 1926.

S U S A = Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja. Helsingissä 1886- .

Suomi = Suomi; Kirjoituksia- isänmaallisista aineista. Helsingissä 1861- .

S U S T = Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia. Helsinki 1890- .

IV.

.Thomsen Berör. = Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske). Sprog av V. Thomsen. København 1890.

--" GSI = Vilh. Thomsen, Den gotiske Sproglæsses indflytelse på den finske. København 1869.

--" Saml. Avhandl.= Vilh. Thomsen, Samlede afhandlinger I-IV. København 1919-31.

Varis, Heimo : Oulujoen kalastussanoja. Laudaturtyö. Sanakirjasäätiö.

Vilkuna, Kustaa : Lohenpyyntiä kuluvana kesänä Tornionjoella. Artikkeli julkaistu Uudessa Suomessa 19/7 1946 n:oissa 190.

--" : Lohikulletta heittämässä. Kirjoitus Suomen Kuvalähessä 1946 n:oissa 34.

--" : Pohjanmaan papiston lohikymmenykset. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja 37-38, ss. 108-109. Helsinki 1947-48.

--" : Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnjuhlia ja kestityksiä. Helsinki 1946.

Vilkuna-Mäkinen: Isien työ I. Veden ja maan vilja. Kärjoittanut Kustaa Vilkuna, valokuvannut Eino Mäkinen. Helsingissä 1943.

Vir. = Virittäjä. Kotikielen seuran aikakauskirja. Uusi jakso. Helsingissä 1897- .

Wiedemann EDW = Estnisch-Deutsches Wörterbuch von F.J. Wiedemann. St. Petersburg 1869.

Wiklund Ep.Chr.= Kleine Lappische Crestomatie mit Glossar von K.B. Wiklund. Helsingfors 1894.

Tekstiin liittyvät piirrokset ja valokuvat kirjoittajan.

2) Kielisiä ja murteita, joiden nimet on lyhentäen
ilmoitettu.

beltt.	= belttilainen, belttiläisten kielten	m.-skand.= muineisskandinavian
germ.	= germaninen, germanin	ostj. = ostjakkin
ieur.	= indeeurooppalaisten kielten	r. = ruotsin
ims.	= itämerensuomalaisten "	s. = suomen
karj.	= kärjalan	samoj. = samojedin
ksm.	= kantasuomen	sgr. = suomalais-ugrilainen
liett.	= liettuan	suomalais-ugrilaisen ajan
liiv.	= liivin	s.-perm. = suomalais-permalainen, suomalais-permalaisen ajan
lp.	= lapin	s.-volg. = suomalais-volgalaisten, suomalais-volgalaisten ajan
lp. I	= Inarin lapin	syrj. = syrjäänin
" Luul.	= Luulajan lapin	tšer. = tšeremissin
" N	= norjan "	unk. = unkariin
lat.	= latin	ural. = uralilainen, urali-
m.-germ.	= muinaisgermaanin	laisen ajan
mordv.	= mordvan	veps. = vepsän
" b	= ersämordvan	vir. = viron
" m	= moksamordvan	vog. = vogulin
mr.	= muinaisruotsin	

3) Paikannimiä.

Alat.	= Alatornio	Kuolaj. = Kuolajärvi
Enont.	= Enontekiö	Lp. = Länsipohja
Iij.	= Iijoki	Ouluj. = Oulujoki
In.	= Inari	Rov. = Rovaniemi
Jyyk.	= Jyykeä	Sieppij.= Sieppijärvi
Kar.	= Karunki	Sou. = Sodankylä
Kemij.	= Kemijoki	Terv. = Tervola
Kitt.	= Kittilä	Vesis. = Vesissaari

J o h d a n t o.

Keruupitääjä. Murre. Kielenoppaat.

Tornionjoen lohenkalastuksella on vanhat perinteet: suurelta osalta sen tuottavuuden ansioksi on luettava jo jokivarren kiinteän asutuksen varsin varhainen syntyminen. - Vuosisatojen vieressä ovat saaliit entisestään alati lahtuneet ja lohenkalastuksen seudun asukkaille aikoinaan suoma huomattava taloudellinen etu pienentynyt, mutta toisin vuosin lohi vieläkin nousee suurin parvin jokeen, ja hyvän lohi vuoden toivossa tornionjokiset kalastajat joka keväät kunnostavat osaksi hyviä vanhanaikaiset, mutta sellaisina tuottaviksi havaitut pyydyksensä kalastaakseen niillä "ikimuistoisista ajoista" käytetyillä apä - jilla ja hankkiakseen siten itselleen vielä nykyäänkin varsin merkittäväksi arvioitavan lisätulon.

Aineiston laudaturkirjoitustani varten olen kerännyt pää - asiallisesti kesänä 1947 ja 1949, jonkin verran vielä kesällä 1950, kotipitäjästäni Ylitorniolta, jonka alueelle lonta pyydetään monin apä - jin ja monin eri tavoin. Koska työ muuten olisi paisunut tarpeettoman laajaksi, olen rajoittanut sen käsittämään vain lohen nuottakalastusta ja siihen liittyvää nykyistä ja vanhaa tietoutta. Jo yksinään sangen monipuolisen asia- ja sana-aineiston sisältävää patokalastusta olen käsitellyt etupäässä huomioon ottamalla vain siihen liittyyvän nuottapynnin, itse padon verkoin kokemisen.

Ylitornion pitääjään, jota etelässä rajoittaa Karungin, pohjoisessa Pellon ja idässä Rovaniemen pitääjä, kuuluu n. 40 km:n pituinen alue Tornionjoen itärantaa. Laajan pitäjän vauraimmat ja tiheimmin asutut kylät: Kauliranta, Kuivakangas, Närkki, Alkkula, Nuotioranta, Armassaari ja Kainuunkylä - pohjoisesta etelään lueteltuina, ovat ryn-

mittyneet tällä melkoisen lyhyelle kaistaleelle virran polveilla kii-teästi seuraten. Varmaa on, että jokivarren hyvinvointia on suuresti edistänyt kannattava lohenkalastus, jota kylälätset vanhoista ajoista ovat olleet oikeutetut harjoittamaan. Tornionjoen länsirannalla ko-mitten vaarojen kupeessa kohoavat Ruotsin Ylitornion ja Hietaniemen hyvinhoidetut kylät, joitten suomeapuhuvan väestön kanssa ollaan miltei jokapäiväisessä kosketuksessa.

Murteensa puolesta kuuluu sekä Suomen että Ruotsin Ylitornio Peräpohjolan sekamurteitten Tornion murteistoon, sen "joki-varren" alimurteena, jota puhutaan pitkin Suomen ja Ruotsin rajaa aina Kaaresvantoon pohjoisessa.¹⁾ Koska murteesta on kirjoitettu äänne-historiallinen tutkimus, tyydyn seuraavassa lyhyesti luettelemaan sen joitakin työni puitteissa, sanaston erikoiskäsittelyn ja esimerkkilau-seiden yhteydessä, esitintulleita tunnusomaisimpia piirteitä.²⁾

Konsonantit.

Saneenalkuiset konsonanttiyhymät ovat murteessa yleisiä, varsinkin ruotsalaisperäisissä lainoissa ja deskriptiivisanoissa, esim.: klupu, kräseli,, kroppa(apaja), krossi, plankku, prükata, trumpsa, trump-sia, trumpsalakari.

Lyhyen painollisen tavun jäljessä on tapahtunut konsonanttien yleis - geminaatio::

errā, jakkā, jammo, kalla, mellā, kutto, pittāp perrā.

1)

Tarkemmin Airila: Äännehistoriallinen tutkimus Tornion murteesta, ss. 12-14.

2)

Edellisen lisäksi käytetyt lähteet:

Kettunen: Suomen murteet I-III karttoineen,

Rapola : Johdatus suomen murteisiin.

t k > k k, esim.:

mukka (~mukin, mukitella), ekkö, mikkän non, soutivakki, vastakka.

n

t s > t t (~t t):

katto, mettä, päätipä, pättäkkä, ruottalainen, r u o t t i, vatta -
uimus, v i t t a n i e m i, tarvitte, ülitte.

t v > l v:

lalva, kalve, kolveintua.

Geminaattanasaalit ja -likvidat ovat lyhentyneet sekä ensi tavun pitkän
vokaalialaineksen että yleisesti painottoman tavun jäljessä:

tuone, tienü, känethän, rakenussilmä, isänän, ollak_kulthela, mennä
nuotale.

Sivupainollisen tavun jäljessä ne ovat yleisesti säilyneet:
eläselle, kümnenelle, rakenamma, suremalle.

Kirjakielen d:tä (painollisen tavun vokaalin ja h:n jälkeistä mksm. ö:tä)
edustaa kato, esim.:

kiukset, lauat, laiat, nüe, paon, piättä, piätüstauko, puas, püethän,
sae, souethän, ven, veon, tua, viä, tahon, nähä,

tai h tapauksissa :

saha, jähä, tuohan, viehän.

Murteelle erikoisen leimaa-anatava on pääpainottomien vokaalien välisen
h:n säilyminen. Se on aina säilynyt. Edustuksessa on havaittavissa pää-
asiassa kaksi tapaa:

1) h:ta edeltävä vokaali on kadonnut, mutta h:ta seuraava vokaali esillä
pitkänä, supistumanominien monikkomuodoissa on diftongi:
korthön, karsinhän, pathoin, verkhoin, souethän ünhen, kulthela punot-
häm_pussi perhän;

(sisäheitton johdosta syntynyt s n -yntymä on eelleen kehittynyt s s :ksi, esim.: viisät, venhessän, missän, possän, heitettässin) 2) jouduttuaan liikvideen, nasaalin tai puolivokaalin jälkeiseen asemaan h on pitkän ensitavun jäljessä yleisesti heittynyt eellään olevan konsonantin yli (metateesi) :karsinnän, sählit, suchlén, k a i h n u k ü l h ē n, aihrcin, pauhlicin, hierohnän (myös hiehrön), scutahnet; jos konsonantti yhtymän molemmat konsonantit ovat seinnillisia, h on siirtynyt näitten väliin, esim.: marnjät

(h:sta ks. tark. Airila ÅH ss. 139-154).

v :n katoa tapaa runsaasti u :n ja ü :n vierestä, teisinaan vainteleee kadon kanssa v :n heikko säilymä:

hüä, hüästi, sauas, sauansen, süä, suanto, neu^(v)ot, tü^(v)en, kä^(v)ütä.

Lausefoneettinen -s > -h :

sauhperä ~ sauasperä, marjan ~ marjakala, pälühmies ~ pälüsmies, varrahkala ~ varraskala.

Sananloppuisista konsonanteista ennennes huomiota -t:n kolmeulainen lausefoneettinen esoustus, se on 1) säilynyt, 2) kadonnut tai 3) assimiloitunut seuraavan sanan alku - k:i:n, -p:i:n, -s:i:n keltaiseksi: nes, sanova, süüp, puthät, verkok, kulkova (vrt. ed. tk > kk).

Tavallinen on myös loppu-n:n assimilaatio:

lauri j, jälkhin, lohellanka, solmuvyäli, kauli r_ranta, peksampää.

Vokaalit.

> o, ö läheisen lauseliähteen vaikuttuksesta, esim.: kutoa (kutea) ülön, pölkä,

sekä vaikastti selitettävässä tapauksessa: sölkä, soutas, sölkä, sölkäuimus.

u o > ū tapauksessa : ruho.

enstevun u o, ü ö > ū, ï ÿ u, ü :

lúa ~ lua, tua ~ tua, müä ~ müä, süä ~ süä.

h:n jälkeestä vokaalista ks., edellä.

Painottoman tavun i-loppuisen diftondin jalkikomponentti on kadonnut:
mullon, sillon, alanen, surunen, (impf.) lappo, hiero, jamo.

Sen säilymistäkin tapaa :

kaloista, pacista, lapoit, sanoit, jamoit.

Lyynen painollisen tavun jälkinen lyhyt vokaali on muuttunut puolipitkäksi : alanen, ülänen, kala, jama, kojaman, rakenta, isänän, purikka

Muoto-opillista.

Tyypillinen on teisten rinnalla mon., gen. muotoa :

alasitten ((~alaisten, alasien), kopitten, uluitten, laiottien, miehittien,

Xleistä ovat sellaiset imiff ja kond., mon., 3. personnan muodot, joissa pääteenä on pelkkä t :

miehes, sanoit, lapoit, heitit, otit, veit; sanosit, lappasit, heittäsit ottasit, vetäsit.

Yks. 2. ja 3. persoonan possessiivisuffiksit ovat muotoa:

otak, kurikkasti, kalasti, venhesti; neäl, läkisa, nuottasa, verkosa.

Kielenoppainani ovat asta- ja sana-aineistoa kerätessäni toimineet pääasiallisesti seuraavat syntyperäiset paikkakuntalaiset:

- Aapo Alaviippola, s. 1878, oikea "vanhaa kansan mies ja ikäsäk kalastanu", joka nykyisin pyytlee vain "päältäke tlojana", mutta jolla on sitä runsaammin aikaa "porista venhoita",
Aarne Anundi..., s. 1892, Kultaniityn apajan isäntä,
Pekka Anundi..., s. 1886, innokas kulleemies, jonka vaikaa sairaus jo muutaman vuoden on pakottanut pysyttelemään poissa tutuksi käyneiltä apajilta,
Maria Heavikko, s. 1869, ainoa naispuolin tiedonantajani, korkeasta lästään huolimatta virkeä vannus, joka nuoruudessaan on paljon ollut mukana lohikarsinalla,
Kaarlo Kaisu..., s. 1898, kylänkuulu "verkkomestari",
Heikki Lampinen, s. 1887, kokenut patomies,
Paülus Vanhainen, s. 1895, Kuivakankaan patoisäntä.

Sanastoa verratakseni tein kesällä 1949 jonkin verran muisiinpanoja Karungissa, jolloin sain tietoni mv. Isak Ojarperälta (s.1874) ja hänen pojaltaaan. Aineiston sanastollisen vertailun olen suorittanut toht. Mirvin kesinä 1946-47 Ponjois-Ruotsista ja -Suomesta tekemien sanamuistiinpanojen, Kemi-, Ii- ja Oulujoen lohenkalastuksesta kirjoitettujen laudaturtöiden ¹⁾ sekä Sanakirjasäätiön kokoelmien perusteella, silmällä pitäen lähinnä terminologian levinneisyyttä peräponjalaismurteissa.

¹⁾ Aino Hoikkala: Kemijoen alajuoksun lohenkalastusta,
J. Kukko-Liedes: Iijoen alajuoksun lohenkalastusta,
Heimo Varis : Oulujoen kalastussanoja.

Tornionjoen lohenkalastuksen
historiaa.¹⁾

Syystä, että Kaakamanjoki keskiajalla toimi Suomen ja Ruotsin välisenä rajana, on Tornionjoen kalastusoloja koskeneella hallinnolla ollut osittain omat, muista Peräpohjolan lohijoista poikkeavat vaiheensa. Tosin tämä raja oli pikemminkin kirkkohallinnollinen kuin valtakunnallinen ja eroitti toisistaan Turun ja Upsalan niippukunnat, niin että Upsalan arkkipiispa kantoi lohikymmenykset länsipuolelta Pohjanlahtea Kaakamanjokeen saakka, josta etelään Pohjanlahden itäpuolelta alkoi Turun piispan kanto-oikeus. Se seikka, että Kemi- ja Tornionjoen lohikymmenykset keskiajalla kuuluivat käytännöllisesti katsoen piispalle, paljastaa todellisen syyn Upsalan ja Turun Hemming-piispojen ankaraan kiistaan hiippakuntiensa rajasta, josta sopimus saatiin aikaan vuoden 1345 tienoilla, mutta jonka ulottamisesta Oulujärveen saakka ei samalla vuosisadalla puuttunut pyrkimyksiä. Näillä milteli asumattomilla seuduilla piispa oli käyttänyt kruunun edellä kulkevaa valtausoikeuttaan ja alistanut etelästä tulleet sesonkikalastajat maksamaan kymmenykset runsaasta saaliista, kenties jo aikaisemmin kuin Torniossa ja Kemijoella oli kirkkoakaan, puhumattakaan kirkkoherrasta. Myöhemminkään, kun pyyntipaikoille tuli paikallisia sielunhoitajia, piispa ei ollut halukas luopumaan arvokkaasta tulostaan, vaan luovutti kymmenykset ainoastaan niiltä päiviltä, jolloin hänen edustajansa eivät tavanneet olla paikalla.

1)

Yrjö Koskinen: Kemin ja Iin lohivesien vanhempi historia,

Historiallinen Arkisto VII, ss. 71-89,

Sirelius: Suomalaisen kalastus I-III, ss. 433-435,

Järvi: Suomen merikalastus ja jokipyynti, ss. 139-152,

Vilkuna: Pohjanmaan papiston lohikymmenykset, Suomen Kirkko-historiallisen Seuran vuosik. 37-38, ss. 108-139.

Tornionlaakso kuului vanhoina aikoina Helsinglannin voutikunnan takamaihin ja Ruotsin valtion omistukseen. Mauno Latolukan (1275-90) aikana Ruotsin hallitus rupesi valloittamaan näitä erämaita uutisasutukselle. Siirtokuntia Hämeestä ja Satakunnasta asettui ensin Kyröjoen varsiille, mistä ne piankin levisivät Peräpohjolan rikkaille lohivesille. Kun Maunu Eerikinpojan alaikäisyden aikainen holhooja-hallitus lahjoitti v. 1327 kuninkaan nimissä eräitä paikkakuntia Oulun ja Skelleftejoen välillä sellaisille, jotka tartoivat uhrata kustannuk-sia viljelys- ja asutustoimintaan, olivat pirkkalaiset jo Suomen puolel-la ottaneet haltuunsa maat ja vedet, joten Ruotsissa alkuunpantu asu-tustoiminta ei voinutkaan ulottua Oulujokeen, kuten oli tarkoitettu. Syntyneen riidan ratkaisi Upsalan drotsin v. 1327 laatima tuomiokirja, jossa aikaisemmin tehty kuninkaallinen säädö Helsinglannin pohjoisten takamaiden asuttamisesta "pysytetään vahvana voimassa", kuitenkin niin, että ne, jotka Helsinglannin voudilta olivat saaneet asumisoikeuden, olivatpa sitten pirkkalaisia tai muita, saivat siellä ainakin kuningas Maunu Eerikinpojan aikana kenenkään verottamatta pysyä ja kuuluivat mainitun youdin tuomion alle. Nämä Helsinglannin voutikunnan takamaat lahjoitettiin silloin kuninkaan nimissä uutisasukkaille ikuiseksi omaisuudeksi. Yrjö Koskisen käsitryksen mukaan katsottiin myös pyyntioikeutta keskiajalla uutisasukkaille kuuluvaksi omaisuudeksi, josta maksettiin veroa.

Vanhimman tunnetun asiakirjan mukaan - se on Sten Sture vanhemman ajoilta - oli Tornionjoen lohenkalastus läänityksенä Upsalan arkkipiispalla. Tämä asiantila lienee ollut tilapäistä laatua. Varmaa on, että seudun asukkaat 1500-luvun alussa suorittivat sääntönäis-veronsa (ruots. stadga) suorastaan kruunulle. Tämä vero oli määrätty maksettavaksi suolatussa lohessa, johon talonpojat itse olivat velvolliset hankkimaan suolan ja tynnyrit, jota paitsi heidän oli toimitettava lohi perille, tavallisesti Tukholmaan. Sääntönäisvero teki koko Tornion

pitäjästä teki v. 1534 ainoastaan 4 tynnyriä.

A. E. A. N. A

Kustaa Vaasan (1523-60), kasvoi lohivero Tornionjoella monenkertaiseksi. Järjestääessään uudelleen Ruotsin valtakunnan oloja kuningas tarvitsi lisätuloja eikä enää tyytynyt veroihin, joita aikaisemmin oli kannettu, vaan lisäili niitä tuntuvasti. Hän sovellutti Peräponjolan lohenkalastukseen 'ius regale' -käsitteen, aluksi enkä vain valta- l. ns. "kuninkaanväylään" nänden, jota nimitystää ruvettiin tulkitsemaan, että se oli kuninkaan ja kruunun oma ja että kalastusta siinä harjoittavien tuli maksaa kruunulle veroa, milloin eivät kalastaneet kuninkaan lukuun. Kalastusoikeuden anastamista puolustettiin ns. Helgeandsholmin päätöksellä, muka vuodelta 1282 peräisin olevalla asiakirjalla, jonka mukaan herrainpäivillä Helgeandsholmissa mainittuna vuonna oli mm. päättetty, että kaikki Norrlannin ja Suomen joet, joissa pääasiallisesti kalastettiin lonta, siikaa, ankeriasta ja säynävää, kuulivat valtion omistukseen. Nykyinen tutkimus ruotsalaisen prof. Styffen selvityksen perusteella on todennut asiakirjan tekaistuksi. - Jo v. 1543 oli Tornionjoen sääntönäisveron määrä noussut 24 tynnyriin ja v. 1553 36 tynnyriin. Vuodesta 1558 alkaen tendään kalastusluetteloiissa ero joikikalastuksen ja saaristokalastuksen sääntönäisveron välillä. Muellistä suoritettiin mainittuna vuonna 26 tynnyriä, v. 1559 31 tynnyriä ja v. 1560 45 tynnyriä. Tasotuksen kautta lohen sääntönäisvero kuitenkin jonkin verran väheni, niin ottä se v. 1574 teki 44 tynnyriä. Taimenen kalastuksesta suoritettiin erityinen sääntönäisvero, joka vuodesta 1560 alkaen teki 2 tynnyriä. Sitä paitsi olivat lohenkalastuksen harjoittajat velvolliset suorittamaan "joka kymmenennen lohen kaikesta mitä saivat". Näistä lohikymmenyksistä tuli se osa, mikä saatiiin ennen Eskilin (12/6) päivää, Tornion papille, ja myöhemmin saatu osa kruunulle. Kruunulle lankeava osuus oli sama kuin entinen piispan ionikymmenys, joka Vesteråsin resessissä 1527 oli joutunut valtiolle. Tämän kymmenenslohen kantoa varten kruunu oli asettanut erikoiset voudit.

Vielä raskaammaksi kävi veron suorittaminen Kaarle hertuan hallitessa. Hän määräsi v. 1602, että "niiden, jotka kalastuk-sia viljelivät, oli kalastettava joka toinen päivä kruunun hyväksi ja joka toinen päivä itselleen, tai annettava joka toinen kala kaikesta, minkä he vuoden mittaan voivat saada". Niin nousi vero korkeimmillaan ollessaan v. 1609 111 tynnyriin. Sitä paitsi oli kymmenys suoritettava. Mitenkä kirkkoherrat olivat saaneet haltuunsa entisen piispan eli sittemmin kruunun osuuden, on vaikeata varmuudella selittää. - V. 1611 hal-lituksen oli alennettava vero kolmannekseen saaliista. Tämäkin määrä oli liiallinen, ja seurauksena huonoista kalavuosista sekä siitä, että ka-lastajat rupesivat osaa saaliista salaamaan, oli, että kruunun tulo esim v. 1616 nousi vain 21 tynnyriin. Kruunu katsoi vihdoin itselleen edullisemmaksi palata aikaisempaan verotustapaan: v. 1619 niin hyvin joki-kuin saaristokalastus jätkettiin rahvaan käsiin "vuotuisesta verosta, joka kaikkiaan teki 80 tynnyriä suolattua lohta, joka vero v. 1638 oli lisääntynyt 80 tynnyriin 7 leiviskään. Tämän veron suoritukseen ottivat osaa kaikki, jotka asuivat jokivarrella noin 20 peninkulmaa sen suusta sekä rannikolla ja kalastivat meressä."

Näin korkeana taksa ei kauan pysynyt, sillä kalas-tuspaikka toisensa jälkeen huononi tai kävi kokonaan käyttökelvottomak-si, ja saman tien alenivat kruunun niistä saamat tulot. Osaltaan tähän vaikutti myös se, että ensimmäiset karsinapäät olivat tülleet Tornion-joella käytäntöön kalastusluettelista päättäen Mattilassa ja Alavojak-klassa v. 1603 ja 1604. Konta niitä ilmestyi muuallekin. Että tämä oli harvaksi niille, jotka entuudesta olivat harjoittaneet nuottapyyntiä, on selvä. Ylitorniolaiset rupesivat piankin äänekkästi valittamaan, että heidän kalastuksensa menestyi huonosti, koska alatorniolaiset pyydyksil-lään miltei kokonaan sulkivat joen. Valitusten johdosta kuningas v. 161 kielsi "kaikenlaisen patojen rakentelun joen suulla". Mutta kerran hyväksi havaittu patopyynti oli jo päässyt sellaiseen vauhtiin, että sen eh-

käiseminen oli mahdotonta. V. 1649 toimitetussa patojen tarkastuksessa, jonka tarkoituksena mm. oli määritää kunkin kiinteän patolaitoksen lohi-pyydyksen pituus, todettiin patoja joen suun ja Korpikylän kosken välillä olevan 83. 69 näistä hyväksyttiin pysyviksi. V. 1741 oli patoja Tornionjoessa 117.

Vindoin kuningas suostui ylitorniolaisen uudistettuun ehdotukseen kalastuksen tekemisestä kaikille yhteiseksi. Hän sääsi 1765, sen jälkeen kun joen suupuolella asuvat ensin olivat vastustuksestaan asiaa aikansa viivyttelleet, että "toimeenpantavaksi määritty yhdistäminen useinmainittujen lohenkalastusten harjoittamiseksi on joutuisasti tehtävä, niin että lohenkalastusta saa yhteisesti käyttää jo määrityllä tai vastedes sopivammaksi havaittuilla paikoilla, jolloin kustannukset ja tulot, mitkä siinä tulevat kaikkien kalastukseen osaaottavien asujantien osaksi, on jaettava sen mukaan, minkä verran kullekin kylälle tai talolle on pantu varsinaista sääntönäisveroa, jonka suorittamisesta kukaan kaikkien ja kaikki kunkin puolesta olkoot kruunulle vastuunalaisia". Samalla jaettiin kalastukseen oikeutetut kahdeksaan kullekuntaan, jotka vuoron perään saivat käyttää yhteistä kalastamoja. Tämä järjestys vahvistettiin uudella kuninkaallisella päätöksellä v. 1773.

Riitaisuudet eivät kuitenkaan loppuneet tähän. Nyt ruvettiin kiistelemään osallisuudesta kalastukseen. Saattakseen asiat järjestykseen hallitus ryhtyi erikoistoimenpiteeseen. V. 1786 se vuokrasi Tornionjoen kuninkaallisen lohenkalastuksen yksityiselle 15 vuodeksi perusteeksi päätökselle ilmoitettiin, että puheena oleva "kalastus kaikissa aikoina oli aiheuttanut riitoja ja käräjöimisiä, jotka olivat kansalle saattaneet suurta levottomuutta ja kustannuksia ja joita ei millään järjestyskeinoilla oltu voitu välttää" sekä että "mainittu lohenkalastus liiaksi esti kansaa tavanmukaisesta maanviljelyksen hoidosta, joka kuitenkin paikkakunnalla, missä oli tarjona laajoja aloja ja monta uudisviljelyksen tilaisuutta, ehdottomasti antaisi varmimman ja luotettavimman

voiton". Kauan ei kuitenkaan kestnyt, ennenkuin väestö sai takaisin entisen oikeutensa. Siirrytyään henkilöltä henkilölle vuokrakontrahtioston kesusta 1790 joutui "sille väestölle, joka 1785 oli harjoittanut lohikalastusta". Uusien vuokraajien erikoisesta hakemuksesta kuningas v. 1791 määräsi, että "kalastusoikeus Tornionjoessa armosta luovutetaan rahvaan käsiin sadan vuoden ajaksi sillä eholla, että rahvas oman tarjouksensa mukaan suoritti saman koron ja suostunnaan kuin viimeiset vuokraajat, että sen vakuudeksi asetettiin heidän perintötilansa sekä että, ellei vuokraa kunnollisesti suoritettu, kontrahti kumottiin." - Tässä sopimuksessa pidettiin voimassa myös viimeksi 1723 tehdynä kuninkaan päätöksestä määritellyt lohikyymmenysoikeudet, jonka päätöksen mukaan kymmenykset oli otettava kokonaista, jakamattomasta saaliista, siis myös kruunun osasta eli taksasta, ja kirkkonerroille maksettava kymmenyksiä sen mukaan, minkä verran heidän kuulijoillaan oli pyynnissä osuutta, tapahtuipa pyynti Yli-tai Alatornion puolella rajaa.

Kun Tornionjoesta sitten tuli rajajoki, sopivat Ruotsi ja Venäjä vuoden 1810 rajasopimuksessa sitä, että valtioille kuuluvat kalastusoikeudet voidettaisiin yhdessä sekä että mainittu satavuorinen vuokrasopimus saisi pysyä voimassa. Kun tämä aika päätti, tentiin molempien valtioiden välillä sopimus, että lohenpyyntiä joessa harjoitettaihin edelleenkin yhteiseksi ja että pyynti rajoitettaisiin korkeintaan kandejaan kiinteään patolaitokseen, jotka osuuksiin jaettuina vuosittain tarjottaisiin huutokaupassa eniten tarjoavalle vuokralle. - 1927 tentiin Ruotsin ja Suomen välillä uusi sopimus, joka edelleenkin pitää kiinni valtioille kuuluvasta regale-oikeudesta, mutta rakentuu sille ponjalle, että lohenkalastus, jota entiseltäkin on edelleen supistettu, luovutetaan edullisin ehdoin jokivarren maanomistajien muodostamille yhtymille käytettäväksi. - Lohikyymenyksiin nähden on näissä myöhemmissäkin sopimuksissa aina noudatettu vannaa tapaa. Tornionjoen pyyntioikeuksien vuokraajat ovat vanhojen asetusten mukaisesti vieläkin velvolliset suorittamaan kaikki lohikyymenykset niihin oikeutetuille. 1922 annettu uusi papiston palkkauslaki on kuitenkin alheuttanut niiden kannossa epäselvyyttä. On nim. syntynyt erimielisyttä sitä, onko kymmenyksiä pidettävä sellaisena seurakunnan papistolle maksamana palkkausena, siis papinkyymenyksinä, joiden suorittaminen lakkaa uuden palkkauslain tullessa käytäntöön, vai onko ne katsottava kruununkyymenysten luontoiseksi palkkaedaksi, joka mainitun palkkauslain mukaan on siirrettävä evankelis-luterilaisten seurakuntien vastikerahastoon. Jokivarren kirkkonerroista enää vain Tornion ja Ylitornion papit nauttivat kymmenyksiään Vanhan palkkauslain mukaisesti, Karungin ja Alatornion kirkkonerrojen saadessa tulonsa rahana uuden palkkauslain mukaan. Lohikyymenystulot sijoitetaan täällä säästöpankkiiin odottamaan asian virallista ratkaisua.

A. L o h i . L o h e n o s a t . L o h e n l i k k e e t .

L o h i (Salmo salar), jonka yleisnimitys litornio-laisilla spajilla on yksinkertaisesti vain k a l a, alkaa vaelluk-sensa Tornionjokeen toukokuun loppupuolella, mutta vasta "Salkoj" (Sa-lomonin, 8/6) jälkhiiljöhi on oikein g o u s e e", uskovat vanhat kalas-tajat. Nousulohi istä ensimmäiset, tummaselkäiset ja hopeavatsaiset, p e r t u l o i n i s s a uivat lohet ovat k i r s i k a l o-j a, joiden pyytäjät arvelevat talventineen länimerissä ja siksi nou-sevan ensin. Näitä k y y t i m i e h i ä seuraavat r k s t i k i p-p u t, piankokiset lohet, joiden molemilla kyljillä on musta ristim-muotoinen kuvio. Paras l o h e n u i n t i sattuu gleensä juhannuksen tienoille. Myöhempänä kesällä, heinäkuun puolivälin jälkeen ilmestyy jokeen vihertäväselkäinen "Atlantin lohi", r u o n o s e l k ä (ruho-sölkä), jonka esiintymistä pidetään saallin loppuisen merkinä. Jos-kus voi syyspuoleen pyynnin loppuaikoina nuottaan sattua lohi, jonka väri todistaa kiraikalaksi. Sitä nimittää silloin leikkilisesti l o k i l a l s k a k s i: "on maanuk, kesänp, koskessa elkä alek, keha-nu ulaknaan". Vilmeisinä syksyllä noussevat kookas j u o n i n k i ja kellahtavasta niskakuviostaan nimensä saanut k e l k a p ä ä. - Viottuneiden lohien kalastajat sanovat olevan k r a a - e l i n, hylkeen, repimiä. P i t s i p ä ä on yerkosta joskus karkeamman pääesyt lohi, jonka "poskile päättet on jäähneet näkyhmään". E h - k a l o h i on nuottaan toisinaan sattuva suomuton harvinaisuus.

Lohien paino vaihtelee 1 - 20 kiloon, yli 20-kiloi-set lohet ovat nykyisin harvinaisia. Harjaantuneet kalastajat kyke-ne-vät silmäääräisesti vaivatta arvioimaan kalojen koon kilon tarkkuu-della, ja erisuuruiset lohet erotetaan toisistaan täsmällisin niityk-sin. H a n t a a k i k a l o i k s i sanotaan vihessyen pienimpää,

vain 1 - 2 kg:n painoisia kesseia. Kattinsm painaa jo 3 - 5:een ja purikka n. 5 kiloa. Kuikkunen (5 - 7 kg) myönnetään sika yönkäleeksi ja vielä suuremmat todetaan tyytyväisimä koko kötkäleiksi.

Parasta lohen nousua kestää jaakkoon (25/7). Sen jälkeen lohi alkaa nieroa: se etsii kutupaikakseen sopivan soraponjaisen nivan joen yläjuoksulla, marias l. mtikala, naaraslohi, kääntelee itseään sinne tänne ja kaivaa matalan kuopan, johon laskee mätimunansa. koisrat l. koukkuleuat, koiraslohet, "juoksuttavat" niinin maitinsa, jota sanotaan nis-kaksi. Loni kutee (kutे ~ kutō). - Kutuajan loputtua lohisti laskevat mereen, "ensimäiset laskeva jo Laurij. (10/8) jähkiin", ja laskua kestää aina jäiden tuloon. kuteneen, lainan ja vaalealinaisen laskulohen pynti on kiellettyä. Joskus lohi voi jäädä jokeen talventimaan, se on silloin talyikko.

Lohen eri ruumiinosilla on saat, apajilla yleisesti käytetyt nimityksensä. Kalastajien erikoista nerkkua on nuote-ro, lohen rävainen vatsapuoli: "ko paljon saanaan kallaa, niin paitetessaan huotero ja herkuteluaan". Lihakas selkäpuoli on täkkä. Kukkuraan, päälaeken, iskeltäässä lohi helposti taintuu, ja pätsäkän, pyrstön, peukalon ja etusormen väliin puristamalla kokeneet kalastajat osavat miltai grammaileen nääröstellä lohen painon siltä, kuinka suuri rako sormien väliltä jää. Voimakkaillella utuksillaan "loni melloo". - Joskus "räikänheinä (tyveninä, kirkkaina) aamuina, ko päivä oikeir räköttää", lohi yltää, hyppää jopa puolitoista metriä vedenpinnan yläpuolelle, ja "kitusillaan ilmaa naukkoo". Vanha uskomus on, että myöskin "veen nenäs-sä (kun vesi on nousussa) lohi korvaa", so. hyppii korva-paikoissa. -

B. Lohen pyynti.

- 1) Pyynti itsenäisesti (ilman sulkulaitteita)
kalastavilla ajoverkoilla.

Ylitorniolaiset nuotta-apajat, nilden omistus ja sijainti.

Nuottakalastus, jolla jo vanhoista ajoista on ollut merkittävä asema ylitorniolaisen lohenpyynnissä, oli viime vuosidalla luovallista vain ns. "tulvapyyntinä", so, sinä aikana kevätkesästä, jolloin suuret jokeen pystytettävät patolaitokset eivät olleet pyyntikunnossa. Parhaan kalastuskauden suussa, heti kun patopyynti alkoi, piti nuotilla kalastavien korjata pyydyksensä mainin. - Oikeuden lohen nuottakalastukseen, samoin kuin muuhunkin lohenpyyntiin, vuokras valtio nykyisin 5 vuodeksi kerrallaan kylittää Kalastus - Kyvän - Asiakasli yhtyneille rannanomistajille. Kalastuskuntaan voi liittyä kuka tahansa laaksoonmuuttaja piiriin kuuluva Maatalous - kaalimiestaja, jolla on paitst maamantäelia myös oikeus vesitn. Hän saa oikeuksia pyyntiin mantaalimääriensä mukaisen seuraavasti :)

0.0001 - 0.0400	manttaalinmäärä oikeutetaan 1 osuuteen
0.0401 - 0.0600	" " 2 "
0.0601 - 0.1200	" " 2 "
0.1201 - 0.1600	" " 11 "
0.1601 -	" " 2 "

1) Manttaali = 8 öyriä : 1/8 eli 0.1250 manttaalis = 1 öyri,
3/4 eli 0.2500 " 2 öyriä jne.

Kun nuotan pyyntiin panoon vaaditaan määrätty määrä näitä manttaelimuukaisia osuuksia, voidaan niitää lisäksi vuokrata sellaisilta osuudenomistajilta, jotka itse eivät oikeuttaan käytä. 1)

Kalastuskuntaan kuuluvat palkkaavat keskuudestaan tavallisesti vuodeksi kerrallaan I s ä n n ä n, luottamusmiehen, jonka velvollisuuksiin kuuluu osuuskunnan kirjanpito, rahastonhoito, verrojen kanto ja tilitys sekä yleinen järjestysenpito. Toisinaan toimii isäntänä jokainen kalastuskunnan jäsen vuorollaan. - Ruotsin puolen mantt-alinomistajilla, joille täällä aina kuuluu puolet pyyntioikeudesta, on omat kalastuskuntansa. Kalastuskausi on jaettu suomalaisien ja ruotsalaisten kesken yhtä pitkiin pyyntijaksoihin, joina molemmat vuorollaan käyttävät samaa kalastuspaikkaa.

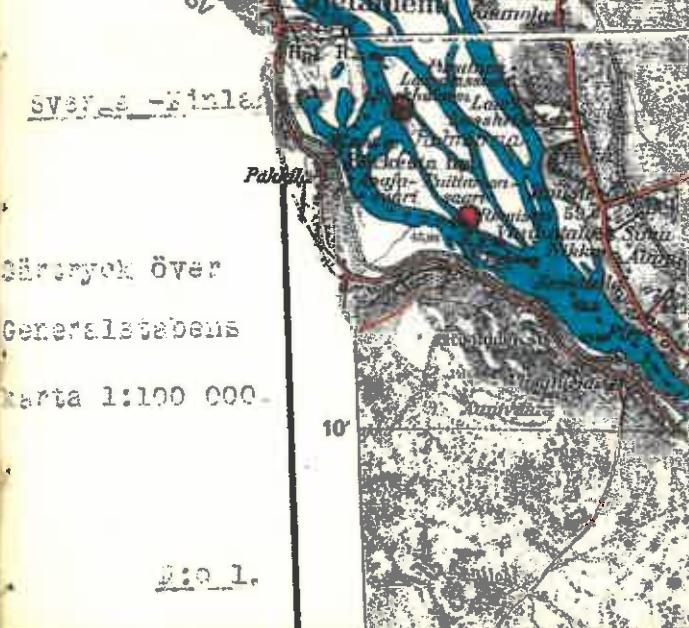
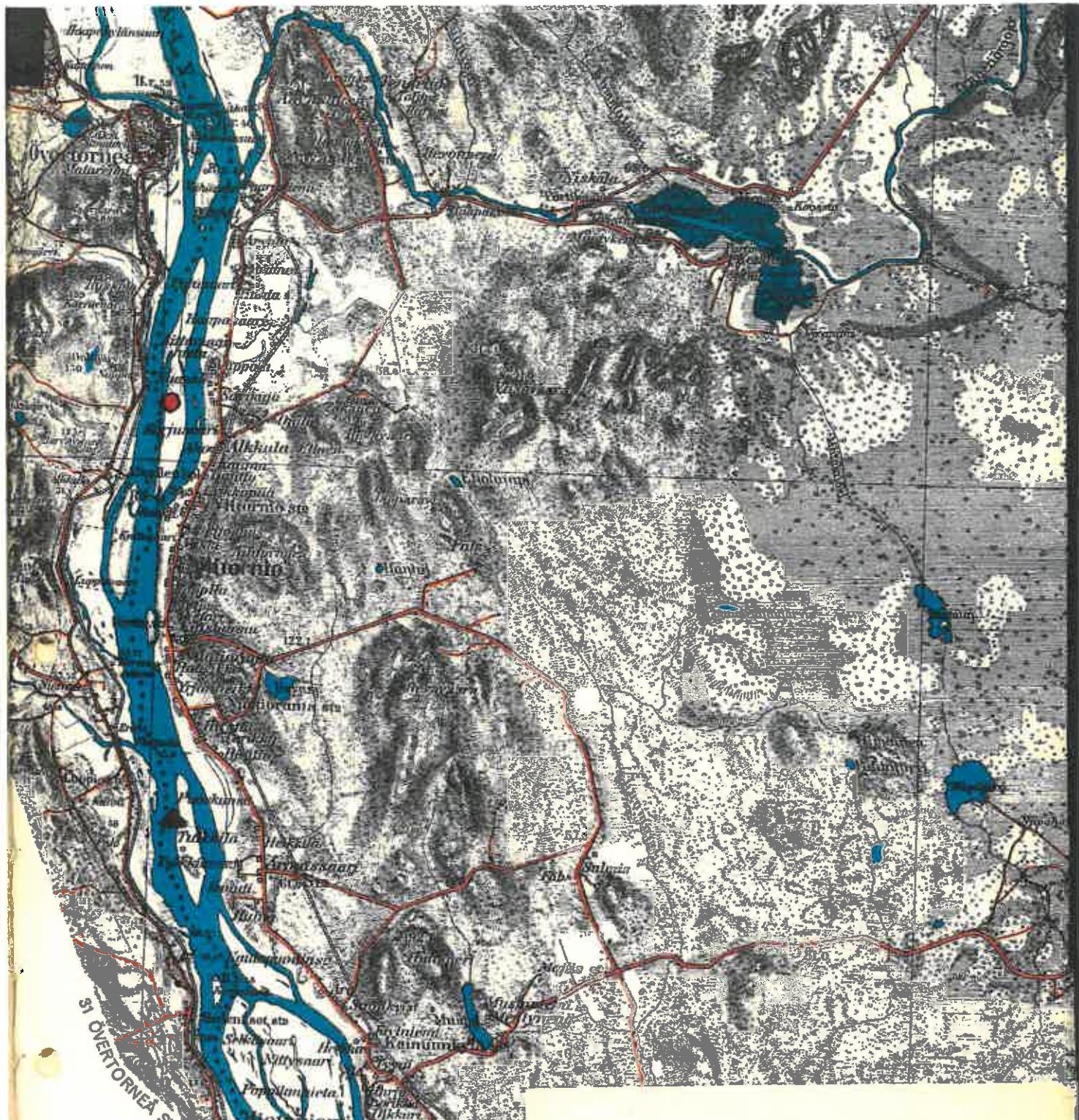
Nuotta-apaja, nuotanvetoon soveltuvia tasapontajatisia virran syvänteitä, oli Ylitorniolla vielä viime vuosisadan jälkipuoliskolla käytössä lähes kymmenen.²⁾ Näistä on jäljellä enää kolme, jotka muistitieto aina nimää "ikimuistoisista ajoista" pyydetystiksi. - Ylin ylitorniolainen nuotanvetopaikka, Karjusaaren lohiapaja, sijaitsee samannimisen saaren länsipuolella keskellä "kuninkaanväylää" Ylitornion kirkonkylän kohdalla (ks. kartta no 1). Pyyntioikeus apajassa kuuluu Alkkulan kalastuskunnan

1)

Hinta vaihtelee 1000 - 1500 mk:aan osuudelta.

2)

Claudelinin vuosilta 1869-70 peräisin olevaan karttaan on Ylitornion pitäjän alueelle Tornionjooken merkitty 7 lohiapajaa sekä useita pienempiä siika-apajia (Karta öfver lax- och sike-fiskerierne Torneå elf inom Öfvertorneå socken af Kemi härad och Uleåborgs län. Maataloushallituksen Kalatalousosaston arkisto.)

● Ylitorniolaiset nuotta-apajat
(ala-juoksulta yläjuoksuille):

Sultaniitty,
Boknholm,
Karjusaari.

▲ Ylitorniolaiset lomipadot :

Varton karsina,
Kuivakankaan karsina.

jäsenille. Parikymmentä kilometriä edellistä alempana Suomen Kainuunkylän ja Ruotsin Hietaniemen kirkonkylän välissä virrassa veteen lohiuuttaa Bokholm-nimisen saaren länsikupeeseen. Apaja käytetään vakinaisesti ainostaan keväisin "ison veden" eikä myöhemmin tulvan ajettua se käy nuotanvetoon sopimattomaksi. Huomattavin ylitorniolainen lohenkalastuspaikka on kuitenkin Bokholmissa vain viitisen kilometriä alempana sijaitseva Kultaniityn l. Kultanokan apaja, missä kuningaskalaa pyydetään toista kilometriä pitkässä tasaisessa syvanteessä veneisiin koottavalle, yli sata syltä mittavalla saarrostusnuotalla koko ajan ankarassa virrassa työskennellen sekä samanaikaisesti vetämällä pienemppää lohiuuttaa Puittiosaaren rantaan (ks. kartta no 7). keski-virrassa sijaitsevaa, Ruotsin puolella jokea Vitsaniemen kylän rantojaa seurailleva Kuilleapaja, nimitetään myös Vitsaniemen lohiapajaksi. - Vitsaniemi mainitaan lohenkalastuspaikkona jo eräässä v:n 1559 kalastusluettelossa.¹⁾ Vitsaniemen kylännyimen synnyyn asettaa kansantarina seudun ensimmäisten asukkaiden keskeisten kalastusriitojen yhteen. Suomenpuoleiseen Ahmaniemeen asettuneiden uutisasukkaiden kerrotaan - kalaonnes säilyttämiseksi omilla riistamailla - soutaneen vastapäiseen autioohniemeen antamaan kalavesiään luvattomat verottaneille naapureille asiaankuuluvan raipparangastaksen.

Pyyntioikeuden sekä Bokholmin että Kultaniityn apajassa omistaa Kainuunkylän - Armassaaren pyyntikunta. Isossa jaossa (1828-38) luettiin ko. apajapaikkojen rantavedet Kainuunkylän manttaaleihin kuuluviksi. Satakunta vuotta saivat manttaalinomistajat

1)

Sirelius: Suomalaisen kalastus I-III, s.434.

vapaasti kalastaa lohtakin omilta vesiltään, kunhan eivät tuoneet pyydyksiään 63 syltä ulommaaksi rannasta (keskellä kuninkaaväylää sijaitseva kulleapaja on luonnonlisesti aina kuulunut valtion hallintaan). Tämän vanhan oikeuden on kuitenkin katsottu rauenneen, kun muutamat rannanomistajat v. 1928 suostuivat valtion estämään vuokratarjoukseen. Mainitusta vuodesta lähtien kalastus on ollut järjestäytymätöntä, kunnes vasta v. 1947 Kannalan, Maijasen ja Tynin isännät perustivat kalastuskunnan, jonka hallussa apajien käyttöoikeus nykyisin on.

Kultaniityn apajalla, jolla lohta tilapäisiä keskeytyksiä lukuunottamatta ilmeisesti on kalastettu satoja vuosia, on maantieteellisesti erinomainen sijainti. Sen kohdalla lähes kilometrin levyinen valtaväylä houkuttelee lohta nousemaan nuottain saavuttamiin, kun taas jo hiukan ylempänä useiksi saarten välitse pujottelleviksi pikku putalaksi pirstoutunut virta suo sillle monia mahdollisuuuksia nousureitin valintaan. - Kultaniitty on ylitorniolaisista nuotta-apajista tuottavin. Pyytäjien ja nuottien luku on täällä suurempi kuin missään muualla Tornionjoella.

a) Lohen kalastusta Kultaniityn apajalla.

Nuottakunnat. Pyytäjät. Pyytäjien velvollisuudet.

Apajoimisoikeuden Kultaniityllä puoleksi ruotsalaisten kanssa omistavaan Kainuunkylän - Armassaaren pyyntikuntaan kuului kesinä 1949-50 98 jäsentä. Pyyntiin osallistui näistä yli puolet eli 48 taloa. Suomalaiset osuudenomistajat toimivat poikkeuksetta itse pyytäjilinä, ruotsalaisten vuorolla oli sen sijaan useita suomalaisiakin "palkkapyyössä".

Pyytäjät liittyvät keskenään (4-) 5-miehisiksi nuottakunniksi ja 6-henkisiksi kullekunniksi. Kultaniityllä apajoi molempina mainittuina pyyntikesinä kymmenen suomalaista nuottuetta. - Apajilla hersyilevä suorasukainen huumori kuvesteleikse pyytäjien eri nuottakunnille antamissa huvitavissa nimityksissä, jotka osuvasti ilmentävät esim. talojen varallisuutta ja keskinäisiä suhteita, miesten hyviä ja huonoja tapumuksia, jopa poliittista kantaakin ("Manttaali", "Kolhoosi", "Kyttäri", "Koijari", "Ystävyys", "Rääkkö", "SKDL").

Nuottakunniksi hakeudutaan yleensä tuttavuuden ja naapuruhuuden perusteella, mutta kun nuottueen miesten manttaaliin perustuvan yhteisen osuusmäärän täytyy olla vähintään 14 ja kullekunnan 28, on tavallista, että pikku manttaalin omistajat yhtyvät suurempiin. Tärkeänä pidetään myös, että mukaan saadaan ainakin yksi kokonut, vanha pyytäjä. - Ensimmäistä kesäänsä nuotanvastoon osallistuva eli hurrrikas oli Kultaniityllä ennen tapana

p o r a t a, ennenkuin hänet hyväksytiin nuottakunnan tasaveroiseksi jäseneksi. - V i l k u n a, joka tuntee tavan Alatornion Kiviran-
nan lohipadolta ja tietää sen lisäksi olleen käytännössä pohjoisten
jokien tukkityömailla, kuvaan toimitusta seuraavasti: "Sopivassa ti-
laisuudessa vanhemmat miehet kaatoivat hurrikkaan vatsalleen veneen
teljolle, ja joku otti tällöin patomakurikan ja alkoi sitä pyörit-
tää käissään ikääneen rakennusmiehen kairia hurrikkaan takapuolen
päällä. Kysymyksessä olikin reiän poraaminen. Työssä pelättiin kai-
rin terän kuumenevan, ja siksi joku katsojista otti vettä joesta
auskarilla ja valeli sillä hurrikkaan takapuolta. Pian reikä oli val-
mis; poraaja otti nyt veneen tullin ja alkoi sitä iskeä kalanuijal-
la äskensä aukaistuun reikään. Jos porattavana oli voimakas ja sisukas
hurrikas, syntyi karsinassa aikamoinen kahakka. Ja tiedetäänkin, että
läheskään kaikkia pyyntimiehiä ei ole porattu. Varsinkin, jos kysees-
sä on kauan apulaisena toiminut taitava nuori mies, hänet on hyvä-
sytytta poraamattakin seuraan." - V i l k u n a toteaa edelleen, että
toimituksen tarkoituksesta ilmeisesti on ollut pahan ja saastuttavan
ilman poistaminen hurrikkaasta. Tapa ei liene kuitenkaan alunperin
kuulunut lohenkalastuksen yhteyteen, - lähän viittaa jo se, että po-
raaminen on suoritettu rakennusmiehen eikä kalastajan välinein-,
vaan on siihen, kenties kaupunkilaisten ammattikuntien piiristä, myö-
hemmin kulkeutunut ja omaksuttu hauskuuttamaan vanhoja pyytäjiä se-
kä painostamaan hurrikkaalta lunnaaksi vaadittua kestitystä. 1)

Paitsi kokokesäistä pyytövelvollisuutta kuuluu nuotta-
kunnan osuudenomistajille kalastukseen tarvittavien n e u v o z .
j a n, pyyntivälineiden, yhteistoimintan ja -kustannuksin hankkiminen.
Tärkein niistä on luonnollisesti itse nu o t t a.

1)

Työ ja ilonpito, s. lli.

N u o t a n v a l m i s t u s .

Kutominen. Värjäys. Jamominen.

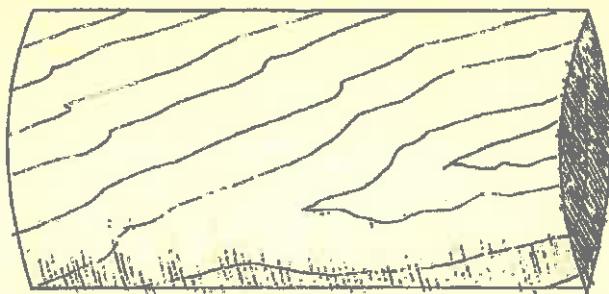
Kotona pitkinä talvipuunteina kehrättiin ennen vanhaan lohenlanka. Pietarista tuodusta hampusta kehrättiin sääät, ja lanka kerrattiin tarpeen mukaan useampisäiseksi. - Nykyisin kudotaan lohiniuttien lävekäs verkkolaanka tehdaskehruisesta, 3-säiliöstä pumpuli- tai hamppulangasta käpyä ja kalvoa käytämälä.

Käpy (kuv. la) on eräänlainella kelalla varustettu neulamainén väline, jolle verkkolaanka kääritetään ja jolta se kudottaessa solmulle johdetaan. Jotta käpy liukkaasti sukeltaisi silmieen läpi, se tehdään toisesta päästään suipoksi. Langan käärimistä varten taas toinen pää vuollaan haarukalle ja toinen, suippopää, aukolle, johon kävyn vartalosta ulkonEE kapea kieli. Hyvän kävyn on ennen kaikkea oltava liukas ja notkea. Näitä ominaisuuksia silmällä pitäen et-sitääänkin käpypuuki koivua, sillä "koijunen käpy on paras". - Kun ruvetaan kiertämään lankaa käville eli käpyämäänn, käpy otetaan vasempaan käteen, ja samalla kun pidetään langanpää peukalolla kävyn kielen juurella, kierretään lanka oikealla kädellä pari kertaa kielen juuren ympärille. Sitten johdetaan lanka jälleen kielen juurelle, sitten haarukan kautta toiselle puolelle, jälleen kielen taa, ja näin jatketaan, kunnes käpy on täysi. - Lohiniuttaa kudottaessa käytetään melko suurikokoista käpyä: pituus saattaa olla 30-35 cm, leveys 2-3 cm, jotta paksua lankaa edes jonkin verran kerrallaan mahtuisi käville eikä sitä tarvitsisi entimiseen täyttää.

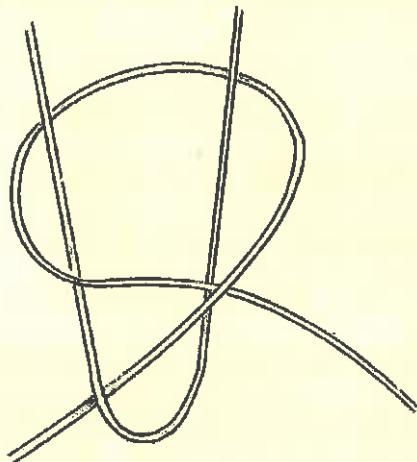
Kalvo (kuv. lo) taas on litteä, pitkänsuoikea työkalu, jolla järjestetään verkon silmien suuruus. Kun "silmät tehhään kalvoleppoi kittlein", on tärkeätä, että sen jokaisesta pistestä otetut ympärysmitat ovat yntä suuret, jotta silmän sivut tulisivat yntä pitkät, ja silmät niin ollen samankokoiset. Kalvon koko taas "riippuupi siittä, kuinka suuriksi silmät meinaathaan tehä".

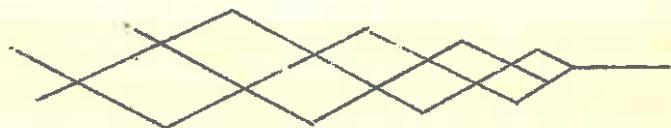
a) Käpy.

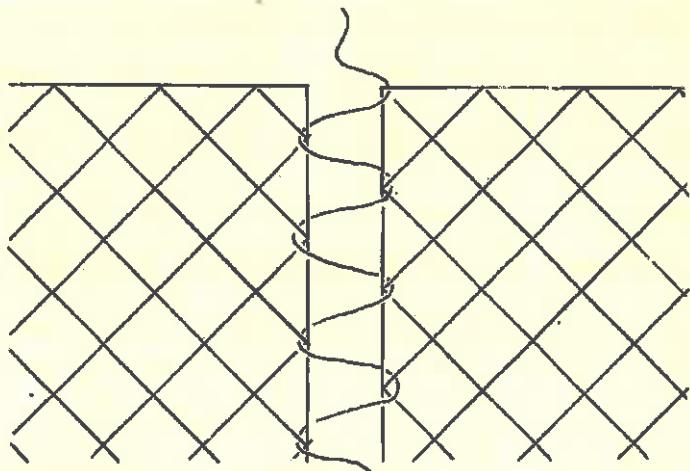
b) Kalvo.

c) Kuotan solmu.

d) Suoli.

e) Solittamaton jama.

Samoinkuin kävyn tulee kalvonkin olla liukas, jotta silmät juoksisivat siltä helposti pois. Luistavuutta silmällä pitäen vuollaan kalvo usein molemmille sivuilleen heikosti kupertuvaksi. Kestävyys on myös tärkeätä, sillä verkon silmien yhtäläisyys saattaa kärsiä, jos kalvoa kesken kudonnan täytyy vaihtaa.

Lohinuotan kutominen on hyvin tarkkaa työtä. Entis-aikaan siihen kykeni mies kuin mies, mutta nykyisin "kuttoo joku vanhaa verkkomesstaria elikkä verkonkutaja". Verkon kutominen aloitetaan luomalla suoli, se. kahdenkertainen silmäsarja: "ko kutohmaa, ruethaan, niin suoli luonaan ensiksi". Suolen on oltava kaksi kertaa niin pitkä kuin aiotun verkon pituus (esim. 6 metrin verkkoon tarvitaan suolata 12 m), sillä se kutistuu puoleen ~~o~~koon kutomaan ryhdyttääessä. Suolen luominen aloitetaan siten, että käpylangan pää kiertästaan kahteen kertaan kalvon ympäri ja solmitaan. Näin syntynyt ensimmäinen silmä irrotetaan kalvolta ja kiinnitetään johonkin jatkon kutomista varten, ennen käytettiin tähän tarkoitukseen verkkotuolia: "son ollu tavallinen tooli ja toolinkarmissa kaks koukkua". - Ylitorniolaisen nuotan soli aina "pistethään alta": tehdään siten, että lanka asetetaan vasemmassa kädessä elevan kalvon päälle peukalon alle, johdetaan kalvon alapuolelle ja pihotetaan käpy silmästä alhaalta ylöspäin. Lankaa tiukataan siksi, kunnes valmiin silmän pohjukka sattuu kalvon yläsyrjään, jolloin se peukalon ja etusormen avulla pidetään kalvoissa kiinni, sitten jätetään käpylanka kierrokselle kalvon yläpuolelle, valmiin silmän vasemmalle puolen, ja pistetään käpy toistamiseen alhaalta ylöspäin käpylangan ja valmiin silmän välistä sekä tiukataan lujaksi solmuksi kalvoa vasten (kuv. 1c). Jos "päältä pistethään", tulee juoksusolu, se. solmu ei pidä.

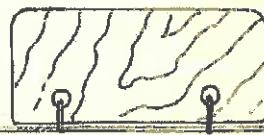
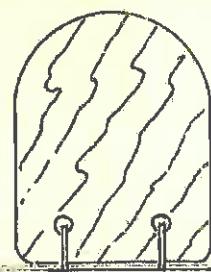
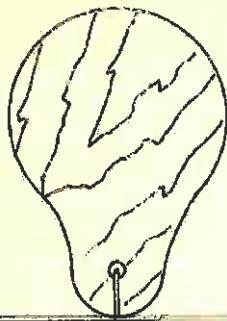
Joka kerta, kun silmä on tehty, vedetään kalvo siitä pois, ja pingotetaan valmista suolata suoraksi uuden silmän tekemistä varten. Näin suoli kasvaa pituutta aina yhden silmän sivun.

Kun suolte (kuv. 1d) on kertynyt tarpeellinen määrä, se pujotetaan toisesta silmäsarjastaan kutomapuikolle. Se on puinen tai rautainen ohut puikko, joka asetetaan esim. kahden pöytään lyödyn nauhan tsekse, ennen se pantiin verkkotuolin koukujen väliin. Kutomapuikolle pujotetuista suolesta aloitetaan jatkon kutominen sijistää, kiinnittämällä käpylanka suolen langan päähän. Kalvoa ei enää vedetä irti joka silmän solmiamisen jälkeen. Verkon päästä aloitetaan myös kalvok erilaisilla sikois, kunnes tavas on määränpäivynnen.

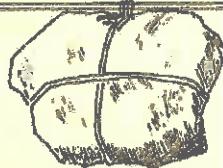
Verkon tiheyden ilmoittavat kalastajai usein ns. kertaluvulla. Esim. "ympäriener kertaa kuuleeksi muoneles sentile" tarkoittaa, että 60 cm:n matalle suoristettua hayasta mahtuu 10 kalvovertaa. Tästä saadaan solmuyälli : $\frac{60 \text{ cm}}{10} = 6 \text{ cm}$.

Kutomisen jälkeen verkkoon värijätäään, värjäämisen tarkoituksemukaisuudesta ollaan eri mieltä, ja apajspal - koilla näkeeakin riippuu sekä värjättiyä etä värjäämättömä verkkoe. Vielä siitä muistisee vanha verkkojen käsitellytapa, roukkauks. Verkot kaitettiin piikkavedessä, jonon oli sekotettu Iepänparkkia. Nämä saatilivat suotta sopivanväriseksi, samalla kun piikka verkkoon imetytyessään lisitti niitä. - Kertoipa muuan Suosin Ylitorniolta kololein oleva kalastaja, että nänen lappuudessaan kerättiin sykyl - ö pelkäneiltä mustikoidt ja seitettihin yepiöt nildien värjäämässä lämmessä. Sykyisikin verkot "färjäthääm ostofärlä elikkä kuothan färjätytä laippasca".

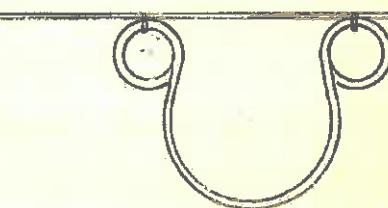
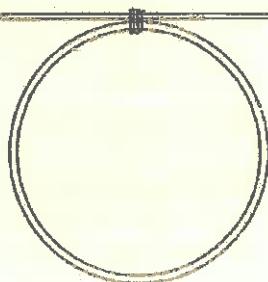
Kun riotta on kokonaisuudessaan erittäin kattava ja kokoontunut useista eri heimoista, täytyy nämä lopulta liittää yhteen. Se tapahtuu siten, että kävyllä pistetään kudinrinna vuorella muodostakin yhteenliittettävän verkon latteisilmästä läpi ja solmearan eliakin joko s. silmän perästä. Nämä synlyyt omalle on nimeltään laajat, ja liittäminen on "yhteen lämmomissä" (kuv. 1e).

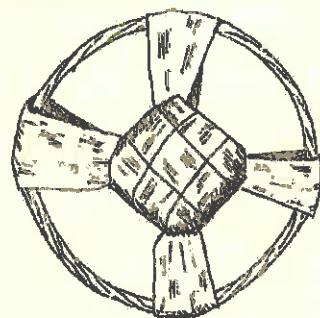
b) Muotan leväukset.

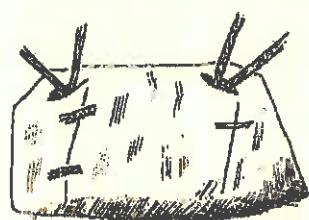
Kriippa.

Mäyrä.

Kiekko.

Koppa.

a) Muotan painoja.

Paulat. Painot. Kannattimet. Köydet.

Yhteenjamotut verkot muodostavat nuotan oleellisumman osan liinan, mutta se varustetaan lisäksi pauloilla, painoilla, laudoilla ja köysillä.

Paulat toimivat ikäänsuin runkona, josta pitäänuottaa on sopiva käsitellä ja johon painot ja kannattimet kiinnitetään. Nuotan varustaminen pauloilla eli rakentamien suoritetaan kutomalla jokainen verkonsilmä kiinni paulean. Solmujen välillä määräätään tällöihin joko silmämääräisesti tai mittamalla. Pauloja on kaksi: yläpaula l. ylänne. ja alapaula l. alanen. - Ennen valmistettiaan paulatkin kotona. Syksyllä haettiin metsästä puunjuuria, kiskottaan ne ohuiksi suikaleiksi ja keitettiin useita tunteja lipeässä. Näin pehmitettyinä niistä oli helppo punoa sopivanpaksuiset säät, jotka säistettiin, yndistettiin yhdeksi, tavallisesti kolmikeräiseksi, köydeksi. Myös päreistä voitiin paulaa kiertää. Tällaisella juuri- tai pärepaulalla oli hyvä kantavuus, lisäksi se oli luja: "eihämä, puu vetämällä katkea". Alapaula valmistettiin usein jouhesta punomalla. Nykyisin käytetään yläpaulaksi kevyttä kookosköyttää ja alapaulaksi manillaa.

Nuotan alapaulan painoilla varustaminen on painottamista. Painoja on monenlaisia. (kuv. 2a). Pelkkää kiveä, joka nuoralla kietäistään paulean sanotaan kriipaksi. Tuohella päälystetty kivi taas on koppa. Vanha, jo kokonaan käytännöstä nävinnyt nuotinpaino on suksisauvan sompaa muistuttava kiekko: tuohella päälystetty kivi on tuohisukaleilla säteettäin kiinnitetty kuusesta kierrettyyn vanteeseen, jonka läpimitta on n. 15 cm. Käyräksi nimitetään yleensä rautaisia painoja, jotka nykyisin käytännöllisyytensä takia ovat suuresti syrjäyttäneet kivipainojen käyttöä. Tosin vieläkin hyvin yleisesti tapaa tuohikopan ja rautakäyrän vuorottelemassa samassaakin nuotassa.

Nuotan laudat kiinnitetään narulla tai vitsalla ylä-paulaan. Tätä nimitetään laudoittamiseksi. Laudukset vuollaan kuusipuusta, toisinaan niihin vielä nauataan korkinpala kanta-vuuden lisäämiseksi. Lauduksien koko ja muoto vaihtelevat hiukan eri apajilla (kuv. 2b), ja vesisuhteista on riippuvainen niiden tiheys pau-lalla.

Nuotan molemmista päästä läntevät vielä lyhyet köydet eli taulot, joista pitäen sitä pyydettäässä hoidellaan.

P y y n n i n a l o i t t a m i n e n.

Lohen pyynti voidaan alkaa keväällä heti, kun nuotte on saatu kuntoon ja kevättulva joessa tasaantunut nuotanvetoon sopivaksi, ts. kun on pyytäjien mielestä "passeli kullevesi". Jotkut nuottueet kävät "kokkeilemassa" jo toukokuun loppupäivinä. Vasta kesäkuun alussa, jolloin yhä useammat osakkaat saapuvat apajalle, muuttuu pyynti vakinaiseksi. Silloin myös määräätään suomalaisten ja ruotsalaisten vuorokaudet: nimetään jokin länivuorokausi ja "nokitiku-la kattohaan", kumpien, suomalaisten vai ruotsalaisten, silloin on tul-tava pyytämään. Koko kesäkausi kalastetaan sitten vuoroon 24 tuntia ker-rallaan. "T u u r i m , muutto" tapahtuu Kultaniityllä kello 19.

Jo vähän ennen iltapäivän kuuden lyömää alkaa silloin kylän rantaan astella pyyntikuntaan sonnustautuneita nuottamieniä. En-siksi tulleet lappaavat jo nuottaa, joka sinna tuodaan mainin kui-vumaan, ulluita, yksinkertaisilta kuivauspuita veneeseen, sa-malla tarkastaen ja parsien mahdolliset repeämät (kuv. 3 ja 4). Nuot-tue toisensa jälkeen suoriutuu joelle, moottorit käynnistetään, ja noin 5 km:n matka apajalle alkaa. Ohiajava tai vielä rannassa puuhaillevia nuottakuntia tervehditään iloisesti huikkaamalla ja matkan ratoksi ka-

Jäätetään reipaa laulunpätki.

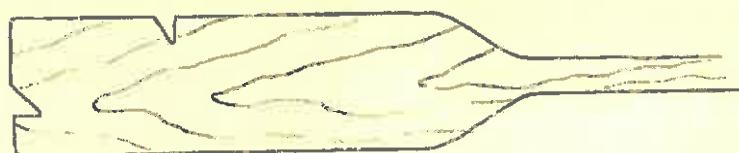
Edellisen vuoron
muistista on apajalla jäljellä vain
muutama, joka toivoo emöttävänsi
heitää ennen seitsemää. Vanna ohju-
kō on, että jos muotta siihen sen
nessi edeltään saada veteen, siih
apajan vielä vetää. Kun iltapäivä
yleensä on parasta pyyntiaikaa, on selvä, että oikeudessa pitotäin on -
kasti kiinni. - Suomalaisen ja rintaleisen keskustan heittäjäisyyde
on "kiertävän": se, joka edellisenä vuorokautena "jää vuorittia", seittää
esimerkiksi, muut muodat seuraavat keväällä määrätyssä järjestys-
jessä.

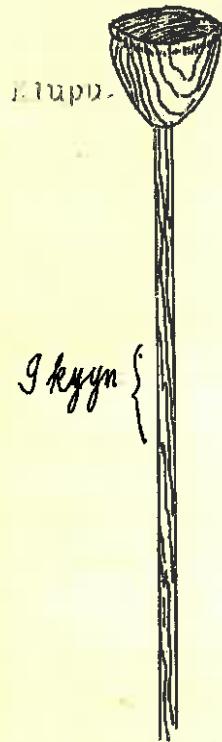
Kuva 3: Ulut.

KUVA 4: Muotaa tapoisen
ulutilta veneeseen.

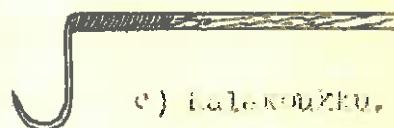
b) mela.

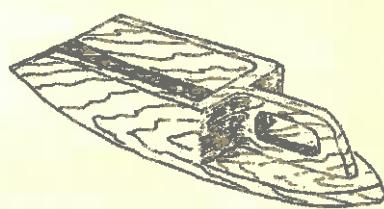
g) kyyn {

d) kuriikkia.

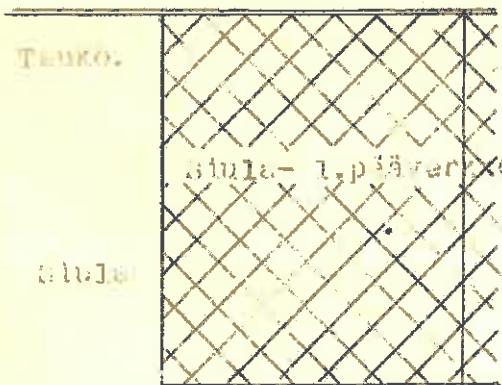

e) laekomukku.

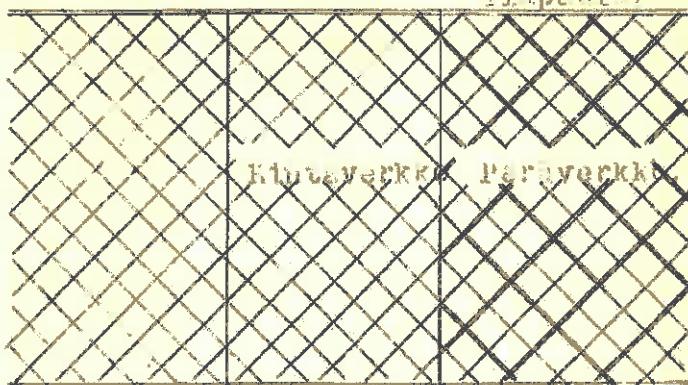

f) akseli.

Kuv. 6: Kullavilliste.

g) kuuja

h) kapeula.

Kuv. 5: Kullas.

Kulteen vетоа.

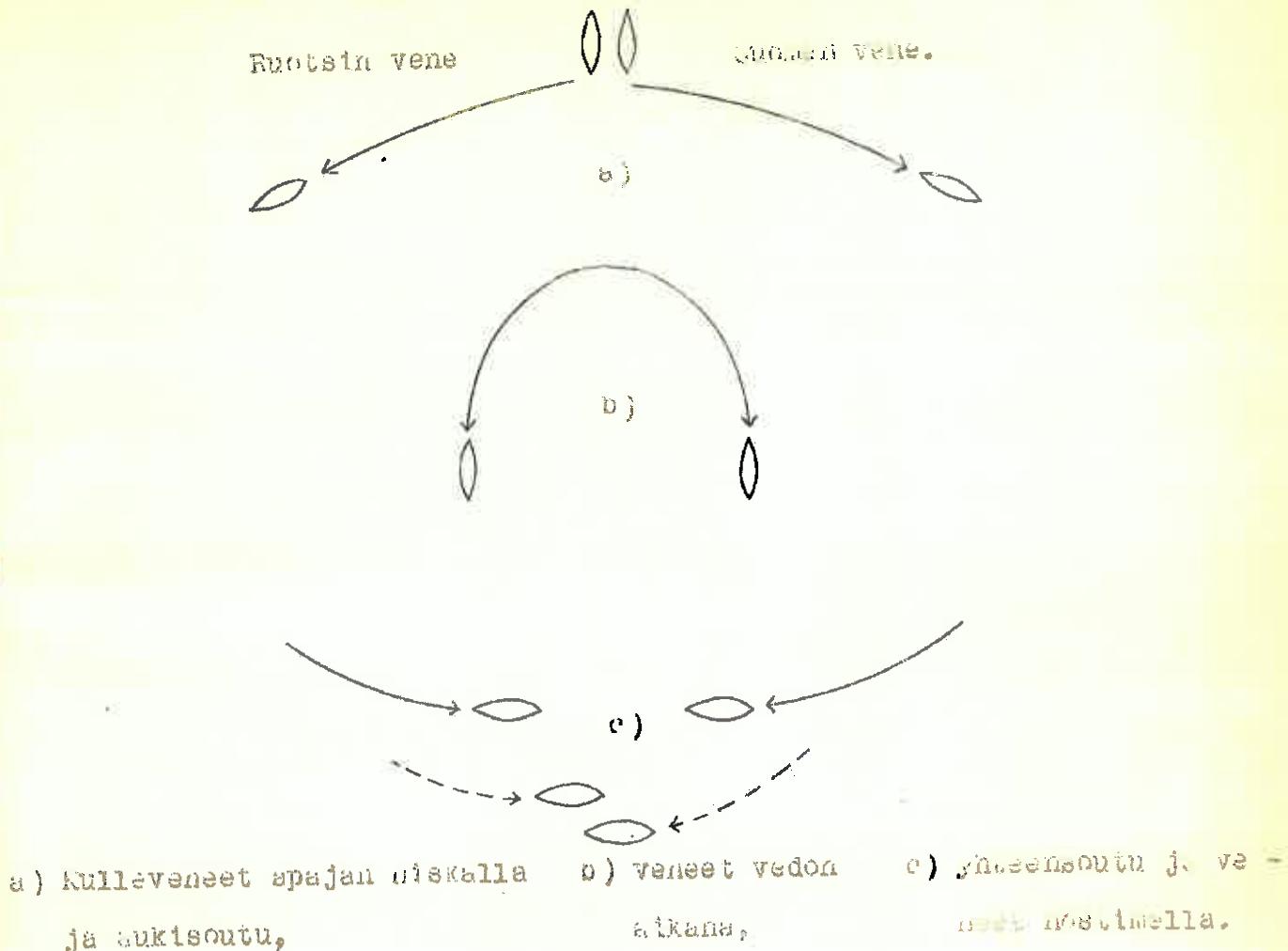
Kulle.

Kooltan mittavim ja pyyntivälinneenä tuottavin ylitorniolaisista lehnuotista on K u l l e. Tämän niminen muotta on myös vanhin tunnettu lehipyydys Tornionjoella ja mainitaan tiettävästi ensi kerran jo eräässä Kustaa Vaasan kirjeessä vuonna 1526. - Vuonna 1559 kalastusluettelon nimämään 14 tornionjokisen kulleapajan joukossa mainitaan "Vijsantemij", ilmeisesti sama apaja, jossa kuljetta vielä sähkö päävänä vedetään.

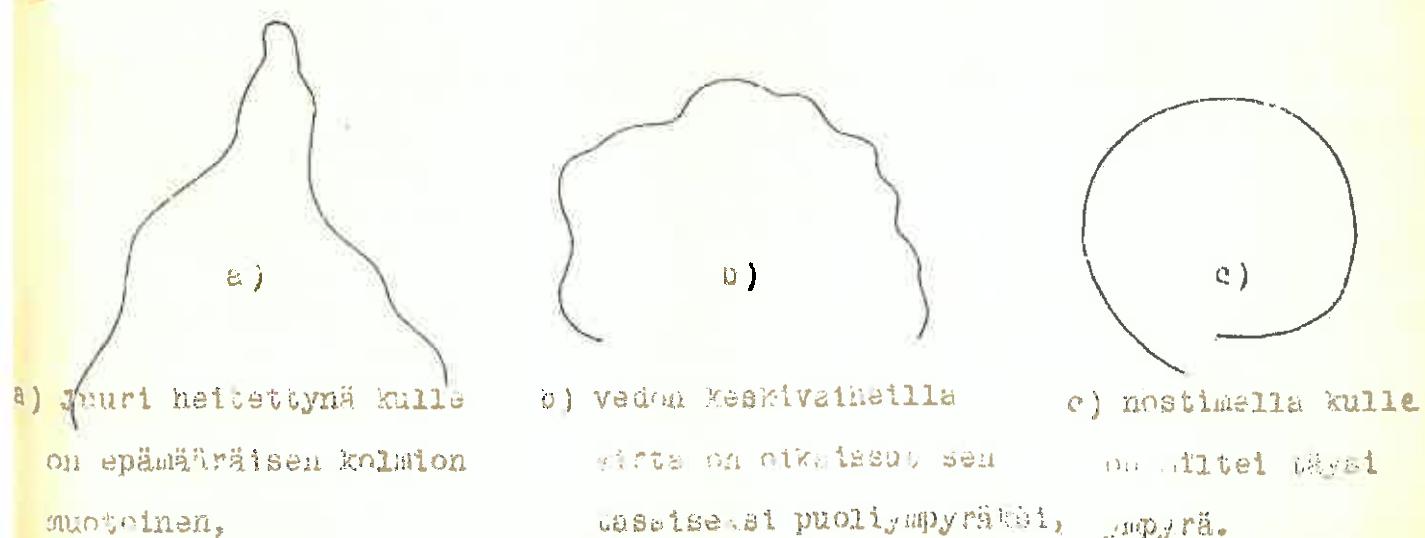
Kultaniityllä nykyisin käytetty kulle on 90-140 s y l t ä pitkä ja n. 9 k y y n ä r ä ä l i i n a y a muotta, joka silmän solmunväli veintelee $2\frac{1}{2}$ - 3 tuumaaan. Verkkoja kulteessa on toista-kymmentä (11-15 kpl.). Keskimäinen 10 sylen mittainen p e r ä v e r k k o on kahdenkertainen: edessä olevan hänyn a t u y e r k o n l. h a r v a n v e r k o n (solmunväli 5-6 tuumaa) lävitse klat saarrettaessa putoavat ikäänsuin pussiin, sillä vastassa on tiheä l a k a - v e r k k o. Peräverkon kanta puolte sijaitsevat n. 5 sylen pituiset r i n t a v e r k k o t. Kulteen ulosmaisia verkkoja nimittäin s i u l a - p ä ä v e r k o i k s i sijaitsemispaikkansa mukaan, - muuten päättovat s i u l o i a (av. 5). Kulteen p e r ä (perä- ja rintaverkot) on tavallisesti muuta muotta keveämpin painotettu. Kultaniityllä painaan 150-170 gr:n painoisia rengaskäyriä perään joka toisen verkoosilmän kohdalle. Painotus lisääntyy siuloihin mentäessä. Lauduksien välissä pidetään tavallisesti 5 verkkosilua.

Kulteella pyynti.

Kulteen h e i c t o suoritetaan kandestan n. 7 1/2 m:ä pitkästä ja n. 1 1/2 m:ä leveästä K u l l e v e n e e s t ä. Paitsi kooltaan eroavat kulleveneet tavallisesta joki-veneestä siinä, että niissä on kahdet

Kuva 7: Kulleveneitten kulku (kaavakuva).

Kuva 8: Kulteen asentoja.

t u l l i t (tai h a n g a t), joiden välissä a i r o t ovat paikilleen. - Kulle on järjestettynä puoleksi kumpaankin veneeseen, joita nykyisin ajetaan moottorilla apajou n i s k a l l e, keskivirrassa si-jaitsevalle lähtöpaikalle. Heittoon osallistuvasta kuudesta miehestä on kolme kummassakin veneessä. Niskalla veneet irroitetaan, ja kummanakin s o u t u m i e h e t ryhtyvät voimakkasti s o u t a m a a n s u k i: rannanpuoleinen eli S u o m e n v e n e suunnataan poikkivirtaan rantaa, virrampuoleinen R u o t s i n v e n e suoraan selkää kohti (kuv. 7a). Kaksi muuta veneessä olijaa alkaa h e i t t ä ä kuljetta väylän poikki. K o p p a m i e s 1. k o p p a l a a k a r i heittää alapaulaa, p e r ä-m i e s yläpaulaa.

Kun kulle on vedessä, asettuvat koppamiehet soutamaan k o p p a - a i r o i n i n, etummaiseen airopariin, perämiehet p e r ä n p i t o ja veneet käännetään myötävirtaan (kuv. 7b). Samalla kun kuljetta ryhdytään v e t ä m ä ä n, muuttuu soutu hiljaisemmaksi, sillä nuottaa ei venein soutamalla kilrehditä, vaan annetkan virran sitä hitaasti kuljettaa. Perämiehet levipätsellä m e l a l l a e n (kuv. 6a) auttavat verkkojen kulku tarpeen mukaan yläpulaatbar nostamalla tai vetämällä, jolloi p u n t a n j a sattuisi. Neiton jälkeen epämääräisen kolmion muotoinen kulle oikee hitaasti tasaiseksi puoliympyräksi (kuv. 8a ja b).

M o s t i m e l l e tultua - nostin ei kuljetta vedeltäessä ole tarkoin määrätty kohta apaja, vaan verkkojen kulku määrää sen, tavallisesti soudetaan jopa toista kilometriä - tapahtuu y h i t e e n-s o u t u, molemmat veneet soudetaan vastakkain ja toisen keula, toisen perä siidotaan yhteen (kuv. 7c ja 9). Joskus lyhyessä apajassa kulle h e i t-t ä ä n, y h i t e e n. Veneet jäävät myös poikkivirtaan limittäin, etummaisena on Ruotsin vene 1. e t u -

Kuva 9: Yhteenesoutu.

Y e n g , oksimaisensa suomen vene ell t a k a v e n e .

Etuveneeseen asettuu nyt neljänneksi takaveneen soutuies, ja siuloja aletaan l a p p a a veneläin. Veneläitten edessä oleva kulle muodostaa mittei läyden ympyrän (kuv. 8c), keskelle jäävässä pienessä avoessa tarpoa ell t r u m p s i i herkeämättä t r u m p s a - m i c s pienon vettä k l u p u pätsellä t r u m p s a l l a a n (kuv. 6b ja 10), jotta lohet käännytisivät perään: "lohi pölkää niitä reikiä, ko trumpsthaan, eikä karkau". Siulojen veto suoritetaan pienin nykyisyn, jottelvät alaset nousisi. Runtspuoleista siulaa lapetaan etuvseen, suomenpuoleista takaveneeseen. — Kun rintaverkkot tulevat näkyville, ruvetaan z i n t a e b e k e m ä ä n, suoritetaan mitien vetroistilin, joen syntyy täysin umpinainen saarrostus. Kierros pienenee, ja kun perät tulevat estin, aletaan p u n a a : "punohamipussi perhäään". Tämän työn suorittaa kaksi miestä tarttuen kummankin puoleisiin verkkoihin ja kumpikin punoen ne ensin erikseen pääinvastaisiin suuntiin päälipulaesta alapaulaan päin ja lopuksi yhteen (kuv. 11 ja 12).

Kuva 10: Kolletta lapetan veneläin, Trumpsemios Trumpsill.

Kuva 11: Perä ...

Kuva 12: ... punotaen.

Harvanverkon ja Lakaverkon välillä tarjutuniset kalat nostetaan nytki pussinsa etuvansseseen (= K. R. K. Y. Q. N. E., A. O. S. L. I. U. M. E. A. E.), K. O. U. K. K. U. M. I. E. A. E.n anttaessa nostamista K. A. J. A. K. O. U. K. N. I. - I. E. A. P. (kuv. 6c). Lopetetun venesessä oontassta vedämällä ne harvanverkon läpi ja tainnutteiden 40 - 50 cm:n pituisella kalanuujalla, K. U. R. I. K. S. L. I. A. (kuv. 6d).

Kun kalat on saatu veneeseen, käännetään veneet niihin, että molempien keulat ja perät tulevat yhtäläälle päin, verkot selvitetään vedessä punesta (kuv. 13), vedon tiikana kertynyt vesistä tyhjennetään S. U. S. K. A. R. I. I. L. A. (kuv. 6e) ja kullevennet kulkijateiden takaisin itsikkalle. Koko heittokuntoon kuluu sitkaa n. 15 minuuttia.

Kuva 13: Verkot selvitetään
ja lapeaan heittokuntoon
veneistin.

Rantauotta ja sillä pyynti.

Paitsi kulteella pyydetään Kultaniityllä lohta vetämällä rantauottaa. Puittamosaaren myötäisenä kulkevassa syvässä ranta-apajassa. Kesällä 1949 apajoi yhdeksän rantauottaa yhdessä yhden kulteen kanssa, kesällä 1950 rantanuottia oli kahdeksan, kulteita kaksi.¹⁾ Heittovuorot olivat järjestetyt niin, että kaikki nuottueet vetivät määrätyssä järjestyksessä peräkanaa, kuka rantauotta kuitenkin vuorollaan kulteen jälkeen.

Nuotan rakenne.

Rantauotan pituus vaihtelee 65-70 sylseen, syvyys 6,5-8 kynäräään. 2-2 1/2 tumman solmunvälinne kudottuja verkkoja on kymmenkunta. Verkoilla ei ole erikoisnimityksiä, lukuunottamatta heittettäessä maanpuoleiseksi jäävää siulaverkkoa, jota sanotaan nostin - 1. kään töverkoksia. - Nuotan molemmista päistä lähtevät pitkät vetoköydet, joista pyydystää hoidellaan. Näistä toisen, heittoon ländettäessä rantaan jäävän, pildätysettauon 1. maapääntauon, pituus on Kultaniityllä n. 14 syltä ja toisen, maihiinlaskuteauon 1. selkäpääntauon, n. 40-50 syltä. Taukojen pituus riippuu luonnollisesti apajan leveydestä. - Apajapaikan syvyys ja sen virtasuhteet määrävät rantauotan painotuksen ja laudustamisen. Kultaniityllä käytetään 18 gr:n painoisia koppia tai käyriä, joita 10 sylen matkalle pannaan 18 kiloa. Laudan väliä on tavallisesti kuusi silmää.

1) Ruotsalaiset pyysivät kesällä -49 kuudella kulteella ja viidellä-toista rantauotalla; vuoro oli jaettu kantia, niin että jokinen ruotsalainen osuudenomistaja oli pyyntivuorossat vain joka kolmas vuorokausi. -50 oli rantauottien luku vähentynyt kahdeksaan, ja kaikki pyytäjät mantuivat samalle vuorokaudelle.

Syyspuoleen, kun muotta l i e k o i n t u u, käy usein tarpeelliseksi keventää painotusta ja lisätä laudoksia. - Jos muotalla aihtaen seads s i l m Å k a l o l a, so. ionat käyvät kitinä verkkojen silmiin, sitä pidetään merkkinä siitä, että muotan painotus ansaitsee kohentamista.

Pyynti.

Apa jan niskalta lähdetään muotta huolellisesti lapet-tuna yhteen veneeseen. Vene on tavallista hiukan kookkaampi jokivene. Miehiä osallistuu heittöön 4 - 5. T a u k o m k e s jää rantaan huolentimien toisesta siulaesta. Vene kolmine (tai neljine) maahineen erkanee sun-nasta. Venemiesten tehtävät ja nimitykset ovat samat kuin kulteella : soutumies (t. kaksi) s o u t k a s voimainsa takaa s e l k ä s, so. vir-taa ylöspäin keskivyljää kohti, koppamies ja perämies samanaikaisesti heittäessä muottaa. Kun se on saatu veteen, asettuu edellinen poutaman e t u p a r i i n, jälkimmäinen perämpitoon. Vene suunnataan nyt myötä-virtaan, ja sitä soudetaan jokea alas päin n. 500 m. - Taukonies, jonka työ veden keskiveihilla on erittäin raskeasta, on kietaissut tauon muill-leen ja jalkakuopissaan pysytellen pidättelää maasiulaa (kuv.14). Joskus hänellä on vaatteittensa suojana nahasta tai valvasta kamkeasta lehty tyynymäinen vyö, t a u k o m k e n e o l y y n y.

Hösttimen, sileän rantahietikor, lähestyvässä vene kit-reestä läännitetään maihin ja soudetaan ranteen, "maihillauskutauko löytyy lään", ja venemiestet kouaspeleihin menen ryhtyvät vetämään muoties ranteen (kuv.15). Rannan ja muotan välinen laaja ponjurkka, g u l k a, pienencsä mukkaa, kun muotaa luodaan maihin.

Kuva 14: Taukonies rentamaton maasiulensu.

Kuva 15: Rantauottaa, vedetään matkille.

kun selkäsiula on rannassa, alkava matka - hi n l a p p o. Yksi miehistä, tavalliseen perämies, syntyy lappamaan muuttua järjestykseen venecseen, jonka soutumies on kuljeillut sopivasti paikkoilleen nostihaan laittaan. muut vetävät sitä nyt verkoista pitäen (kuva 16). sitä mukaa kuin selkäsiula luopetaan venecseen, lähenee myös tavallisen nostinta. Jos muuttaa tuntuu tulevan liian nopean, käskää perämies hänen p i d s t t ä. Kun verkon jopulta ovat aivan pienellä kaarella pyytäjien edessä ja ponjukka tavoitteltavissa ja kun lonet jo selvästi j u n k i v a t eli j u s k t i e v a t apajassa, ruvetaan k ä g u t ä m ä s u : muuttaan tervataan molemmista päästä ja alapäälästä vetäen käännetään se kaksin kerroin, s a v o i n m i h e n (äskiseen perämiehen) s a v o i m e l a a n samalle nostaessa muuttaa yläpääläste, jotteivä, lonet pääsisi hyppäämään sen yli karkkuun. Vedon jämmitävin heoki, joka aina kerää runsasasi ketselijoita, on tässä. Rantautelkolla ja verkoisse viennatussi tervalla vähä kalat tainnutetaan kiireesti taitavin kurikaniskuin (kuva 17).

Kuva 16: muotaa lapetaan veneeseen.

Kuva 17: Kurikalla kurkutaan.

Neitton jälkeen verkon tarkastetaan, ettei niinii jäisi p i l m ä p a o l a, ja vene vedetään köydellä osaisin niskalle (kuva 18) - Neitton vuorot seuraavat väliönmäestä sisään. Kun edellinen muuttue on entiyt la k u a,

Auva 18: Nuottua palaa niskalle.

pitkän seipiään nenään rantatörmälle kiinnitetyn pahvikaiastaleen kohdalle, saa seuraava Jähteä. Toisinaan, kun oikein huonosti saadaan, annetaan apajan kotyleintua, olle kotvasen heittämättä. -

Kun rantanuottaan heitetessä nostin on tarkoin määritetty kohta apajaa, on tärkeätä, että vene osataan oikealla hetkellä käントää maihin. Käントöpaikka sidotaankin varmoinhin maamerkkeihin, ja kullakin nuottueella on tavallisesti omat "riitinkinsä". Kultaniityllä muuan nuottakunta seuresi rannansuuntaisena kulkevan niityn heinäsuuvia: "ko näkyy viimisen suovan kärys (seipiään pää), se käänethään" ja "maihiil-laskutauko löysäthään, ko alkaa näkhyyn Hietaniemen kirkon tapuli". - Karjusaarella "käänethään Alkkulan koulun kohala". -

Samoin kuin Kultaniityllä vedetään rantanuottaan Karjusaaren apajalla, missä suomalaisten nuottia kesinä 1949-50 oli kuusi. Kulteella ei täällä lainkaan kalasteta.

S a a l i s . S a a l i i n j a k o .

E r ä k s i saadut lohet säilytetään kotiin läntöön saakka varjoisaan paikkaan rantatörmälle kalvetussa, lehdilä vuoratussa K a l a k u o p a s s a, Joku pyytömiehistä toimii apajalla k i r j u r i n a merkiten huolellisesti muistiin saatujen lohien painon ja kappaleluvun, sillä apajapaikan vuokra valtioille suoritetaan nykyisin apajan bruttotuotosta kalastuskausittain kannettavana prosenttuaalisenä verona niin, että 2000 kiloon nousevasta s a a l i i s t a maksetaan veroa 10 %, jos saalis kohoaa yli 2000 kilon, nousee vero ylimeneväältä osalta 20 %:iin. Suomalaiset ja ruotsalaiset lohenpyytäjät maksavat veronsa erikseen, ja molemmat valtiot tasaavat keskenään lohenkalastusoikeudesta ansaitsemansa tulot. — Paitsi tätä valtioille tulevaa vero-osuutta maksetaan vanhojen säädössten mukainen papin t i u n t i, 10% kokonaissaaliista, sekä kalastuskunnalle kuuluvat 5 %. Lopun pyytäjät j a k a v a t nuottueittain miesluvun mukaen keskenään. — Nykyisin, jolloin lohet usein ovat s a n t a s a a l i i s s a, so. lujan takana, myydään kalat tavallisesti kylä- ja kotitarpeiksi lähiympäristöön. Ennen vanhaan lohet myytiin jokivarren "lohiporvareille" Suomeen ja Ruotsiin, ja runsaan saaliin punnitsemista varten oli apajalla suuri lohipuntari, v u o - v i.

Suurpyynniksi kehittynyt merikalastus, samoin kuin useilla alajuoksun apajilla harjoitettu jokipyynti sekä runsaasta verottamisesta johtuva yleinen lohen vähyys ovat nykyisin suuresti lahduttaneet saaliita entisestä. Noin 50 kilon päiväsaaliita pidetään nuotta-apajilla yleensä keskinkertaisina, mutta usein on

on tyytyminen vähemppänkin. Niinpä kesällä 1949 Kultaniityn paras nuottue sai yhteensä 600 kg lonta, saalitin jäädessä joidenkin osalta jopa alle 100 kilon. Suomalaisten ja ruotsalaisten yhteissaalis koko pyyntikaudelta nousi silloin vain parin tuhanteen kiloon. — Hyviä lähikesiä oli viimeksi vuosina -46 ja -47. -46 nostettiin Kultaniityllä yhdellä heitolla lähes 100 kiloa komeata lonta, ja parhaina vuorokausina nuottakummat pitivät hyvänään 500-kiloisen saalittona kesänä karttui apajalta lonta kaiken kaikkiaan parikymmentätuhatta kiloa. — Tällaisia K o s t i - a p a j i l a pitivät kalastajat harvinaisina ja ovat tyytyväisiä P o t t i n k i n, kontalaiseen saaliiseen, joka "nuotan maksaa ja talvikalan takkaa".

Apajilla kiertelevät kertomukset entisistä suursaalien päävistä ovat lükemattomat. Kultaniityn kalastajat muistelevat erityisen miellellään legendaarista tarinaa köyhästä Rietaniemen papiesta, joka nuottaapaa ösuncen ainoan lohen lenjoitti psikalla olleelle kerjäläiselle ja polkaksi läistä laupeudentyöslä — niin uskovat kalastajat — sai seuraavalla heitolla 48 lonta. Kultaniityn entinen nostinpaikka kulkee vielä nykyäänkin p a i n n o s t i m e n nimellä, ja hyvässäalilista pyyntikertaa nimetään leikkilliseesti p a p i n a p a j a k s i.

Kuva 19: sräksi luli 17-kiloinen
vönkäle.

W L Ä M Ä Ä K A L A K E N T Ä L Ä.

Kun kaikki ylitorstolaiset motta-apajat sijaitsevat useiden kilometrien päässä mantereesta, joutuvat kalastajat oleilemaan niillä vuoroikaudet umpeensa keskeisimpänä pyyntikautena. Milteipä nukkumiseen hupenevat pyytäjien maissa viettämät hetket lohennä aikana. - Kalakentällä, joka sekä Kultanityllä että Karjusaaressa on tasainen saariniitty,¹⁾ vallitsee silloin vilkas elämä. Kultanityn apaja muistuttaa kerrassean pienoisva rylähydyksuntaa. Ranta-törmälle on pystytetty kymmenkunta laudista ryhätyy, matalaa, maapohjaista asumusta "satnompioksi". Majojen sisustus on yksinkertainen: seinäri-viertä kiercävä penkki ja katou rajaan tarve-esineiden sijoituspaikat. Neulattu pieni nylly; tuississa on kamina yökyliinien varalta.

KUVA 20: KULTANITYN LOHTEENIÄ.

Aikaisemmin asuttiin Kultanityllä hirsiseessä kalapirttiseä, joka oli "stina seittämäetriä kantolista suurunen upa". Keskellä oli tulisija ja seinillä parvet nukkumista varten. Seinissä oli avoin vieraskirja: "Joka talon puumerkit piti olla", lisäksi merkintöjä sealiista jne. Kerrottiimpa seinähirsistä murheellisena tapantumana ikuisetun kesän, jona oli seatu vain yksi ainoa lori. - Karjusaaren entisen kalapirtin luisti takavuosina sattunut kova kevättulva. Sateen pitimiksi ovat kalastajat sinnekin pystytäneet yksinkertaisen suojakatoksen.

Kokokesäinen yhdessäolo yhteisine askareineen ja yhteisine ruokailu- ja lopohetkineen on omiaan lähenemämään kalastajia toisiin-

1)

Kalakenttästä maksattaan tavallisesti nukketaa vuokrasa maaomistajille.

sa. Kun nuotanvedon väillä jää runsaasti joutilasta aikaa, se kuluu kuin itsestään leppoisasti tarinoiden. Siinä pohdiskellaan toisten nuottain etuisuuksia toisten rinnalla, ihmstellään; mistä johtuu jonkin nuotan tilapäinen kortossa-olo, se kun kerran toisensa jälkeen nousee vedosta vesiperänä. Vanhat lohimiehet tietävät kertoa, että kortto, paha henki, voi nuottaan mennä, jos pyytäjät huolimattomuuteaan lohen apajasta karkun päästävät tai varomattomilla puheillaan ja sopimattomalla esintymisellään sen vihoittavat.

Rantatörmällä palaa "ikuinen tuli", nuotio. Sen loistees-
sa paistellaan purakoita vartaisa: lohet pistetään selkäruoto-
aan myöten teräväpäiseksi vuoltuun puutikkuun, viillotaan poikkipuolin
molemmilta kyljiltään ja annetaan hiljakseen kypsyä tulen hohteessa. Sopi-
vaksi paistumut kala valellaan suolavedellä. Varkaskala syö -
dään sormin, se kuuluu asiaan, ja etenkin rasvainen vatsapuoli on himoit-
tua herkkua. Muu kalamiehen "sapuska" käsittää leipää, voita ja suolattua
lohta. "Kastheeksi" ryypätään pikimustaa suolaista kahvia ja miksei -
"miestä väkevämpääkin", "se tuuria korjaa ja kaloiksi tulle", puo-
lustellaan. - Pitkälti aamuyönön venyvät usein nuotiotuokiot, ja hyvät
kalajutut seuraavat toisiaan. Imokkaimpia kertoja ovat vanhat lonimiehet
ja kiitollisia kuulijoita muoremmat. Pyytönenki siimät
tuskin malttavat ummistaa silmiään koko yönä. "Vyösyänä" (yösydännä), jol-
loin "kalaki nukkuu", oikaisee sentään lohimieskin itsensä vällylle reppu
päänalaisenaan ja on kohta sikeässä unessa: "kalamielä on kupla
ottassa", niinkuin apajalla sanotaan, näntä väsyttää. Yön tunteina täyt-
tää kämpät tasainen kuorsaus, mutta joku on aina valveilla vuoroista huol-
ta pitämässä.

Varsinkin lauantai- ja sunnuntai-iltaisin käy apajilla
tuttuja ja hurrikaita vieraita, sillä komeitten lohien tai-
tava vangitseminen on jännittävää katseltavaa. Nuotalla kävijät otetaan

ystävällisesti vastaan, sillä pyykijät voivat heidän tulleen "tuuria tuomiasta". Saate tapa joku heistä ottaa neitsoonkin mukaan ~~t u u r i~~
~~m i c h e k s l~~. Vanha tapa kuitenkin on, että varsinkin enikertelais-
sen, jolla ei satukaan olomaan toivottua "tuuria myölli", "varphiat kas-
tethaan". - Tuuria, joka kalastajalle tietenkin on ylen tärkeä, voidaan
hankkia toisellaakin tapaa, sitä "ostethaan" heittämällä nuottaan sattu-
neet ~~r o s k a k a l a t~~, so. lonta plenemät kalat, takaisin jokeen.

Vielä sukupolvi sitten oli tapana pyytää alkuperässä ke-
väällä kelttää ensimmäiset lohet suurella saunapadalla kannessa. Lohi-
keittoa syömään olivet silloin tervetulleita sekä omankyläläiset että
kaukaliseumarat. Tähän alkujaan mytologiperäiseen ~~L o n i d u n I a a n~~
jota kukaan kalastava kylä- ja seutukunta on vietänyt vuotuisen pyynti-
kauden alussa ¹⁾, verrattavaa "siikasumuntaita" vietetään vieläkin joka
kesä jokonsumuntaina Karungin Kukkolankoskella, jonne silloin saapuu
sadoittain vieraita "syömeän siikaa" kaukaakin ruostein ja Suomen puolein
kyllistä.

Kuva 21: Nuotaveneitä kulta-
aityn rannassa.

1.)

Vilkuna: Isien työ, s. 42.

b) Pyyntiä tilapäisillä apajilla.

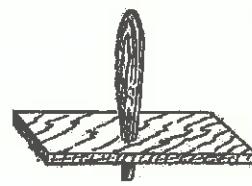
kulkus.

Taitsi rantamuotalla ja kulteella, joilla sain pyydetään vanhastaan tunnetuilla ja käyttöön vakiintuneilla apajilla, kalastetaan Ylitorniolla lohta vielä kulkuksellä eli kulkuvallalleerkolla, muotalla, jota heitetään satunnaisesti tilapäisillä, tarkoitukseen soveltuilla, tasapohjaisilla paikoilla. Kulkuksella pyynti on kuuluisa tapantua, luvatonta ja nykyisin hyvin harvinaista. Ennen sitä kuitenkin tuottoisuutensa ja jämittävyytensä takia harjoitettiin paljonkin syyspimeillä karlien niskoilla lähellä rantaa.

Kulkuksella käytetty nuotta on pisimmillään noin 24 syltä mittava ja kolmisen kynärää liinava pyydys, joka kudotaan hyvin harvasilmäinen, solmuväli saattaa olla jopa neljä tuumaa. Painoina on käyrät ja kohoina keveät laudukset.

Nuotta heitetään yhdestä veneestä. Ennen on kalastettu kahden miehen, toinen pyytäjistä souti veneen selälle niin kauaksi, kuin haluttiin nuotan toisen siulan ulottuvan, ja käänsi sitten veneen takaisin rantaan toisen miehistä samalla heittäessä nuotan, jonka selkäsiula jätettiin säaruau. Kuljetettavaksi. Nykyisin käytännöstä hävinnyt saarua oli n. 1 1/2 m pitkä ja 30 cm leveä lauta, jonka keskellä olevaan reikään oli kiinnitetty ohut pystypuu (kuv. 22). - Kulkuksen toista päättä pidellään veneestä. Västäntäiset syyslhot silmääyäl, tarttuvat kiinni verkkoon, joka apajan loppuessa yläpaulasta vedetään ve -

neeseen. - Milloin Ylitorniolla vielä joku innokas lehmiemies syksyllä läntee kulkkukselle, hän tavallisesti yksin heittää nuotan pidellen sitä parin metrin pituisesta tauosta. Hitaasti hän seuvoskelee virtaa alas antaen verkkojen hiljakseen "kulkua" nostimelle. Saaruaksi kelpaa näillä tilapäisillä pyyntiretkillä mikä tahansa sopivankokoinen laudankappale.⁷ -

Kuva 22 : Saarua.1)

---

1) Sireliuksen mukaan: Suomalaisten kalastus, s. 159.

- 2) Patokalastuksessa käytettyt nurotat ja niillä pyynti.

Ylitorniolaiset lohikarsinat.

Lohen nuottapyynti liittyy Ylitorniolala myös eräänä vaiheena patokalastukseen. Kysymykseen tulee tällöin tornionjokisten lohipatojen päätyyppi, karsina eli karsinapato, joka koetaan verkoin heittämällä. Muuhin pienempiin patolaitoksiin asetetaan sen sijaan aina kiinteää pyydys, rysä, merta tms.

Lohikarsinoita on Ylitorniolla kaksi: Kuivakankaan eli Kaulirannan ja Varttosaaren karsina. Nämä ylitorniolaiset lohipadot sekä alajuoksulla, pari kilometriä Tornion kaupungin yläpuolella sijaitseva Kivirannan karsina ovat viimeiset niistä kahdeksasta karsinapadosta, jotka kruunun kanssa 1791 tehdyn sopimuksen mukaan sadaksi vuodeksi saivat yksinoikeudekseen Tornionjoen lohenpyynnin. Kun sopimusaika 1892 päätti, ryhtyi valtio huutokauppalta myymään pyyntioikeuksia, jotka tällä tavoin saattoivat joutua jollekulle sivulliselle, kylien, jotka vanhoista ajoista olivat harjoittaneet lohenpyyntiä, jäädessä kokonaan ilman. - V. 1932 Kaulirannan ja Kuivakankaan kylät perustivat kalastuskunnan, joka puoleksi ruotsalaisten kanssa vuokrasi vanhan Marjosaaressen karsinan oikeudet ja rakensi padon entistä paikkaansa, Marjosaren alapäätä, hiukan alempaksi Palosaaren länsipuolelle suomenpuoleiseen väylään (ks. kartta 1). - V. 1949 nuotiorantalaiset

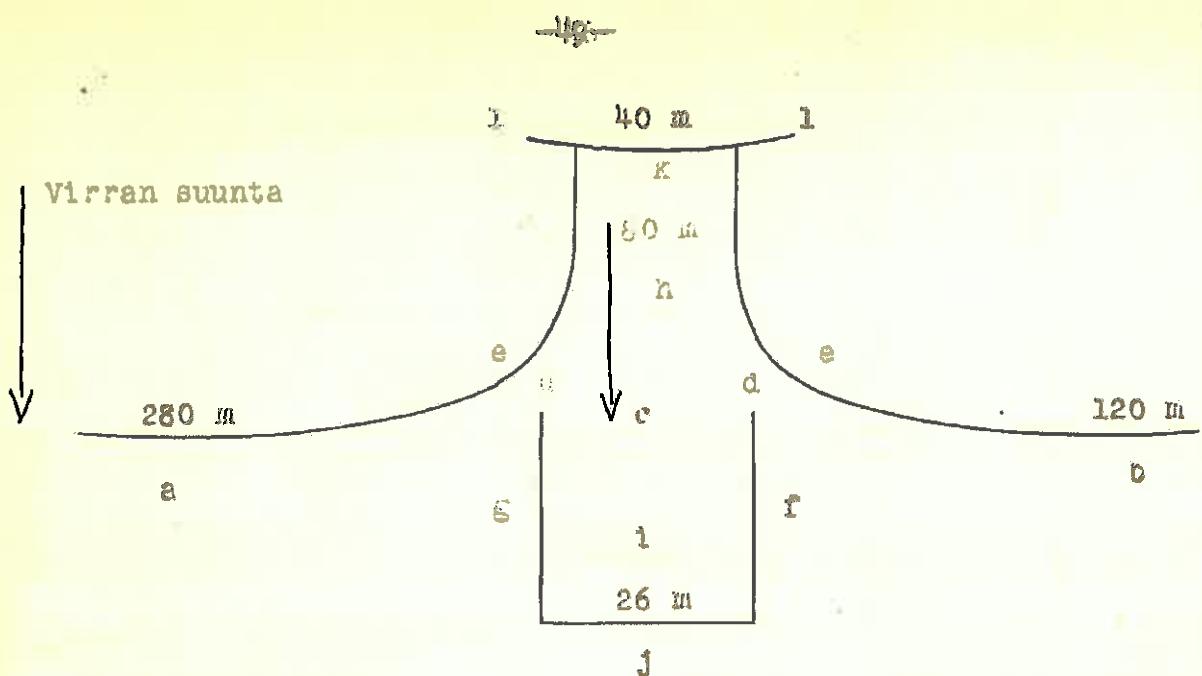
perustivat vastaavanlaisen osuuskunnan ja vuokrasivat oikeuden kauan pystytämättä olleeseen V a r t o n patoon. Karsina, joka viime vuosisadallaakin on harvoin sijainnut varsinaisella paikallaan Varttossaaren länsikupeessa, rakennettiin ensin Muotiorannan kylän kondalle Jolman ja Saarelan talojen rantaan. Kesällä 1950 padon paikkaa siirrettiin noin viisi kilometriä alemmaksi ja karsina pystytettiin Puoskun ja Tulkkilansaren ja Kuninkaantieylän väliin (ks. kartta 1).

Vuokrasopimukset uusitaan viisivuotisittain. Pato-osakkeita on sama määrä Suomen ja Ruotsin puolen kylistä. Paitsi papinkynnyksiä suomalaiset maksavat veroa 2000 kiloon nousevasta saaliista 10 % ja sen yli menevästä määristä 30 %. Padot pystytetään yhteisesti tai niiden rakennus myydään ruutukaupalla vähimmän vaativalle. Kuivakankaan padolla suomalaiset ja ruotsalaiset pyytävät vuoropäivin, Varton karsinan kokemienistä on joka vuorokausi puolet ruotsalaisia.

Vähän karsinan rakenteesta.

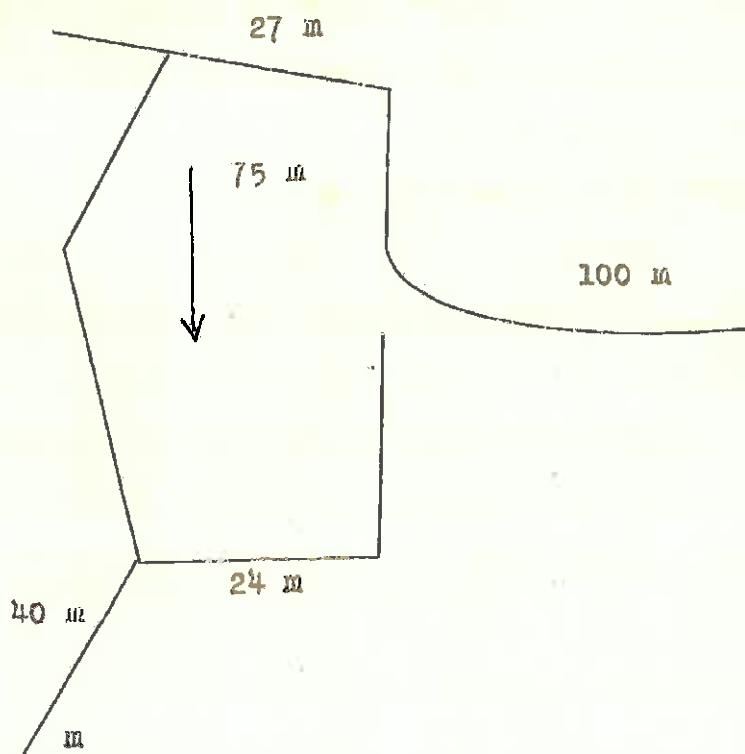
Karsinapato pystytetään sopivaponjaiseen, syvään ja verraten vuoleaseen kohtaan virtaa. Kuivakankaan padossa (kuv. 23) on, mitinkuin karsinapadoissa yleensä, kaksi pääosaa: patovarret, joita on kaksi, Ruotsin varsi (a) ja Suomen varsi (b), sekä niiden välissä sijaitseva suorakaiteen muotoinen karsina eli pesä (c). Suunnilleen pesän keskivaiheilta lähtevien patovarsien tarkoituksesta on, toisaalta sulkea lohien nousuväylä, toisaalta houkutella kala itse pesään, josta se on helposti kiinni saatavissa. - Käytännössä tämä on aikaanseutu johtamalla patovarret heikosti vastavirtaan ja jättämällä niiden pesäpuoleiseen päähän karsinaan johtavat sukat, n. 5 syltä leveät tullinsuut (d). Virran synnyttämiseksi ja johtamiseksi mitin, että lohi patovartta pitkin vuolletta ylös pomistellessaan ja levähdyskosteetta hakissaan huomaamatta johtuu tullinsuusta karsinaan, rakennetaan varsien ja pesän yhtymäkohtaan yesimutka (e). - Tullinsuut katkaisevat karsinan laidat, rannapuoleiseen Suomen laidan l. maalaidan (f) ja vastapäisen Ruotsin laidan l. selkälaidan (g), sekä jakavat koko pesän ylinakaan (h) ja alankakaan (i). Karsinan alaseinään l. sauvasperäään (j) on jätetty yemereitä vesiiden kiinnittämistä varten. Kovan virran aikaansamiseksi pesää painamaan on yläseinämän l. ylipereän (k) jatkeeksi lenity vinosti ylävirtaan suunnatut lisäaidat, korkyat (l).

Kuivakankaan padon koko on valtava: pesän pituus yliperästä sauvasperäään on n. 80 m, ylihaar leveys 40 m ja alahaan 26 m, ruotsinpoleinen pacovarsi on 260 m pitkä ja suominpoleinen 120 m. - Samantyyppinen kuin Kuivakankaan pato oli kesällä -49- myös Varton karsina. Samalla kun padon sijaitia siirrettiin, muutettiin sen rakennettakin uuden karsinapaikan virtasuhteita paremmiin vastaavaksi. Padosta

- a) Ruotsin varsi,
 b) Suomen varsi,
 c) pesä,
 d) tullinsuut,
 e) vesimutkat,
 f) Suomen laita l. maalaita,
 g) Ruotsin laita l. selkäläita,
 h) ylihaka,
 i) alahaka,
 j) sauvasperä,
 k) yliperä,
 l) körvat.

Kuva 23 : Kuivakankaan pato.

Kuva 24 : Varton karsina,

jossa on vain yksi tullinsuu ja Kuivakankaan padon toista vartta vastaava lyhyt sarvi (m).

Lehtiin myös vain yksiporostinen ja ensisen ruotsinpuoleista pitkää vartta vastaamien rakennettiin sauvasperän ulkopuolisesta kulmasta lähtevä lyhyt jatkoaittaus, s a r v i (kuv. 24).

Karsinakulteet.

Karsinan kokeminen suoritetaan kahdella ajoverkolla, k a r s i n a k u l t e e l l a, joista toista sanotaan s a u v a s - p e r ä n y e r k o k s i, toista h e i t t o y e r k o k s i. Kulteitten koko riippuu padon pesän leveydestä ja joen syvyydestä karsi -nan kohdalla. Kulvakankaan padon kuudesta hapaasta kokoonpanon heittoverkon pituus on n. 56 kynärää ja nelihapaisen sauvasperän verkon 40 kynärää, molempien liinavuus on 8 kynärää. Verkot kudotaan 6 cm:n solmuvälein. 1,4 kg:n painoiset rautakäyrät pennaan Kulvakankaalla 40 cm:n päähän töisistaan. Konoja ei karsinakulteissa lainkaan käytetä.

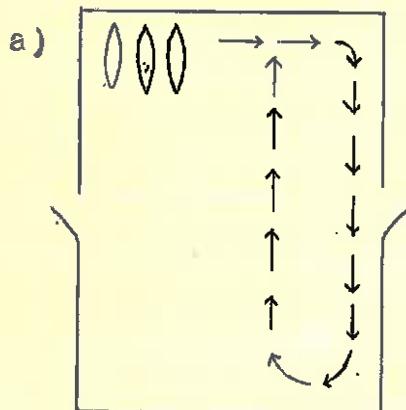
Nuotanvetoa karsinassa.

Pesän muodostamaan suljettuun apajaan heitetään karsina - kulteet kahdesta 8 (-9) m pitkästä ja lähes 2 m leveästä, nelilaitaisesta p a t o v e n e e s t ä, joiden tukevuutta lisäämään on naulattu lujittavat poikkipuut, p i i t a t. Kulteet on järjestetty eri veneisiin: sauvasperän verkko, s a u v a s p e r ä n v e n e e s e e n ja heittoverkko h e i t t o v e n e e s e e n. Heittoon osallistuvasta yhdeksästä (t. kymmenestä) miehestä neljä asettuu kumpaankin veneeseen. Heittoa avustaa p u u t t o v e n e e l l ä liikkiva p u u t t o - m i e s, jonka tehtävänä on verkkoja paulasta nostamalla estää niiden p u u t t a m i n e n. Puuttoveneeksi kelpaa tavallinen pieni jokivene.

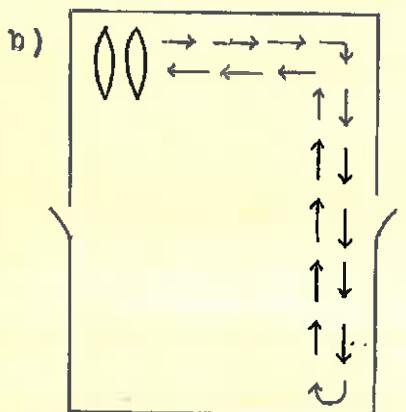
Ensinnäkin sauvasperän verkko karsinan alasel-nämää vasten. Puuttovene (kuv. 25a) irtautuu veneesei' istä ja asettuu poikittain sauvasperän eteen. Samanaikaisesti lähtee myös sauvasperän veneen n e n ä m i e s kuljettamaan venettään (kuv. 25b) ala- ja sel-kälaidan kulmaukseen, p l a n k k u m i e h e n samalla heittäessä nuotan alapaulaa, p e r ä - e l i m e l a m i e h e n yläpaulaa ja p i s s a p a u l a n m i e h e n liinaa. Puuttomies konottaa kou-kullaan kulteen yläpaulaa ja, sen jälkeen kun nuotta on kokonaan ve-deessä, antaa sen lipua veneensä alitse sauvasperää vasten. Nuotan sel-kälaidan puoleinen siulaköysi sitaistaan kiinni karsinan laitapuuhin, maanpuoleinen jätetään sitomatta.

Nyt lähdetään kaikilla veneillä yliperään. Puutto-veneen ja sauvasperän veneen miehet kuljettavat veneitään laitapuista vetäen selkälaitaa pitkin yläkulmaa kohti. Heittovene (kuv. 25c), joka aluksi seuraa maalaitaa, oikaisee karsinan keskellä pesän poikki ja yliperän ja selkälaidan nurkkaukseen päästyään jättää heittoverkon tois-en siulan sauvasperän venemiehille. Heittoveneen miehet potkevat nyt nuottansa pitkin yliperää. (Se suoritetaan samoin kuin äsknen sauvasperällä). Sen jälkeen veneet käännetään ja nuottaa lähdetään viemään sau-vasperää kohti. Verkkoveneet pesän kumpaakin laittaa kulkien vetävät väliissään kulletta, jonka yläpaulaa jälleen hoitelee karsinan keskellä liikkuvia puuttomies. Tullinsuitten kohdalla plankkumiehet tarpomalla estävät lohia karkaamasta.

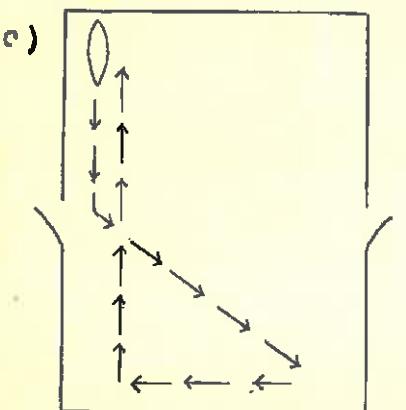
Alalaidalle tultua molemmat verkot lasketaan yhteen ja niitä ryndytään lappamaan veneisiin. Nenämies kuljettaa sauvasperän venettä hitaasti maalaitaa kohti veneen mitan pähän alalaidasta pingoitettusta n e n ä k ö y d e s t ä. Plankkumiehet lappavat sauvasperän verkon alapaulaa, perämiehet yläpaulaa. Heittoverkko nousee ikäin-

P u u t t o v e n e (sauvasperällä uloin vene) irtautuu ensimmäiseksi veneestä istä ja asettuu keskelle alalaitaa kannattamaan sauvasperän verkon yläpaulaa. Kun nuotta on saatu veneen, vene viedään selkälaitaa pitkin yliperään. Heittoverkkoa alahakaan vedettäessä puuttovene seuraa nuottaveneitä ja karsinan keskellä pysytellen hoitelee heittoverkon yläpaulaa.

S a u v a s p e r ä n v e n e e s t ä (sauvasperällä keskimmäinen) suoritetaan ensin sauvasperän verkon heittäminen karsinan alasseinämälle, sen jälkeen vene viedään laitapuista vetäen yliperän nurkkaan, jossa sen miehet ottavat hoitaakseen heittoverkon selkäsiulan vedon sauvasperän verkkoa vastaan.

H e i t t o v e n e e s e e n (sauvasperällä lähinnä maalaitaa) on järjestetty heittoverkkoon. Vene kiertää aluksi maalaitaa, mutta siirtää keskikarsinalla selkälaidalle, alkaa heittää nuottaansa pitkin yliperää ja palaa sauvasperään vetäen sen rannanpuoleista siulaa.

Kuva 25: Veneitten kulku karsinassa.

kuin kantena sauvasperän nuotan päällä. Puuttomies tainnuttaa kulitteitten väliin takertuneet kalat, ja verkot järjestetään heiton jälkeen kumpikin omaan veneeseensä.

Jos lohta saadaan hyvin, heitetään toinenkin kerta yhteen menoon. Heittojen väliä pidetään 2 - 3 tuntia ja kulteita vaihdetaan tavallisesti kerran vuorokaudessa. Heitettyä jäteetään verkkovenet karsinaan, ja puuttomies kuljettaa pyytäjät mailhin. - Entisinä suurten sealiiden aikoina oli lohien maihinkanto tarkoin määritetty. Ensimmäisenä kantovuorossa oli puuttomies, joka karsinalla suoriutuu tehtävistään helppoimalla, häntä seurasivat järjestyksessä piisapaulan miehet, sitten perämiehet ja nenämiehet; plankkumiehet, joiden työ kareinassa on raskainta, olivat kantovuorossa viimeisinä.

Heinäntekoon ryhdyttääessä pannaan karsinoissa pyynti lanoille, so. karsinan nurkkiin asetetaan lanat, korvakolliset rysäpyydykset, jotka ovat yhden miehen pari kertaa päivässä helposti koettavissa, sen sijaan että pesän verkoin kokemiseen tarvitaan vakituinen "pyytösaki pääle". - Ylitorniolaiset lohipadot antavat nykyisin saalista keskimäärin noin kymmenentuhatta kiloa kesässä.

P y y n n i n l o p e t t a m i n e n.

"Lintu maale mikkelistä,
kala karille."

Jaakon päivän jälkeen alkaa lohennousu jokeen harvenemistaan harveta. Kutupaikkaa etsivä lohi ei enää, niinkuin alkukesästä, ponnistele eteenpäin kaikkia esteitä uhmaten, vaan oleilee jo paikoillaan. Helposti se silloin käännyntää pakoon nuottasaarroksesta ja patovarren kohdattessaan ui mieluunmin takaisin kuin itsepäisestiousee sitä myöten karsinaan. Paras lohenpyyntiaika on ohi.

Nuotanveto, jota jaakkoon mennessä on kestänyt runsaan kuukauden, muuttuu ensin tilapäisemmäksi: yhä harvemmat pyytäjät tulevat apajalle viipymättä siellä enää täysiä vuorokausia. Vähitellen se loppuu kokonaan. - Nuottapyyntiä karsinoissa kestää tavallisesti heinäkuun 20. päivän tienoille. Kun lohipadon pystyttäminen virtavaan jokeen on aikaa kysyvä työ ja kun siihen ei voida ryhtyä, ennenkuin kevättulva joessa on tasaantunut, ei ole tavatonta, että kalastamaan päästään vasta heinäkuun alusta. Varsinaisen verkkopyynnin aika karsinoissa saattaa niin ollen supistua pariinkymmeneen pyytövuorokautteen. Lanapyyntiä kestää syyskuun ensimmäiseen päivään, minkä jälkeen (15. päivään mennessä) karsinan purku on toimitettava. - Syyskuun pimeinä öinä käydään vielä luvattomasti kulkuksella. Jos onni on myötäinen, saattaa myönäinen pyytäjä vielä silloin hankkia itselleen sievoisen syssäaliin. - Sen jälkeen on aika korjata nuotat talviteloille. Mitään erikoisia verkkosuojaia ei taloissa ole.

Loppusanan.

Samaan tapaan kuin ylitorniolaisilla apajilla vedetään lohikulletta naapuripitääjän Karungin Mustasaaren apajalla ja Korpikylän Matkakoskessa, ja pääpiirteissään samoin kuin Varton ja Kuivakankaan padot koetaan Alatornion Kivirannan mäntava karsina. Ai-van vähäisiä poikkeavia yksityiskontia ovat paikalliset olosuhteet kussakin sanelleest.

Pyydykset tuntuvat maallikosta hämmästyttävän yksinkertaisilta, mutta nykyaiainen tekniikka ei ole kyennyt nittä paljoakaan muuttamaan. Ne ovat sellaisintekoisuuteita ja luontoa vastavina. Vuosisatojen varrella saavutettu tarkoituksenmukaisuus puolustaa yhä kunnialla paikkaansa. - Pyytäjät taitavat ammattinsa - ja mikseivät taitaisi. He oppivat työhönsä pikkupojasta, ensin katselijoina apajilla, sitten aloitellen yksinkertaisista toimista ja siirtynen vähitellen vaativampiin. - Hämyisinä tarinahetkinä muotiolla siirtyvä uudelle sukupolvelle käytännöllisen taidon ja kokemuksen lisäksi perinteelliset tavat ja vanhan kansan syvä henkinen viisaus.

Lohimiehen työ on raskasta, mutta väivännän korvaava komea saalis. Yritteliästä erämieltä ei lannista sen niukkuus huo-noina lohivuosina. Nykypäivien maanviljelijä - kalastaja tuntee omakseen menneitten polvien sananparreksi kiteyttämän kokemuksen:

"ei tule vilja vaivatta
eikä kala jalan kastumatta."

S a n a s t o. 1)

a i r o s., s. 32

airo, airon, siroa,
airot, airojen ~airoitten

Jyyk.: *a i r o*, Rov.: *a i r o*, Kemij.: *a e r o-a e r o m e n*,
Iij.: *a e r o*, Ouluj.: *a i r o*.

Schr.34: Remus åra/åder das Ruder Airo.

Lönnr.: airo' åra'

Sana on germ. *laina* < m.-germ. **airo-* (Thomsen GSI s.111, Seitälä Verz. s.13).

a l a h a k a s.s. 45

= lohiporttien ala - alahaka, alaanän, alähakka
puolella oleva osa karsinaa.

A l a on vanha omaperäinen sana (Setälä Verw. s.30), haka
nuori r. laina (Streng s.27).

1) Sanastoon olen ottanut joitakin rinnakkaisnimi-tyksiä, toisin-tomuotoja ja johdannaisia, joita en ole katsonut tarpeelliseksi mahduttaa varsinaiseen kalastuskuvaukseen. - Sanaki: joista olen yleensä pyrkinyt löytämään aikaisimman kysymyksessä olevan maininnan, lisäksi olen käyttänyt Lönnrotin sanakirjaa.

a l a n e n s., s. 26

= alapaula.

alanen, alasen, alasta,
alaset, alasten, alasia

Esim.: "koppalākari alasen heittä".

Kar., Alat., Lp.: a l a n e n, Rov., Kemij., Iij., Ouluj.: a l a n e n
' alapaula' .

A l.a-sanan (ks. ed.) johdannainen.

a l a p a u l a s., s. 26

alapaula

Esim.: "alapauhlām_painop_panhān".

Kitt., Kar., Rov., Kemij.: a l a p a u l a, Iij.: a l a s e n p a u l a.

Ks. paula.

a p a j a s., s. 16

= 1) paikka, jossa nuottaa vedetään.

apaja, apajan, apāja,
apajat

Esim.: "antā apajan_kolveintua".

= 2) nuotan veteen heittäminen ja siitä nostaminen.

Esim.: "teimäki hūän_apajan".

Pajala, Kar., Kemij., Ouluj.: a p a j a' nuotan vetopaikka',
Alat.: nuotta a p a j a vedetään vain kerran päivässä',
Ouluj.: myös' saalis' .

Jusl.: apaja' piscatur tractus; notvarp' .

Lönnr.: apaja' varp, notvarp, varpställe, notdrägt', loniapaja' lax-varp', rante-apaja' strandvarp' .

Sanan alkuperä on epäselvä. Wiklundin esittämää germ. etymologiansa (< m.-skand. *abjōn) Setälä pitää riittämättömästi perusteltuna, hänen mielestään sana kuuluu samaan pesyeseen kuin a v e a, a v a, a v i a, a v i o. jne. (Verz. s. 15 ja SUSA 251 s. 47). Murteissa a p a j a merkitsee paitsi 'nuotanvetopaikkaa', myös 'aukeaa, tasaista maastonkontaa', adjektiivina 'lakeaa' (Hakulinen SKRA I s. 109).

auskari s., s. 34

= yhdestä puusta vuoltu kauha, auskari, auskarin, auskaria,
jolla vesi tyhjennetään veneestä. auskarit

Jusl.: Auscari' naustrum in naviculis, ös-kar'.

Lönnr.: auskari 'öskar (äyskäri), kastskofvel (viskain)'.

Todennäköisesti nuori germ. laina (Thomsen GSI s.113, Setälä Verz. s.17 ja Karsten Fmst. IX s. 76).

erä s., s.39

= saalis. erä, erän errä

Esim.: "mitäe saitta eräksi".

Kar., Rov., Kemij.: erä' saalis, osuus yhteisen saaliin määrästä'.

Gan.: erä mn. "portio, del,lott' .

Lönnr.: erä' rofbyte, lott, andel, afkastning' .

E r ä kuuluu samaan pesyeseen kuin e r i, e r o, jotka ovat sgr. Merkitys 'saalis' on kehittynyt alkuperäisemmästä' osa, määrä, osuus' (Rapola Vir.-36 s.106 -).

etupari s.,s.36

= kulleveneitten etummainen
airopari.

etupari

Esim.: "koppamies asettu etuparhIn".

etuvene s.,s. 32

= kulleveneistä etummainen nostimella.

etuvene

Ks. vene.

etuverkko s.,s.30

= kulteen peräverkon harva etuosa.

etuverkko

Ks. verkko.

hanka s.,s.32

= veneen partaaseen kiinnitetty
airojen pidike.

hanka, hanjan, hankä,
hannat

Esim.: "etuhannat, perähannat".

Kitt., Rev., Kemij.: h a n k a

Jusl.: hanga,-gan' scalmus, tullbord, ther årorna i båten ligga uppå.
Lönnr.: hanka' årtull, tullbord'.

Sanalle on esitetty germ. etymologia. Sen kannalla ovat mm. Ahlgqvist

(KW s.173), Setälä (Verz. s.21) ja Karsten (Fmst. IX s.110).

Toivonen (Vir.- s.340-) pitää kuitenkin oletettua germ. alkuperää
epävarmaa ja viittaa puolestaan epävarmasti erääseen unkarin sanaan.

h a n k a n e n s., s.-

= hanka.

hankanen, hankasen, hankasta,
hankaset

Lönnr.: henkanen' liten tulle"

H a n k a - sanan deminutiivi.

h a n t a a k i k a l a s., s. 13

= kooltaan mitätön lohi.

nantākikala

Esim.: "no kelvotov, vaikka väühläv, vaskais koko nantākikalani",
vrt. "nantākihomma", "nantākimies".

Kuvaannollinen, pilkallinen ilmaus.

H a n t a a k i - < r, hantag, lisäksi ks. kala.

h a r v a v e r k k o s., s. 30

= kulteen peräverkon harva
etuosa.

harvaverkko, harvavyerkon, harvā-
verkkoa

Esim.: "harvavyerkon solmuyyäli ov, vīski tūmā".

Kar., Rev.: h a r v a v e r k k o' kulleverkkojen etuosa',

Kemij.: h a r v a' isosilmäinen lohiverkko'.

Gan.: harva verkko' glest näť'

Lönnr.: - " - ' groft näť'.

Ravila (FUF XX ss. 84, 106) pitää h a r v a a kielemme vanhana
omaperäisenä sanana ja vertaa sitä mm. mordv. tšuro, šura
' undicht, selten' sanoihin (myös Setälä ÅH s. 267), ks. verkko.

heitto s., s. 30

= 1) apajan kertaveto.

heitto, heiton, heittoa,
heitot

Esim.: "nüp pojat heithön",

"hiljastuma heitosta".

= 2) kalastajien käyttämä voimasana.

Esim.: "heitto, ko pāsi (lohi nuottasta)".

Jusl.: heitto "jactus, kastande".

Lönnr.: --' kast, släng, bortkastning, öfvergivning'.

H e i t t ä ä -verbistä johdettu substantiivi.

heittovene s., s. 50

= karsinan kokemisvene.

heittovene

Esim.: "heittoverkko on orninkissa heittovenhessä".

Kemij.: h e i t t o v e n e ' kullekalastuksessa käytettävä vene'.

Ks. vene.

heittoverkko s., s. 50

= pitempi kahdesta karsinän
kokemisverkosta.

heittoverkko

Alat.: h e i t t o k u l l e, -v e r k k o ' karsinaverkko'.

Kemij.: h e i t t o(v e r k k o)' kulle, -verkko' ,

Ouluj.: h e i t t o ' lohnuotta' .

Lönnr.: heitto' ett slags lax- och siknät (heittoverkko), heittov.

' kastnät, hvarmed sik och lax fångas i strömmar' .

Ks. verkko.

h e i t t ä ä v., s. 32

= heittää nuotta veteen.

heittä^ä, heitän, heitti,
heitethän

Esim.: "jokham met heitämä",

"heittä^ä alaset", "heittä^ä päliset".

Kar., Ålat., Rov.; Kemij.: h e i t t ä' potkea verkot pyytämään',

Ouluj.: heittää l. potkea.

Schr. pl: Projere Kasta Werffen Nakata/Heittä.

Lönnr.: h. verkkoja l. verkkoa' kasta ut näť'.

Verbi on omaperäinen. Sen vastineita ovat mm. vir. h e i t m a,
liiv. ē t a b ja lp. nōl i t t e-t (Setälä ÄH ss. 287, 326).

h e i t t ä ä y h t e e n v., s. 32

= lyhyessä apajassa kulle jokus

heittä^ä ühthen

"heitethän ühthen" sen sijaan, että

sen siulat tavallisesti vedetään yhteen.

Ks. ed.

h i e r o a v., s. 14

= kutea (lahestaa).

hieroa, hierō, hiero (impf.)

Esim.: "sūspuchlel lohi rupeā hiehrō";

"mes sanoma, että se hierō ko se kutte".

Sanakirjoissa ei ko. merkitystä esiinny.

Verbivartalo on vanha omaperäinen, nähtävästi ainakin s.-perm. (Setälä ÄH s. 267). Merkitys lienee tilapainen, lohen kututavasta johtuva.

h o t t i n e n s.,s. 14

= n. 3-5 kilon lohi.

hottinen, hottisen, hottista,
hottiset

Esim.: "hottiset ne elä huila".

Kar.: 'n o t t i , h o t t i n e n' alle 5-kilon lohi'.

Lönnr.: hotti mm.' liten mujka (*coregonus albula*) ifrån föregående som
mar, fiskkyngel, ei siltä apajalta saatu hottiakaan, ei yhtä
hottia' ikke det minsta'

Lisäv.: hottisiika' liten mujka'.

hotti   *veip*
hotti

Murteissa yleinen pieni kalan deskriptiivinen nimitys on lohiapajilla
saanut täsmällisen merkityksen.

h u o t e r o s.,s. 14

= lohen vatsapuoli.

huotero, huoteron, huoteros,
huoterot

Esim.: "ko paljo sathin kallä, nim paistethin huotero ja herkutelthim."

Kar.: huotero, Alat.: huotero~huotari, Kemij.: huo-
teri, Iij.: fuoteri' lohen vatsapuoli'.

< r. foder, paik. ruots.-murt. mm.' lohen vatsa-
puoli'.

h u r r i k a s a.,s. 19

= outo, vieras, kokematon.

hurrikas, hurrikhan, hurrikasta,
hurrikät, hurrikaitten, hur-
rikaita

Esim.: "jä, jopa se nuotalet tuli hurrikaita vihraitat",
"ennen vanhasta hurrikas pütäjä porathin".

Mahdollisesti h u r r i - sanan, jota murt. yleisesti käytetään' ruot-

salaisen' pilkkanimityksenä, johdannainen. Merkityksen' ruotsalainen (muukalainen) voisi ajatella helposti laventuneen tarkoittamaan yli-päänsä outoa, vierasta'. Karsten (Fmst. IX s. 44) tuntee h u r r i n merkityksessä' svensk sydösterbotting' ja arvelee sen syntyneen deskriptiiviseltä pohjalta, ruotsalaisten tavasta huutaa h u r a a t a raja-riitojen aikana.

i s ä n t ä s., s. 16

isäntä, isänän, isäntä,
isänät, isänitten

Esim.: "isäntä pittä jötä apajalla".

Jusl.: isändä,-sännän' herus, husbonde, värd' .

Lönnr.: isäntä mm.' principal, värd' .

Sana esiintyy kaikissa ims. kielissä (Setälä FUF XIII s. 214), dem. - suffiksilla - n t ä muodostettu johdannainen sanasta i s ä.

j a k a a. v., s. 39

jakka, jän, jako,
jaethän

Esim.: "sälis jaethän osakaitten kesken".

Schr. 67: Dividere Stiffa Auftheylen Jacaa.

Lönnr.: jakaa mm.' dela, af-, för-, in-, utdela' .

Verbi on ainakin agr., mahdollisesti ural. (Setälä Verw. s. 82).

j a k o k u n t a s., s. 15

= kyläkunta.

jakokunta, j-kunnan, j-kuntä,
jakokunnat

Lönnr.: jakokunta' skifteslag, byalag, samfällighet' .

K u n t a lienee vanha omaperäinen, vrt. mordv. k o n d a, k u n d ä 'ystävä, toveri' (Paasonen Suomi:13 ss.15-16), huolimatta sille aikaisemmin esitetystä germ. etymologiasta (ks. mm. Karsten Fmst. IX s. 238-).

j a m a s., s. 24

= kahden verkon liitoskunta.

jama, jamän, jammä,
jamät, jamoitten ~jamojen

Esim.: "jama on se sauma kahev verkov välissä".

Kar.: j a m a, Rov., Simo, Kemij., Iij.: j a m a, Ouluj.: j e m a + j a m -
m e (n).

Jusl.: jame,-en' compofitio, tillsammans sättande'.

Lönnr.: jama, jame, jamo' fogning, hopfogadt stycke (t.ex. af klædt
nad, nät), rep(hvarmed nät förenas), sammanfogad del af nät,
jamaksi sanotaan nuottain yhdistysnuoraa.

Itkonen (SUST 58 s.26) on esittänyt sanalle vastineen lepista ja
viitannut mahdollisen vanhan iraanilaisen lainasunteen olemassa -
oloon. J a m a l l a lienee vastine myösken mordvassa, vrt. j a u,
joka esiintyy yhdysanassa kijaks- jau' lattianliitos' (Ravila
vir.-31 s.209), onpa sitä etsitty turkistakin (Räsänen Vir.-31 s171).

j a m o a v., s. 24

= liittää yhteen (verkoista).

jamo, jamon, jamoin,
jammo, jamo (impf.), jamothän

Esim.: "valmīit verkot jamothän ünthen".

Kar., Alat. Lp., Iij.: j a m o a, Rov., Simo, Kemij.: j a m u a,
Ouluj.: j a m u a ~ j a m o a.

Jusl.: jamon' compono retia, sätter näten tillsammans'.

Lönnr.: j. verkot ynteen' hoppinda'.

J a m a -sanan johdanneinen.

j o k i l a i s k a s., s. 13

= syksyllä nouseva kavätlohi. jokilaiska

Esim.: "jokilaiska makka kesän koskessa ja heinän aikhan nouse".

Perifrastinen nimitys.

j u n k i a v., s. 37

= törmällä verkkaja vasten junkia, junki(pi), junki
apajasse. (lohesta).

Esim.: "jo, jo, junkipi pojat",

Lönnr.: junkailla, jungata' vältä småningom 1. i sakta mak'

Vaivallista liikettä ilmaiseva deskriptiivi-verbi.

j u o k s u s o l m u s., s. 23

= solmu, joka luistaa silmän sivua pitkin. juoksusolmu

Esim.: "älä si pältä pistä, tulle juoksusolmu".

Lönnr.: juoksusolmu' löpknut, rännknut, lösknut (i näät').

Ks. solmu.

j u o m i n k i s., s. 13

= myöhään syksyllä nouseva lohi. juominkki, juominkin ~ juo-
minnin, juominkit

Alat.: juo minki' naaraslohi, joka ei endi kutea sinä kesänä,
jolloin nousee joseen'.

Lönnr.: juominkki' laxhane som ej får hake i nedra käken och håller
sig röd i köttet hela sommaren (juuminki j').

· Sanan juoma (vaihtelusuhteenv ~v~ aineuttama toisintomuoto sanaa juova) johdannainen, alkuaan ehkä 'joen uomaa, juoma pitkin uiva lohi' > juomininki.

jutkuttaa v., s. 37

= lohi jutkuttaa, so. tuntuu pyytäjän jutkuttā, jutkuttā(pi), käteen verkoja vastaan törmäillessään. jutkutti

Esim.: (Rov.) Kulteen siulanaru on venheessä pyytäjän jalan alla, "se rupejā jutkuttemän", kun lohi on siulassa.

Gan.: jutkutan' tarde traho, venor' .

Lönnr.: jutkuttaa' hala, släpa, draga ryckvis, draga larbeta mödosamt', jutkuttavat nuottaa.

(Paasonen Beitr. s.71:) J u t k u t t a a, j u t k a u t t a a (jutajaa, jutista, jutkata, jne.) on myönäinen onomatopieettinen, hidasta, vaivallioista tapahtumista ilmaiseva muodostus. Samaan yhteyteen kuulun/y/ j u d a t a · j u t a a n' (langsam) wandern', jolle on vastineita lapisse ja samojeedikielissä asti (Setälä Verw. s.66).

kala s., s.13

= erikoisesti lohi, vrt. kirsikala, mätikala, silmäkala. kala, kalan, kalla, kalat

Schr. §1: Piscis Fisk der Fisch Kala.

Lönnr.: kala' fisk' .

K a l a on vanha, ainakin egr. sana (Setälä Verw. s. 49).

k alakenttä s.,s. 41

= pyytäjien oleskelu- ja asuma-
paikka apajilla.

kalakenttä

Lönnr.: kenttä nnn. 'lägerställe, fiskareläger' .

Lapissa ja Peräponjolassa k e n t t ä-sanaa hyvin yleisesti käytetään eräkulttuuriterminä merkitsemässä kalastuspaikoilla jokivarsilla ja järvien rannoilla sitä aukeaa, jolla kalastajien asuntokodat, kala-aitat ja -kellarit sijaitsevat ja jolla kalastajat valmistarvat ja korjaavat pyytövehkeensä jne., esim. Rov.: k e n t t ä' kalakenttä, kalamiehen asentopaikka järven rannalla' , Kitt.: k e n t t ä l. k e n t t ä' kalamaja lähialueineen' , Täräntö Lp. : ' ulompana talosta oleva työmaa, kalastuspaikka tms. yömajoineen, Vittanki Lp.: ' pyytö-
miesten asumasijat' , Tornionjoen Matka- ja Kukkolankoskella:k e n t t ä, koski k e n t t ä' kosken rannalla oleva keto, pyytäjien oleskelu- ja asumapaikka' (Nirvi Vir.-48 s. 246-247). -

K e n t t ä on epävarma lp. laina, vrt. lp. E k i e t t i e, k i t t i e' abgezäunter platz zum melken der renntiere". Lapissa tarkoitetaan kentillä myös' asuinpaikkoja, joista tai joille muutetaan vuodenaikojen mukaan (kesäkentät, talvikentät)'. Myös karj-murteissa on sanalla vastine (Äimä SUS 25 l s.18).

kalakoukku s.,s. 34

= rautapäinen, puuvartinen koukku,
jolla kaloja autetaan veneeseen.

kalakoukku

Pajala Lp.: k a l a k o u k k u' n. 1 $\frac{1}{2}$ m:n pituinen koukku,
jolla esim. kosteverkkoon huonosti tarttuneet lohet nostetaan veneeseen' .

Lönnr.: kalakoukku' fiskkrok'

K ou k k u lienee käsitettävä kuuluvaksi samaan pesyeseen kuin k o k k a, ku o k k a, jotka yndistetään tser. k o p k a- ' pflug' sanaan. Vastineita sille on myös lähisukukielissä (Setälä FUF VI ss. 67,71).

k a l a k u o p p a s.,s.39

= lohien säilytyspaikka apajalla.

kalakuoppa

Esim.: "kalap_panhän kalakuophän sappipuoli pālek_käsin".

K u o p p a on vanha omaperäinen sana (Wichmann FUF VII s.42).

k a l a p i r t t i s.,s.41

= hirsimaja, jossa kalastajat
ennen asuivat.

kalapirtti

P i r t t i on baltilainen laina, vrt. liett. p i r t i s ja
lät. p i r t s ' sauna'. Äänteelliset vastineet tavataan kaikissa
ims. kielissä (Kalima IKBL s.148).

k a l a s t u s k u n t a s.,s. 15

= kylän rannanomistajien kalaveden
hoitamista varten perustama yhtiö.

kalastuskunta

Ks. ed. jakokunta.

k a l a v e n e s., s.34

= etummainen kulleveneistä nostimella,
se, johon kalat nostetaan.

kalavene

Ks. vene.

k a l v o s., s. 21

= verkon kuitomaväline.

kalvo, kalvon, kalvoa,
kalvot, kalvojen, kalvoja

Esim.: "silmät tehnän kalvolep poikittain".

Kar.: kalvon, Rov.: kalvonnen, kalvos, Kemij.: ka la-
hōn, kalavonan, Simo: kalvonnen, kāl von, ouluj.
kalavo(n).

Gan.: kalvosin, kalvoin' nätbindarens masksticka'

Lönnr.: kalu, kalvin, kalusin, kalva, kalvosin, kalve, kalveinen, kal-
vin, kalvoin, kalvonnen, kaikki merkityksessä' maskstock, nätkafle'.

Karsten (Fmst. IX s.160) pitää kalvoa' maskstock, nätkavle'
r. lainana, jonka alkumuoto olisi ollut m.-skand. * ketlo. Tästä
olisi metateesin kautta päästy s. muotoon. - Sanalla on eriasuisia
vastineita mm. virossa, aunuksessa, lyydissä ja lp.-murteissa (Itko-
nen Vir.-36 ss.290-291).

k a l v o k e r t a s., s. 24

= kalpimen leveys, minkä verkko jatkuu   kalvokerta
kudottaessa siihen yksi silmärivi lisää.

K e r t a on epävarma halitt. laina (Kalima IKBLS.s.115).

k a n t o v u o r o s., s. 53

= kalojen maihinkanto-vuoro.

kantovuoro

Esim.: "net (puuttomiset) olit ensimäiset kantovuorossa".

k a r i s., s. 44

= sorapohjainen matalikko.

kari, karin, karia,
karit, karien

Esim.: "lintu maale mikkelistä, kala kariile" (sp.)

Schr. 7: *Scopulus Klippa* Steinklipp/Meersetzung Cari.

Lönnr.: kari mm.' klippa, skär, grund, stengrund'

Germ. latina (Thomsen GSI s. 121, Setälä FUF XIII³ s. 77).

k a r s i n a s., s. 46, 48

= 1) karsinapato (taiv. ulkoi-
sissa paikallissijoissa).

karsina, karsinan, karsinä,
karsinat, karsinoitten, karsinoita

Esim.: "net lähit karsinalle".

= 2) padon aidattu pesä (taiv. sisäisissä paikallissijoissa).

Esim.: "vennät jätethän karsinhän".

Alat. Lp., Rov., Kemij.: k a r s i n a' pesä, padon aitaus'

Lp. Nederkalix: kār s i n a, kās i n a' koko patolaitos'

Kar.: "se k a r s i n a oli pūvvössä".

Gan.: karsina mm.' laxgård, hvoruti laxen bryker in og hvilas, sepes
in amni pro capiendis Salmonibus, en fyrkantig laxstängsel i
älven, därri not dragas og lax fångas med 2 laxmjerdor'.

Lönnr.: lohenkarsina' hägnad för laxfångst'.

Karsinapyynti on sgr. kansoilla ikivanha. Peräpohjolan joille sen on
arveltu kulkeutuneen Valkeanmeren rannikoilta karjalaisien väliityk-
sellä. - K a r s i n a a, joka on baltt. laina ja jolle tavataan moni-
merkityksisiä vastineita kaikiesa tms. kielissä, ei Karjalassa kui-
tenkaan tunneta merkityksessä' padon karsina'. Tämä verraten andas-
alainen merkitys perustuneekin todennäköisesti vain metaforiseen laa-
jentumiseen (Tunkelo SUST 58 ss. 283-284, Kalimo IKBL ss. 27, 69).

k a r s i n a k u l l e s.,s. 50

= karsinan kokemisverkkojen yhteisnimitys. karsinakulle

Esim.: "karsinasta püethän karsinakultheila".

Rov.: k a r s i n a k u l l e' karsinapadon heittoverkkó', Kemij.: 'yliperän kulle'.

Ks. kulle.

k a r s i n a p a t o s.,s. 46

= lohipato, jossa on karsina.

karsinapato

Ks. pato.

k e l t a p ä ä s.,s. 13

= syyspuoleen nouseva lohi,

keltapä

jolla on kellahtava kuvio niskassa.

Esim.: "lopun elä (pyynnin lopun) alethan vethän keltapäitä".

Perifrastinen nimitys.

k i d u s s.,s.-

kius~kitus, kiuksen~kituksen,
kiukset~kitukset

Schr. 56: Branchiae Geel/Gahn die Fischerohren Kidukset.

Lönnr.: kidus' gäl, fiskgäi', kidukset' fiskgälar', kitus pl. kituk-
set = kidukset.

K i d u s - sanalla, joka on k i d a n jondannainen, on vastineita lä-
hisukukielissä (Thomsen Berör. s. 260). Murteen kannalta säennöllisen
paradigman, jossa d>ø, rinnalla esiintyvä k i t u s , k i t u k s e n
jne. on ehkä deminutiivin k i t u n e n aiheuttama kontaminaatio.

k i s k k o s., s. 26

= vanha suksisauvan somppaa
muistuttava nuotanpaine.

kiekko, kiekon, kiekkoas,
kiekot, kiekkojen ~ kiekoitten

Esim.: "sīn on ollu kova koplaus kiekon teossa".

"ennen nītä kiekkoja käytetnīn, ei nuothāj käüriä pantuknān".

Jusl.: kiecko' trochus, trissa' .

Lönnr.: kiekko' trissa' .

Sanalla on äänteellinen vastine ainakin Karjalassa (Ojansuu KAÄH s. 144). - Nimitys on ilmeisesti alunperin tarkoittanut vain ko. nuotanpainon kuusista vannetta, vrt. Rev.: k i e k k a' verkon sompa - kiveksen vanne' .

k i r j u r i s., s. 39

= kirjanpitääjä epajalla.

kirjuri, kirjurin, kirjuria,
kirjurit

Esim.: "k a r v a r i m p e k k a sōn ollu meilä kirjurinna".

Lönnr.: kirjuri' skrifvare, bokhållare' .

K i r j a-sanan jondannainen.

k i r s i k a l a s., s. 13

= aikaisin keväällä, kirren
aikana nouseva loni.

kirsikala

Pajala Lp., Rev.: k i r s i k a l a, Terv., Kemij., Iij.: k i r s i -
l o n i, Ouluj.: k i r s i ^läi n e n .

Gan.: Kirsiloni eller Kirri' .

K i r s i on vanha omaperäinen (Äimä Av.tutk.ss. 211, 241), ks.ed.kala.

k i t u n e n s., s. 14

= kidus.

kitunen, kitusen, kitusta,
kituset

Esim.: "kitusilla lohi ilmā haukkō".

Lönnr.: kitunen' gäl, perla' .

Ks. ed. kidus.

k l u p u s., s. 33

= tarpoimen päässä oleva
pyöreä porkka.

klupu, klupun, klupua.

Kar.; Iij.: k l u p u' tarpoimen porkka' .

Gan.: klupu,-pun l-wun' klubba, clava'

Lönnr.: klupu,-pun t.-vuñ' klubba, knoster (lupu, nuija, kurikka),
knöl, bula' .

Nuori germ. laina (mu. Setälä Verz. s.65 ja Karstén Fmst. IX s.215).

k o j a m a s., s. 14

= uroslohi.

kojama, kojaman, kojama,
kojamat

Esim.: "non nitä kojamar roistoja..."

Kitt.: k o j a m a, Kar.Lp.: k o j a m a , Kemij., Iij.: k o j a m o,
Ouluj.: k o j a m a, - p u o l i.

Wiklund (SUSA XXIII 16 s.7) on yndistänyt k o f a m a n ja lp.N
g o a g j e m' voksen Hanlaks' sekä lp.Luul. k o d'd'ē m' männlirher
lachs' sanat.

k o k e a v., s. 46

= kokea karsina.

kokea, koen, kokke, koethān

Esim.: "pesä koethān kolmestip päävässä".

Gan.: koen mn.' vittjar' , kokea verkkoja' vittja näť

Lönnr.: mn. kokea verkkoja' vittja näť'..

Verbi on vanha omaperäinen (Setälä Verw. s.63). Merkitys' kokea kalan
pyydyksiä' juontuu ainakin suomalais-lappalaiselta yhteisajalta
(Hakulinen SKRK II s.27).

k o p p a s., s. 26

= nuotan paino.

koppa, kopan, koppa,
kopat

Pajala Lp., Rov.: koppa, k op p a t' nuotan, verkon kivekset' .

Gan.: koppa' ~~mitt~~ . 'ihiljed i u kuppe, concidit ciumu'

Renv.: koppa' excavatum l. cavum quid, etwas Gehöltet l. Gewölbtet' ,
kanteleen koppa, piipun koppa, jne.

Lönnr. Lisäv.: koppa' sänke (i not) (kives)' .

K o p p a' ausgehöltet ding' on vanha omaperäinen (Wichmann FUF VII
s.40 , Paasonen SUSA 15 2 s.38). Tässä yhteydessä lienee k o p p a
alunperin tarkoittanut kiveksen ympärillä olevaa tuohisuojusta, vrt.

Renv. *Vd. Se...typi...C. alnitkiet*

koppa-airot s.(tav. mon.), s. 32

= nuottaveneen etummaiset airot kopp^o airot

(nuotta järjestetään veneeseen

aina alapaula, "koppapuoli", airopäästä kohti).

Ks. ed. airo.

koppalaakari s.,s. 32

= nuottueen miehistä se, joka koppalākari,

heittää alapaulan kopat. koppalākarit

Esim.: "koppalākari alaset heittää".

- laakari < r. -lagare.

koppamies s.,s. 32

= koppalaakari. koppamies

Myös Kar.: koppamies.

kortto s.,s. 42

= 1) mytologinen olento, kortto, kortton, kortossa,
joka vie kalonnan. korttot

Esim.: "on kortto mennü verkhōn";

"kontto vie", voimasanonta.

= 2) mytologisen olennon aiheuttama menestymättömyys.

Esim.: Kun ei mitään saada nuotalla, arvellaan, että se on "kortossa"
"jo sekä pääsi kortosta".

Lönnr.: kortto' vräkling, skojare, skamlös människa' ,
kortettu' förgjord, förtrollad' , esim. k. pyssy.

Lisäv.: korttuminen' förhäxning, besvärljelse (noituminen)' .

K o r t t o -sanalla on suomen murteissa useita merkityksiä. Näistä mytologinen k o r t t o ' pilaus, menestymättömyys, liiatenkin pahan ihmisen kautta tullut' sekä k o r t t a a ' pilata, etenkin pahan-suovasti katsomalla', näyttää erikoisesti Peräpohjolassa yleiseltä (esim.: Vittanki Lp., Kitt., Alat., Kemi, Terv., Rantsila). Sanoilla on vastine norjan lapissa. On kuitenkin epätodennäköistä, että perä-pohjalaiset ja lappalaiset sanat olisivat toistensa perinteellisiä vastineita. Kysymyksessä on nähtävästi jompaan kumpaan suuntaan käynyt lainaus, mahdollisesti suomesta lappiin. - Mitä sanasikermän alkuperään tulee, voitaisiin sitä mahdollisesti ajatella homonyymin, murt.' korventamista' merkitsevän, vanhan omaperäisen sanan ynteyteen. Toisaalta ei ole kiellettävä mahdollisuutta, että sana olisi peräisin lapista (Toivonen Vir.-48 ss.99-102).

k o r v a s.,s. 14, 48

=1)voimakasvirtainen joen kohta.

korva, korvan, korvā,

korvat

Kitt.: k o r v a ' kuohukohta koskessa' , Turt., Kär., Kemij., Ouluj.:
' kova virtapaikka joessa'

=2) karsinan yläseinämän sivulaidan ohi ulottuva jatkoaitaus, vrt.
yliperän korva.

Ouluj.: k o r v a ' äärimmäinen päät', laavankorva, sunjan-korva .

Gan.: korva m.m. kosken korvalla' vid stranden af forsen' , kosken korvahan kovahan.

Renv.: korva m.m. ' locus juxta quid, utaures juxta caput, nebenbei l.an der Seite liegende Stelle' .

Lönnr.: korva 1)' liten kort fors' .

2)' stället invid, bredvid varande ställe' , padon korvat' hvardera ändan af en fiskpata närmast stränderna' .

K o r v a on vanha omaperäinen substantiivi, vastineita sille on tseremississä asti (Halevy FUF XXIX 14a s.29 ja Wichmann SUSA XXX₆ s.23). Molemmat merkitykset lienevät alkuperäisen metaforisia laajentumia.

K o r v a t a v., s.14

= lohi korvaa, so. hyppi korvata, korvā, korvasi virtapaikoissa.

Esim.: "vēn nenässä (kun vesi on nousussa) lohi korvā".

K o r v a - sanan (ks. éd.) johdannainen.

k o s s i s., s.14

= 1-2 kilon lohi . kossi, kossin, kossia, kossit, kossitten

Esim.: "kossippa non sitä pienintä kallā".

Kar., Alat., Rov., Kemij., Iij.: k o s s i' pikku lohi' , Ouluj.: ' pieni uroslohi t. taimen' .

Lönnr.: kossi m.m. ' liten lax' , lohen k.

Karsten (Fmst. IX s.219) tuntee k o s s i n merkityksessä' pikku lohi' Vänästäkyröstä. Nuori laina < r.gosse.

k o t v e i n t u a v., s. 38

= ~~antaa~~ (apajan) olla kolveintua, kolveintu
aikansa, aikautua.

Esim.: "antā apajan kolveintua".

Gan.: kolvennan,-ventaa' väntar, dröjar, exspecto, cunctor' .

Lönnr.: kolventaa, kotventaa' afoida, vänta på' .

Substantiivista k o t v a jondettu refl.-veroi. - K o t v a ajan ilmaisuna' unbestimmte Zeit, Zeitdauer, Weile' palautunee s.-peria-
aikaan (Uotila SUST 6 s.90). Sillä on vastineita länisukukielissä,
vrt. esim. veps. (k o d v) k o d v a l' kokemassa (verkkoja)' (Setä-
lä ÄH s.158). Suomen murteissa k o t v a merkitsee' runsasta ai-
kaa' (Hakulinen SKRK II s.30).

k o u k k u l e u k a s., s.14

= koiraslohi . koukkuleuka

Rov., Terv., Kemij., Ouluj.: k a u k k u l o n i.

Lönnr.: koukkulohi' mager vår- l.sommarlax, hvars nedra käk genom
afmagring kräkts' .

Perifrastinen nimitys.

koukkumies s.,s.34

= kullemiehistä se, joka koukkumies
koukullaan auttaa veneeseen verkoihin takertuneet kalat.

Lönnr.: koukkumies' karl som haniterar med kroken'

Ks. ed. koukku.

kraaseli s.,s. 13

= hylje. kräseli,kräselin,kräselia
kräselit

Esim.: "vialiset lohet qvak" kräselir repimiä".

Gan.: kraaseli' gråskjäl', nyljät.

Lönnr.: kraaseli' ett slags större säl' (raaseli.).

Germ. laina < mr. gra-siøl (Karsten Fmst. IX s.221).

riippa s.,s. 26

= nuotan paino. krippa,kripän,krippä,
kripat

Gan.: riippa, kiviriippa' tyngd, bärda' .

Lönnr.: riippa' tyngd, bärda, vikt, sänke', kiviriippa' nätsänke' ,

K r i p p a on ilmeisesti sama sana kuin r i i p p a (saneen - alkuinen konsonanttiyhymä on tendenssi-analogiaa, ks.s. l), joka on sukua r i i p p u a -vebille (Ahlgqvist KW s.177).

k r o p p a - a p a j a s.,s.-

= hyvässäliinen pyyntikerta.

kroppäapaja

Murt. muuten esim.: "kroppakäälä" = kroppakädellä, runsaasti.

Kar.: r o p p a , a p a j a' pyyntikerta, jolloin saatii paljon kelaat,
Kitt., Kemij.: r o p p a s a d e' rankkasade' .

Deskriptiivinen ilmaus.

k r o s s i - a p a j a s.,s.⁴⁰

= kroppa-apaja.

krossiapaja

Esim.: "ko om ponjastūli ja vähänen satnēn tuhu, soppī ötta krossi-
apajā".

K r o s s i' 12 tusinaa' < r.gross. metaforinen leikkilinen ilmaus.
ks. apaja.

k u k k u r a s.,s.¹⁴

= päälaki, pään yläosa (lohella).

kukkura, kukkurān, kukkuraā,
kukkurat

Esim.: "kumhautakukkurnān".

Kar., Alat., Lp., Terv.: k u k k u r a' lohen päässä oleva konta' .

K u k k u r a on k u k k a -sanan, joka jo ksm:ssa on merkinnyt
myös' kumpumaista muodostumaa' , jondannainen. -

Gan. selittää sanaa: 'rāga, cumulus' , "kukkrapääänä", jne., Renv.:
maan kukkura' tumulus culmen, Hügel' . Soikkolassa se tunnetaan
yhteydestä: "Ku teet kivviisen kirkon, Kultarissit kukkuralle,...
harjalle hopiarissit" ja Vittangissa merkityksessä' päälaki' ,mū.
' kuolleen kalan, linnun pään yläosa' : "linnun pääkukkura". -

Sanalle tavataan vastine virosta, vrt. *Kukker = kukur, -ru*
'Nacken, Hinterkopf', *kukrū - auk' neckenhöhle'*, ja liivistä
kukkarz = kukkār m. 'hinterkopf' (Nakulinen vir.-48
ss.111-115).

kulkus s., s. 44

= pienenkö syysnuotta.

kulkus, kulkusen, kulkuste,

Kar.: *kulkus*, Rov.: *särula*, Kemij.: *kulkuus* (*us*),
-ksen, -sta' pienikulle', In: *kulkuutus* (-verkko)
♂: *kulkus, -tta.*

Gan.: *kulkuus;den'* et näät med gröfre och finare maskor' .

Lönnr.: *kulkuus,-ksen* l. *kulkuuden* = *kulkverkko'* ett slags lax-
och siknät, skildt från kulle, näät med olika stora maskor,
ett slags duppelnät, hvarmed fiskas om våren' .

Kulkuus-pyynti tavataan myös lappalaissilla ja syrjääneillä. Lp. O.
gongadak merkitsee samanlaista pyydystä kuin s. *kuli -*
kulus ja on sen kanssa yhteistä alkuperää. Mpävarmaa sen sijeaan
on, merkitseekö syrj. *kulom' netz, setznetz, beutelnetz'*, joka
ehkä kuuluu yhteen s. ja lp. sanojen kanssa, ajoverkkoa (Sirelius
SUSA 23 32 s.16-17). - *Kulkus* on *kukke-a*-verbin
(ks. Setälä Verw. s.66) johdannainen ja juontunee ainakin s.-perm.
ajalta.

kulkuvaverkko s. 44

= *kulkuus.*

kulkuvaverkko

Ks. *verkko*.

k u l l e s., s. 30

= suuri poyeton lonihuotta.

kulle, kulthēn, kulletta,

kulthēt

Esim.: "nüp̄ pojak̄ kulthēn heithōn", "ollak̄ kulthēla", "mennäk̄ kulthēle".

Kar.: k u l l e' poyeton heittonuotta', Alat., Rov.: 'karsinan kokemisverkko', Kemij., Iij.: 'heittonuotta', Lp. ruots.-murt.: k u l t ā n' karsinapadon kokemisverkko; poyeton kierremuotta'.

Gan.: kullet, kultehed' laxnät', kultehet, heittää kulletta' fånga lax med 2 stora nät varken i elivar eller i karsina', neittä kulletta' fånga laxen emellan tvåne nät'.

Lönnr.: kulle, kulteen' djupt laxnät (vid höstfiske)'.

Lisäv.: kulle' duobelnät, hvarmed om hösten fiskas'.

K u l l e on alkuperältään sgr., vrt. esim. vog. X u l t - zugnetz ziehen' ja ostj. k o l t t ä - p o n' kleines zugnetz' (Setälä SUSA 23 32 s.15).

Nirvi (KSVK 29 ss.149-150) ervelee k u l l e - sanaa Ponjanperien läntisillä joilla karjalaisperäiseksi. Sitä vastaa Viennan Karjalan k u u l l e, -t i e n, joka on merkitty Untualta, Vuokkiniemeltä, Tunkualta, Kiestingistä ja Rukajärveltä. Untualla se on selitetty korkeaksi verkoksi, "jolla kalot ja nuotan tapaan vetämällä koskista pyydetään, mitään perää ei ole". Vuokkiniemellä se taas esitetään "heittonuotaksi". Sanalla on toisaalta vastine lapissa (g o l d a, g o l d a g a). - Länsi-Suomen murteista sanaa ei ole merkity. Voisi olettaa, että k u (u)l l e -termi on kulkeutunut Pohjois-Ponjanmaan joille niinä vuosisatoina, jolloin karjalaisilla oli nautintaoikeuksia noiden vesien kalastamoissa. - Sana tavataan myös suomalaisalueita lähellä olevissa Länsipohjan ruotsalaismurteissa. - K u l l e-sanan vastine esiintyy nähtävästi myös Helsinge-laisissa ja muinaisnorjalaisissa asiakirjoissa (Setälä FUF XII ss.287-288).

k u l l e - a p a j a s., s.17

= paikka, jossa kulletta heitetään.

kulle-paja

Ks. apaja.

k u l l e k u n t a s., s.19

= kulteen miehet.

kullekkunta

Ks. jakokunta.

k u l l e v e n e s., s. 30

= kulteen heitossa käytettävä vene.

kullevene

Ks. vene.

k u l l e v e s i s., s. 27

= kulteen veteen sopiva vesi,
sopivat vesisuhteet.

kullevesi

k u p l a s., s. 42

= veden pinnalle nousseva ilmarakko.

kupla, kuplan, kuplā,
kuplat

| Esim.: "kalamiehelä on kupla ottassa" = kalamiestä väsyttää (sanon-tatapa nuotalla), "ko on kuplia, nīn on kallāki apajassa".

Gan.: kupla' bula, bulla ...'

Lönnr.: kalan- l. henkikupla' fiskblåsa'.

Epävarma sgr. substantiivi (Toivonen Vir. -34 s.404 ja FUF XX s.56).

K u r i k k a s., s.34

= puunuija, jolla lohet
tainnutetaan.

kurikka, kurikan, kurikka,
kurikat

Esim.: "kumhautak kurikalla...."

Pajala. Ip., Alat., Rov., Kemij.: (lohi) k u r i k k a.

Gan.: kurikka' klubba in genere, klappträ, tudicula lignae linteis
lavandis'.

Lönnr.: kurikka nnn.' klappträ, klubba, trähannare'.

K u r i k k a on joko uralilainen (Setälä Verw. s.84) tai germ.
sana (Karsten Fmst. IX s.241). Varma vastine on Ip. kōrajk'
'nuija, kurikka' (Itkonen SUSA 323 s.13).

k u t e a v., s. 14

kutea, kutte, on kutenu

Esim.: "lohi hierō vattapuoltasak kivhij ja kutte".

Kitt., Rov.: (kala) kutte, Kemij.: kutia, kutte.

Gan.: kutes; kutea' leker som fisk, coeo - ut piscis'.

Lönnr.: kutea' leka (om fisk)', kala kutee' fisken leker'.

Wiklund (Lapp. Chr. s.80) on esittänyt verbiille germ. etymologian.
Setälä (Verz. s.48 ja SUSA 143 s.53) pitää sitä kuitenkin vanha-
na sgr:na sanana.

K u t e a - infinitiivin rinnalla esiintyy toisinaan k u t o a:
"sūspuchiēl lohi kutto", samoin esim. Jyyk.: "lohi menne kutomhān",
Kemij.: kutua, Ouluj.: "herri kutto kevällä". Gan., Renv. ja Lönnr.
mainitsevat verbin k u t o a merkityksessä' kutea'. Airila

(ÄH s.203) pitää tapausta labialistumana ja mainitsee sen esittymisestä keski-Skandinavian metsäsuomalaisilla, jopa lyydiläis-murteissa.

k u t o m a p u i k k o s., s. 24

= puikko, joille kutomaan
ruvettessa suoli pujotetaan.

kutomapuikko

Kemij.: luontakeppi' sauva, jonon luonta pujotetaan ku-dottaessa' .

K u t o a - verbin III inf. + p u i k k o.

P u i k k o - sanalle tavataan useita vastineita lp.-murteissa
(Itkonen SUST 58 l s.38), se kuuluu kenties p u u-sanan yhteyteen
(Rapola sem.harj.-49).

k u t o a v ., s. 21

= kutoa verkkoa.

kutoa, kuttō, kuto,

kuothān

Esim.: "ko kutohmar ruethān, nīn ...."

Gan.: kudon' väfver, binder näť' , kutoa verkkoa, nuottaa' kasta up binda näť, not' .

Lönnr.: kutoa verkkoa' binda näť' .

K u t o a kuuluu s.-perm. ajan kieliperintöön, merkitys' kutoa verkkoa l. havasta' on verbin vanhin (Alqvist KW ss.85-86 ja Toivonen FUF XIX s.200).

k y y n ä r ä s.,s. 30

= vanha pituusmitta (59,38 cm).

künärä, künärän, künärä

Schr. 27: Vlna Aln die Ehle Kynärä.

Lönnr.: kyyrä 'ain' .

Ainakin s.-perm. sana (Ahlgqvist KW s.196 ja Setälä SUSA I s.150)

k y y t i m i e s s.,s.13

= ensimmäiset parvittain uivat
pikku lohet ovat 'kyytimiehiä' .

küttimies

Esim.: "nōn nītä küttimieniä, jokka ensiksi tulle".

Metaforinen leikkilinen nimitys.

k ä p y s.,s. 21

= verkon kudontakäpy.

käpü, kä(v)ün, käpää,
kä(vü)t, käpügen, käpüjä

Esim.: "koijunen käpü som paras".

Jyyk., Rov., Kemij., Simo, Iij., Ouluj.: k ä p ü' vekonkäpy' .

Jusl.: käpy' acus rete texentis, nätnål'

Lönnr.: käpy' nät-, bind-, knytnål, nästicke' .

Sanalle on esitetty mahdollisia vastineita syrjäänistä ja votjakista asti (Toivonen FUF XV ss.76-77).

kävytä v., s.21

= kääriä lankaa käyille.

kä(v)ütä, käpää, käpüs in,

kä(v)ütnän

Gan.: kävystän' binder näät färdigt med telnar', käpyillä' binda näät, rete texera' .

Lönnr.: kävytä' tråda på bindnål (kääriä lankaa käpyyn)' .

Käpy - sanan johdannainen.

käyrä s., s.26

= (rautainen) nuotanpaine.

(*ra...-ri...*)

käürä, käürän, käürä,

käürät

Esim.: "kettok ko on käürä löüsännū".

Kar.: käürä' sompapaino', Kemij.: 'sompapainon vanne'

Lönnr.Lisäv.: käyrä' ett slags sänke (kives)' .

Adjektiivia käyrä (<kem *käbrä) on käytetty substantiiviseksi. - Merkitykseltään läheiset vastineet tavataan lp.-murteesta, vrt. lp.H *gøvrre*, R *keurø*' sompa, sompamainen verkon kives, jossa paino on kiinnitetty renkaan sisään' (Itkonen SUSA 323 s.68).

kääntää v., s.37

= kääntää verkko, kääntää vene,

käntä, känän, känsin,

känetän

Esim.: "nostimella verkko känetän".

Jusl.: käänän, käätä' verto, vänder'

Lönnr.: kääntää' vända, vända om, omvända, vringo, vrinda'

Ainakin s.-peru., mandolliseesti sgr. sana (Setälä FUF II s.224 ja Toivonen FUF XIX s.109).

k ä ä n t ö v e r k k o s.,s.35

= rantanuotan rannanpuoleisin verkko.

käntöverkko

Ks. verkko.

k ö t k ä l e s.,s. 14

= suuri lohi.

kötkäle, kötkälnen,
kötkälnet

Esim.: "kattok kötkälettä".

Deskriptiivinen nimittys.

k ö y s i s.,s.15

köysi, köüen, köuttä,
köüet

Schr.34: Funis Reep/Togh das Seil köysi.

Lönnr.: köysi' rep, täg, tross' .

Vanha sgr. sana (Ahlgqvist KW s.176).

l a a k i s.,s.

= nuottue, nuottakunta.

lāki, lākin, lākia,
lākit

Esim.: "n a r t e l l i l lāki lähti neithōn",
"meäl lākim mies".

Myös Kar.: lāk i' nuottakunta'

Pohjana on ilmeisesti r. lag, esim. notlag' nuottakunta'.

l a i t a s.,s. 48

laita, laian, laitā,
laiat

Sana esiintyy esim. yhteyksissä:

s u o m e l l a i t a = karsinan pesän suomenpuoleinen sivulaita.
mālaita. = - " -

r u o t t i l l a i t a = karsinan pesän ruotsinpuoleinen sivulaita.
sölkälaita = - " -

Jusl.: laita' mos, indoles, sed, art'.

Lönnr.: laita' sida, orädu, kant'.

Senalle on Thomsen (GSI s.127) esittänyt germ. etymologian, jota Setälä (Verz. s.398) kuitenkin pitää epäiltivänä. Myöhemmin Thomsen on ollut taipuvainen näkemään l a i d a s s a bæltt. lainan (Berör. s.193). Tätäkin olettamusta pitää Kalima mandottomana (IKBL s.128-129). Hakulinen (SKRK I s.9) merkitsee sanan omape - räiseksi.

l a k u s., s. 37

= rantatörmälle seipään nenään
kiinnitetty pahvikäistale .

laku, lakuun, lakuus,
lakut

Gan.: laku' flagga' .

Lönnr.: laku, lakuun l. laun' flaggá' .

Muori r. laina (Karsten Fmst. IX s.256).

l a n a s., s. 53

= rysäpyytiys, jolla karsina
syyspuoleen koetaan .

lana, lanan, lanna,
lanat

Esim.: "pūtö pannal lanoile".

Jusl.: lana' retis genus,' laana.

Lönnr.: lana' en säcklik fiskoregd i åar och forsar, lana, ryssja
i laxpator och vid sikfångst, mjärde, ryssja' .

Sanaa pidetään epävarmana germ. lainana (mm. Setälä Verz. s.56 ja
Karsten Fmst. IX s.259) .

l a p p a a v., s. 27

= vetää nuottaa veneeseen t. maalle.

lappā, lapan, lapoin,
lapethān

Kar., Alat., Rov., Kemij., Ouluj.: l a p p ā' vetää, nostaa verkkoja,
nuottaa veneeseen' , Kemij. myös' heittää nuottaa' .

Gan.: lappaa mm.' draga notreep och hela noten på landet i ring
eller i hop'.

Lönnr.: lappaa' hala, draga in med båda händerna, utdraga missa'

Sanan alkuperä lienee epäselvä (Karsten Fmst. X s.262), sinakin lapisse veroille on varma vastine (Iltkonen SUSÄ 32 , s.16).

l a s k e a v., s. 14

= palata mereen joesta (lonesta). laske, laske, laski

Esim.: "laurij jälkhil lõhi läske".

Jusl.: lasken min.' occido, går ned'

Lönnr.: laskes' gå ned, stryka ned'

L a s k e a on ainakin s.-perm. (min. Toivonen FUF XIV s. 193)

l a s k u l o n i   s . s . 11

= kutenut, merseen palaaya lont. Ieskulohi

Kar.: lasukala, Alat.,Boy.,Kewid.: lasukula

Lönnr.: laskulohi 'nedrägningslax'

Ks. 1001-

laudo ittasa v. s. 27

= varustaa nuotta lauduksilla,
laudustaa.

lauottā, lauontan, lauotti
lauotethän

Lauta-sansan (ka- seur) hoodappineen

l a u t a s., s. 26

= verkon laudus.

lauta, lauan, lauta,
laubt

Esim.: "perämies lauat (sq. ylëpaulan) heittää".

Kar., Rov.: lauta, Alet.: verkol lauat, Pajala Ip.: nuotallautainen, kaikki merkitsevät' nuotan, verkon puista kohoa' .

L a u t a on epävarma saltt. laina (Kalima IKSL s.75).

l i e k o s., s.-

= kastunut nuotta.

lieko, lion, liekoi,

Jusl.: lieko' lignum humore tumicium , watubulen stock" .

Lönnr.: lieko, lievon l. lieon' vattendränkt träd, tung stock,
(puutto, vettynyt puu joen taikka järven pohjessa)' .

Sens on vanha germ. laina (Setälä Verz. s.60, Karsten Fust. IX s.274). Merkitys' kastunut nuotta' lienee tilapäinen, metaforinen.

l i e k o i n t u a v., s. 56

= kastua.

liekointua, liekointū

Myös Kar.: "kulle liekointū".

Lönnr.: liekouta l. liekoutua' eli vattendränkt träd'

L i e k o - sanasta johdettu refl.-verbi.

l i i n a s.,s. 26

= verkko ilman pauloja, painoja ja kohoja, havas. līna, līnan, līnā, līnat

Kar., Alat., Rov., Kemij., Ouluj.: līna' verkon havas'

Jusl.: Lijna' linteum, linum, lärfft, liju'.

Lönnr.: liina' lin, linne, lärfst'.

Merkityksessä' nauppu' vanha germ. laina (mm. Karsten Faust. x s. 204).

Tästä merkityksestä on helposti johdettu kyseiseen: l i i n a' nauppasta i. l i i n a s t a kudottu'.

l i i n a v a a.,s. 30

= korkea (verkoista). līnava, līnavan, līnavā, līnavat

Myös Kar., Alat., Rov., Kemij., Ouluj.

Lönnr.: liinava' hög, djup', liinavat verkot.

L i i n a - sanan johdannainen.

lo h e n a i k a s.,s. 41

= paras lohennousu-aika, vilkkain lohenaike
pyytöaika (juhannuksesta Jaakkoon).

Esim.: "mennēnä kesänä lohenaikhan seno v i l j ā m i . . . ."

Kar.: lo h e n a i k a' heinäkuun alusta Jaakkoon, jolloin lohi nousee', Alat.: heinäntensta Jaakkoon'

A i k a, joka alkuaan on merkinnyt' mitteä', on vanha omaperäinen (Kettunen Vir.-34 s.223), ks. lohi.

lohenlanka s.,s. 21

= lanka, josta lohiniutta kudotaan.

lohellanka

L a n k a -sanalle tavataan vastineet kaikista ims. kielistä (Setälä ÄH ss. 15,16,41). Lapissa sana tarkoittaa mm. suonirihmaa mikä lienee alkumerkitys (Itkonen SUSA 32₃ s.21 ja Hakulinen SKRK II s.24).

lohenuunti s.,s. 13

= lohennousu.

lohenuunti

lohi s.,s. 13

lohi, lohen, lonta,
lohet

Schr.61: Efox Salmo Lax der Lachs Lohi.

Lönnr.: lohi' lax'

L o h i on baltt. laina, vastineet tavataan kaikista ims. kielistä (Kalima IKBL ss.59, 133).

lohijuhla s.,s. 43

= juhla, jota vietetään pyynnin
alkajaisiksi keväällä.

lohijuhla

J u h l a on mahdollisesti vanha germ. laina. Etymologia on epävarma (ks. mm. Setälä Verz. s.29 ja Karsten Fmst. IX s.146).

lohenlanka s.,s. 21

= lanka, josta lohiniutta kudotaan.

lohellanka

L a n k a -sanalle tavataan vastineet kaikista ims. kielistä (Setälä ÄH ss. 15, 16, 41). Lapissa sana tarkoittaa mm. suonirihmaa mikä lienee alkumerkitys (Itkonen SUSÄ 32, s.21 ja Hakulinen SKRK II s.24).

lohenuinti s.,s. 13

= lohennousu.

lohenuinti

lohi s.,s. 13

lohi, lohen, lohta,
lohet

Schr. 61: Efox Salmo Lax der Lachs Lohi.

Lönnr.: lohi' lax'

L o h i on baltt. laina, vastineet tavataan kaikista ims. kielistä (Kalima IKBL ss. 59, 133).

lohijuhla s.,s. 43

= juhla, jota vietettiin pyynnin
alkajaisiksi keväällä.

lohijuhla

J u ï l a on mahdollisesti vanha germ. laina. Etymologia on epävarma (ks. mm. Setälä Verz. s.29 ja Karsten Fmst. IX s.146).

l u o d a v., s. 23

= luoda verkon suoli.

luā ~ lūā, luon, loin,
luonān ~ iūnān

Esim.: "ko kutohmär_r ruethān, nīn suoli luohān ensin".

Pajala Ip., Kar., Alat.: lu o d a' luoda verkko'

Gan.: mñ. luon lointa.

Renv.: luon verkko's' primas retis maculas nerto'

Lönnr.: luoda verkko's' göra utkast till nät'

Verbi on nähtävästi sgr. perua. Sen vanhin merkitys on 'heittää'. Tästä kantamerkityksestä johtuvana voidaan pitää merkitystä 'tehdä heittämällä', esim. luoda verkko, kangasta, sulkaa. Tämän merkityksisiä vastineita tavataan kaikista ims. kielistä, joten merkitys lienee ainakin ksm. (Tunkelo SUST 58 s.295).

maamerkki s., s. 38

maamerkki

Esim.: "mīl_on_j kullaki nuotala omittuiset māmerkkisä, joittej_j jälk-hīn nuotta tuonām_j mainin".

Lönnr.: maamerkki' landmärke'

M a a on vanha omaperäinen sana (Setälä Verw. s.37), m e r k - k i nuori r. laina (Streng s.118).

m a i n i l a p p o s.,s.37

= rantauotan mainin vetäminen.

mainillappo

Ks. ed. lappaa.

m a n t t a a l i s.,s.15

manttāli, manttālin
manttālit

Renv.: manttaali' valor predii ruralis certus, tributarius,
Bestimmungswort der Grösse des Bauernhofes'.

Lönnr.: manttaali' mantal, nemmantal', puolen manttaalin maa
' halft mantals jordlägennet'.

R. laina (Karsten Fmst. X s.314).

m a r j a s s.,s.14

= naaraslohi.

marjas, marjān, marjasta
marjāt

Esim.: "marjāla om̄mäti, kojamalla niska".

Kar., Alat.: m a r j a s' naaraslohi'.

Lönnr.: marjas mm. ' honlax'.

M a r j a - sanasta s-jontimella saatu substantiivi.

m e l a s.,s.32

= perämela .

mela, melan, mellā,
melat

Esim.: "kulthēm melassa on kaks lovea".

Jusl.: mela' remus brevior et latior, scyrare'

Lönnr.: mela' styrolad, lösåre'

Sana on s.-volg., mahdollisesti s.-perm. (Toivonen FUF XX s.58, Wichmann FUF III s.100).

m e l a m i e s s.,s. 51

= perämies .

melamies

Jusl.: melamies' naviculae, gubernator, roddare, styrmien'

Lönnr.: melamies' styrmien'

m u k k a s.,s. 36

= nuotan ja raninan väliuen ponjukka.

mukka, mukan, mukka,

mukal

m ä t i k a l a s.,s. 14

= naaraekala, nimenomaan lohi.

mätkala

Gen.: mätkala' råmfisk'

Lönnr.: mätkala' råmfisk'

Mätti kuuluu s.- perm. sanperintöön (Setälä FUF II s.227),
ks.ed, kala.

n a n k a l o n i s.,s. 13

= suomuton lohilaji.

nankaloni

Renv.: nankaloni' salmo pinguedine amissa'

Lönnr.: nankaloni' skimlax, grålax (salmo eriox)

N a n k a - sanalle on esitetty sekä germ. että omaperäinen etymologia. molemmat rinnastukset ovat epävarmoja (Setälä Verz.s.73). Ks. lisäksi lohi.

n e n ä s., s. —

= veneen nenä, kokka.

nenä, nenän, nennä

nenät

Jusl.: nenä' nasus, promontorium, näsa, udd'.

Lönnr.: nenä mm.' ända, udde, topp, spets'

Sana on ainakin ksm. (ks. Ahlgqvist KW ss.163-164), kyseinen merkitys lienee metaforinen.

n e n ä k ö y s i s., s. 51

= veneen mitan päähän alalaidasta

nenäköysi

karsinan poikki pingotettu köysi, josta pitäen patovenettä kuljetetaan.

Ks. ed. köysi.

n e n ä m i e s s., s. 51.

= patoveneen keulamies.

nenämies

n e u v o t s. (tav. mon.), s. 20

= välineet, esim. pyyntivälineet.

neu(v)ot, neu(v)oitten,

neu(v)oja

Alat.: p i k k u n e u v o t, Kemij.: p a t o n e u_v o t.

Gan.: neuvot' förmögenhet, verktyg, opes instrumenta'

Lönnr.: neuvo mm.' tillbehör, redskap'.

Sana on omaperäinen, mutta sen merkitys' väline' on syntynyt germ. vaikutuksen alaisena (Beke Vir.-39 s.401), myös vir.t ö ö n ö u d 'Arbeitsgerüte'.

n i v a s.,s. 14

= virtapaikka joessa.

niva, nivan, nivva,
nivat

Gan.: Niwa' strömt ställe i elfwan' (wuollet).

Lönnr.: niva mn.' strömdrag l. strömfara i floder (som ej fryser).

Laina lapista (Itkonen Vir.-20 s.11).

n i s k a s.,s. 32

= lähtöpaikka apajassa.

niska, niskan, niske,
niskat

Kar.: l y k k y s.

Gan.: mn. kosken niska' brandt fall öfver forssen'.

Lönnr.: niska' öfre och närmaste delen till något', kosken niska
' närmast ovan en fors, öfversta delen af en fors' .

Pohjoisyleva käytäntö lienee omaperäisen (ks. Almä Gust 65 ss.156-
157) n i s k a - ' Nacken' sanan metafora.

n i s k a s.,s. 14

= koiraan maiti.

kuin ed.

Asim.: "marhjälä omväti, kojamalla niska".

Gan.: niska' mjölke' , niska kalasa' mjölke i fisk' .

Lönnr.: niska' mjölke nos fiskar (niiska)' .

Älmä esittää mahdollisia vastineita sanalle aina vogulista saakka,
hänestä se on sgr. (GUST 65. ss.50-51).

n o s t i n s., s. 32

= se paikka apajaa, jossa nostin, nostimen, nostinta,
nuotta vedetään veneisiin tai rantaan. nostimet

Kar.: nostin nieta' matalikko, jolla kulle vedetään ve-neisiin', Kuolaj., Rov., Kemij.; nostin' verkkojen maihinveto-paikka', Simo: 'avonto, josta nuotta nostetaan jäälle'

Gan.: nostin' stället där noten upptages'

Lönnr.: nostin mm.' stället, hvarest man lyftar', nostinpaikka
' stället der noten drages upp (saatin)'.

hostaa - verbin johdannainen.

H o s t a v e n e 222.34

= se kulleveneistä, johon nostivyne verkot, kalat nostetaan, etuvyne.

Ks., vene.

n o s t i n v e r k k o s.s. 35

= rantanuotan määnpuoleisin verkko. nostivverkko

Ks. verkkos

no u s t a v., s. 13

= uida merestä jokeen (lohi). nousta, nouse, nouse

Esim.: "pohjastulela lonti nousse"

Gan.: nousen mu.' sedeo. eo. proficiens.

Lönnr.: pouata uno ' faga uno'

nousulohi s.,s.13

= jokeen kutemaan vaeltava lohi. nousulohi

myös Kar., Terv., Kemij.: nousuloni.

Lönnr.: nousulohi' uppstigande lax' .

Ks. ed. loni.

nuotta s.,s. 20

nuotta, nuotan, nuottā,
nuotat

Esim.: "lähethän nuotale".

Jusl.: nuotta' fareua, rete, not'

Lönnr.: nuotta' not, fisknot, dragnät', mennä nuotalle' gå på
notdragning', laskea, nostaa nuotta' draga upp noten',
olla nuotalla, tulla nuotalta' vara på, komma ifrån not -
dragning' .

Nuotta, ksm. *nōtta, on vanha germ. laina (< ~~al~~germ. *nōtā-)
vrt. vir. nōt, vatj. nōt, t a, lpmust. nuotte, nuōtte
(mm. Setälä Verz. s.76 ja Karsten Emst. X s.350).

osuus s.,s. 15

osus, ossuen, ossutta,
ossuet

Lönnr.: osuus' delaktighet, andel, part, lott', otti osuutensa'
'tag sin andel'

Kuuluu ilmeisesti samaan pesyeeseen kuin o s a .

p a i n o   s.,s. 26

= nuotan paino.

paino,painon,painoa,
painot

Esim.: "alapauhlaā̄_painop_panhā̄n".

Schr.60: *Plumbum piscatori* Säneke das Gesenke Werkon paino.

Lönnr.: verkon paino' sänke' .

P a i n o u -verbistä.

p a i n o t t a a   v.,s.26

= varustaa nuotta painolla.

painottā,painotan,painotin,
painotethā̄n

Lönnr.: painottaa' förse med vigt l. vigter.'

Sanan p a i n o jondannainen.

p a p i n a p a j a   s.,s.40

= suurisaaliinen apaja.

papinapaja

Esim.: "ko oikeim paljo sahan, sanothā̄v_vieläki, että papinapaja
tuli".

Tarinan perusteella syntynyt metaforinen nimitys,

ks.s40 ja apaja.

p a r t t i o   s.,s.13

= lohiparvi.

parttio,parttion,parttiota,
parttio.

Ruija Vesis.: p a r t t i o' parttio kaloja, poroja, yms.'

Lönnr.: partti' skock, skera, hop, hög'.

p a t o s.,s. 46

pato, paon, patoa
paot

Gan.: pato' fiskestängsel uti forsar, dam, fiskpata', lohipato
' laxgård'.

Lönnr.: pato' hålldam, dam, fördämning, fiskegård, pata', lohi-
pato' laxgård, laxpata, nälldam för laxfångst i elvar'

Setälä on yhdistäyt s. pato ja unk. fail' seinä' sanat,
onpa hän epävarmasti viittannut muutamien syrj. ja samoja. sanojen
näihin kuuluvaisuuteen (FUF II s.243 ja Verw. s.73). Äimä pi-
tää späiltävänä näin pitkälle käypää riinnastusta (Vir.-18 s.35).
Räsäsen mielesti sana pato on kyllä peräisin uralilaiselta
ajalta, mutta sen sijaan on epävarmaa, onko se niin vanha kalasti-
men nimenä (Vir.-47 s.165). Patoa pidettäneen yleensä sgrm.
(Räkulinen SKRK II s.26).

p a t o v a r s i s.,s. 48

patovarsi

Ks. varsi,

p a t o v e n e s.,s. 50

= lohikarsinan kokemavene.

patovene

Ks. vene.

p a u l a s., s. 26

= verkon paula.

paula, paulan, paulā,
paulat

Kar., Alat., Rov., Kemij.: p a u l a, Ouluj.: a i n a' verkon paula'.

Schr. 55: Laqueus Snara der Strick Paula.

Lönnr.: verkonpaula' nätteln'.

Thomsen (Saml. Afhamk. s. 18) on viittannut mandollismuteen, että
p a u l a olisi vanha ieur. laina, mutta hän ei ole sitonut sanaa
verimuidella mininkään ieur. sanan. (Myös Setälä 38 Is. 139.)

p a u l o i t t a a v., s.-

= varustaa verkko pauloilla.

paulottā, paulotan, paulotin,
paulovethān

Kar., Kemij.: p a u l o i t t a a, Ouluj.: p a u l o i t t a a ~
a i n o t t a a.

Jusl.: pauloitan' funem reti suoneeto, sätter telna under'.

Lönnr.: paulottaa' snöra, förse med teln'.

P a u l a n johdannainen.

p e r ä s., s. 30

= nuotan perä.

perä, perän, perrā,
perat

essim.: "punotnām pusst perhān",

Jusl.: perä' postremūn ejuvis rei', esim.' fundus retis, notkijj.'

Lönnr.: nuotan perä' notkiji'

Sana on ainakin sgr. (Setälä Verw. s.31, Ravila FOF XX s.100).

p e r ä m i e s s.,s.32

= nuottueen miehistä se, joka pitää perää. perämies

Esim.: "perämies se päliset (yläpaulan) heittää".

Myös Kar., Alat., Kemij.: p e r ä m i e s' nuottueen peränpitääjä'.

Jusl.: perämies' gubernator, styrman'.

Lönnr.: perämies' styrman, rorsgast (perämies, peränpitääjä)'.

p e r ä v e r k k o s.,s.30

= kulteen keskimmäinen, 2-kertainen verkko. peräverkko

Kar.: (kulteen) p e r ä v e r k k o .

ks. verkko.

p e s ä s.,s. 48

= karsinapadon varsinainen karsina.

pesä, pesän, pessä,
pesät

Alat. Lp.: p e s ä' lönipadon karsina'.

Vanhaa sgr. sanaa (m. Setälä Verw. 51) on käytetty metafori -
sesti.

p i d ä t t ä ä v., s.57

piättä, piätän, piätin,
piätethän

Esim.: Rantaniöttaa vedättäässä "taukomies piättä", etteivät ver-
kot juokse liian nopeaan.

Jusl.: pidätän' detineo, impedio, förhäller, hindrar'.

Lönnr.: pidättää' återhållå, qvarhålla, fasthålla, hålla tillbaka
hindra, hejda, stanna, motstå'.

Kuuluu ilmeisesti samaan sanueeseen kuin p i t ä ä . Itkonen on
verrannut verbiä lp. b a c c e t -' relinqu, restare' sanaan
(SUSA 32 3 s.30).

p i l t t a s., s. 50

= veneen laitosten välinen
lujittava poikkipuu.

pitta, pitan, pitta,
pitat

Esim.: "lujithéksi pannam pítat".

Jusl.: piitta' sedile in rymbo, transträ, säte i båten, roderbank

Lönnr.: plitta mm.' stor tvärbjälke (i fartyg)'.

Useat tutkijat ovat pitäneet sanaa nuorena germ. laimana (Setälä
Verz. s.83 , Streng s.154 , Karsten Fmst. X s.383). Itkonen on
esittänyt sillä lp. vastineen. Hän suhtautuu epäillen germ. alku-
perään (SUST 58 s.36).

p i s s a p a u l a s.,s. 51

= karsinakulteitten liina.

pissapaula

Esim.: "ollap pissapaulassa" = karsinakulteita nostettaessa vetää liinoja veneeseen;

"pissapaulamies" = karsinan kokijoista se, joka vetää nostimella liinoja, tyhjentää veneeseen kertyneen veden yms., apumies.

Metaforinen pilkallinen nimitys.

Ks. ed. paula.

p l a n k k u m i e s s.,s. 51

= karsinan kokemamishistä se,

plankkumies

jolla on raskain työtaakka, hänen

velvollisuksiinsa kuuluu mm. heittää ja lappaa painava alapaula sekä kuljettaa verkkovene karsinan ylälaitaan pesän seinään lyö - dystä p l a n k u s t a vetäen.

P l a n k k u on r. laina (Karsten Finst. X s.395).

p o r a t a v. 20

= ks. s.20

porata

Esim.: "ennen vanhasta uep pütäjäp porathin".

R. laina (Karsten Finst. X s.399)

p o t t i s.,s. 40

= kohtalainen saalis.

potti,potin, pottia

Esim.: "saima potin", "küllä pottiki nuotam maksā ja talvikalan takkā".

Lönnr. Lisäv.: potti mm.' bytta, bunke' .

Metaforinen ilmaus.

P o t t i on r. laina (Karsten Fmst.X s.403).

p u n o a v.,s.26,33

punoa,punon,punoīn,punnō,
punothān

Esim.: "punoap paulā"=kiertää paulaa (jouhesta,juuresta jne.),
"punoap perä" : "kulthēla punothām pussi pernān", kierretään
peräverkko kaloineen pussille.

Jusl.: punon' linum contorqueo, neo, snor, tvinna med fingren'

Lönnr.:punoa' tvinna ihop med fingrarne, tvinna, sno, slinga' .

Verbiä pidetään uralilaisen ajan kieliperintöön kuuluvana (mm. Seitälä Verw. s.83).

p u r i k k a s.,s.14

= n. 5-kiloisen loni.

purikka,purikan,purikā,
purikat

Esim.: "tūrim muthēksi purikka paistethān".

Lönnr. Lisäv.: purikka' ngnting litet, obetydligt' , jää purikaksi
förblir liten, obetydig' .

Sanalle on vastine sinakin virossa (Wiedemann EDW 8.897), vrt. purikas : purika' etwas Längliches, Spindelförmiges, kleiner Fisch' ; terve nāgu purikas jōes' gesund wie ein Fisch im Wasser' , kalapurikas' Fischen' . -

(Alkuaan ilmeisesti: lohen purikka > purikka.)

p u u t t a a v e x . 50

= tarttua pohjaan (nuotasta).

pūttā, pūttē, pūtti

Esim.: "kattop perhana ko nūttju"

Kar., Alat., Rov., Kemij., Iij., Ouluj.: p u u t t a a' tarttua voinen

Gan.: min. puotta puuttuu, notes factory casts

Lönnr.: puuttaa' häfta, fästa' ja puuttua' häfta vid. fastna'

Ainakin sgr. (min. Setälä SUSA XIV z s. 36).

P u b l i c 8-18, 52

= joen pohjassa oleva kivi, pun.-tans

johon muutta tarttuu.

pūtto, pūton, pūttoe

Digitized

Gan.: puutto (puutes,puute,puutet), verkko, kouku, onki on puutt
sa' nätet, kroken är fast i något hinder i vatnet' = puutoes
verkko on puutoxesä' näte; har fastnat i botn, sitter fast i
ngn riska' .

Lönnr.: puutto mm., ngt hvorvid man fastnar, hinder, vattendränkta
trä l. stock i sjöpotten;

Verbin p u u t t a a johdannanpäin

p u u t t o m i e s s.,s.50

= mies, joka karsinakulletta pūttomies
heitettäessä hoitaa verkkoja puuttovenestä.

Alat.,Kemij.,Iij.: pūttomies, Rov.: pūttopoika.

Lönnr.: puutomies' karl, hvars liggande vid notdrägt är att passa
på när noten fastnar vid hinder i bottnen'.

p u u t t o v e n e s.,s. 50

= vrt. ed. pūttovene

Gan.: puuttovenet' en våt åt släppa noten lös, som fastnadt'.

Lönnr.: puuttovenhe' båt som vid notdrägt användes vid notens
lösgorande, då densamma fastnadt vid hinder i bottnen'.

ks. vene.

p y y t ä j ä s.,s. 19

.. lohen pyytääjä . pūtäjä, pūtäjän, pūtäjä,
pūtäjät

P y y t ä ä -verbin (ks. seur.) johdannainen.

p y y t ä ä v.,s.

pūtä, pūän, pūsin,
pūethän

Gan.: pyytää min.' fånga fisk'

Lönnr.: pyytää kalaa' fånga fisk'

Verbi on ainakin ksm., vastineet tevaltaan lähisukukielissä (Lägbergundz
lapp. w. s.652).

p ü t ö h e n k i n e n a., s. 42

= pyynti-intoinen.

pütöhenkinen

Esim.: "p e k k a s o m m e i l ä pütöhenkine m poika".

Myös Kar., Rov., Terv., Kemij.: pütöhenkinen.

p ä ä l i p a u l a s., s.-

= yläpaula.

pälipaula

ks. paula.

p ä i t s i p ä ä s., s. 13

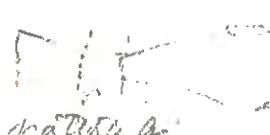
= Verkosta karkkuun päässyt lohi, pättipä

jonka "poskille pättet on jähnet näkymän".

Päitsset (tav. mon.) on sgr:n pää - sanan (Setälä Verw. s.29) johdannainen, vastineet tavataan mm. virossa ja Karjalassa, yks. nom. päitsi on ilmeisesti analoginen muodostus esim. suitsi-sanan mukaan (Ojansuu SKTT I s.59, Toivonen FUF XIX s.171).

Perifrastinen nimitys.

p ä t s ä k k ä s., s. 14

= lohen pyrstö.

pätkä, pätkän,

pätkä

pätkät

Täräntö Lp.: pättäkkä' ison kalan pyrstö', Kolari, Sieppij.: 'lohen pyrstö'.

Ilmeisesti deskriptiivinen nimitys.

< Cap. 2

RÄÄVERKKO s.,s. 30

= nuotan uloin verkko.

päverkko

Ks. verkko.

RÄKENTAÄ V.,S. 26

= varustaa verhot paaloilla,
painoilla ja konoilla.

rakentaa, rakennet, rakensi
rakennetään

Myös Kar.; Alat.: räkeentää.

Jusl.: räkeiman' borg, colo, répara, bygger, brukar, ligar'.
Lönnr.: räkentas' oereda, laga till i. i ordning, tillrusta'

Sanalle on esitetty epävarma germ. etymologia (Thomsen GSI 6.142).
Se lienee kuitenkin oopperainen, ainakin sgr. kulttuurisana
(Paasonen FUF VII s.27, Sköld FUF XVIII s.218), suomen mrt. sana
merkitsee 'valjastamista' (Hakulinen SAKK II s.24).

RÄNTÄ-APAJA s.,s. 35

= läheillä rantaa oleva nuotta-apaja.

rantaapaja

Lönnr.: ranta-apaja' strandvärp'

Ranta on germ. laine (mm. Setälä Verz. s.94), ks. apaja.

RÄNTÄNUOTTE s.,s.35

= rantaan vedetövä loninuotta.

rantanuotta

Rov.,KemiJ.,Simo: i n a' rantaanuotta', Iij.: j o k i a u o t t

Lönnr.: rantaanuotta' strandnot (pikkunuotta)'

Ks. nuotta.

r i n t a s.,s. 33

= nuotan rinta

rinta, rinnan, rintä,

Esim.: tehdä rinta = kulletta vedettääessä "tehnän rinta", so. vedetään verkkojen siulat yhteen, jolloin muodostuu täysin umpsinainen saarrostus.

Gan.: nuotan rinta' not (parm) kijl' .

Lönnr.: nuotan rinnat' främre delarne af noten' .

Sanalle on esitetty epävarma germ. etymologia, ↗ m.-germ. *strindā- (num. Setälä Verz. s.98 ja Karsten Fmst. X s.461).

R i n t a v e r k k o s.,s. 30

= kulteen peräverkon viereiset verkot ovat rintaverkkoja.

rintaverkko

Kar.: o l k a v e r k k o.

Lönnr.: rintaverkko' näť i framdelen af noten' .

Ks. verkko.

r i s t i k i r p p u s.,s. 13

= pienikokoinen, mustakuvioinen lohi.

ristikirppu

Perifrastin nimitys.

r o s k a k a l a s.,s. 43

= lohta pienempi kala.

roskakala

Ks. kala.

r o u k a t a v., s. 24

= värjätä verkkoja .

roukata (*rökata*), roukkān (*rökkan*),
roukathān (*rökathān*)

Esim.: "m a i j a s e m pappa se mullek kerto, kuinka ennen vanhasta
verkkoja roukathān".

Kemij.: r o u k a t a' värjätä verkkoja' , Rov.: r o u a t a

Gan.: roukata' färja' , roukata verkkoja, rysiä, nuottaa.

Lönnr.: roukata, roukkaan' koka svärta (till näät), svärta, förvälla'.

Evävarmasti germ. lainaksi oletetun r o u k k a - sanan johdannainen
(Setälä Verz. s.99) . - Roukata - paradigmalla rinnalla esiintyvä: r o u(v)a t a, r o u k ā n, r o u(v)a t h ā n lienee edellisen
heikon asteen analogiaa.

r u o h o s e l k ä s., s. 13

= kesällä nouseva vihertävä-
selkäinen lohi

rūhosölkä

Esim.: "rūhosölälä on sölkä rūnon färinen".

Kar.: r u o h o s e l k ä' naaraslohi, jonka selkä on vihreä, puner-
tavapilkkuinen.

Perifrastinen nimitys.

R u o t s i n v e n e. s. 32

= kulletta vedettäässä se
veneistä, jota soudetaan pitkin Ruotsin rantaa.

r u o t t i v v a n e

Ks. Vene.

s a a l i s s., s.39

sālis, sālin, sālita

Esim.: "kerralinen soli sālis menü vuona".

Schr.49: Spolia Byte/Roaff die Beute Saalis/Jako.

Lönnr.: saalis mma.' fångst, fänge, byte; kalan saalis' fiskfångst'

S a a d a - verbin jondannainen, vrt. vir. s a l i s mma.' fang, beute ja lp. s a l a s, s a l l a s s a' beute' (Kalima Vir.-26 s.43).

s a a r u a s., s.44

= kulkuksen toista siulaa
kuljettava puulaite.

sārua, sāruan, sāruā

Kar., Kemij.: sār u a' kulkuusta kuljettava lauta', Rov.: sār u a l. k o i r a l a u t a.

Gan.: saarva = sarva* 'saukko'.

Lönnr.: saarva' sauks' , sārua' ett slags laxnät, hvormed fiskas i forsar (neitto, kulle)', saaruta' fiska med saarua' .

Ruotsalaisilla on laudan nimenä utte r' sauks' (Ekman: Norrländs jagd och fiske ss.⁴⁰⁶ 415-416). Pohjaaksi voisi siis suomessakin sjatella vrt. murt. kaavaa>kasuaa. sāa r v a (>sāa r u a)' sauks' - sanaa. mahdollisesti laitteen kulun aiheuttaman mielikuvan perusteeella syntynyt metaforinen nimitys.

s a n t a s a a l i s s., s.39

= vaikeasti saatava saalis.

santasaalis

Esim.: "om pūtō santasālisssa tävä vuona".

Perifrastinen nimitys.

sauvasperä s., s. 48

= karsinan sauvasti
rakennettu ulaseinämä.

sauasperä ~ sauasperä

Alai.: sauvasperä, Rov., kemijs.: alaperä' karsinan
alalaita.

Yhdysnan alkiosan kantana oleva sauvakuusi (Seöhlö
FUF II s.261), ks. perä.

sauvasperän yläo s. 50

= karsinan kokemavene, jossa on
sauvasperän verkko, ks. seur.

sauasperäv vene

Ks. vene.

sauvasperän verkko s. 50

= karsinakulteista lyhyempi, se,
joka heitetään sauvasperää vasten.

sauasperäv verkko

Ks. verkko.

sauvoi s., s. 37

sauon, sauomen, savonta

Schr. 42: Pertica stång die Stange Sauwoin.

Lönnr.: sauvoi' bärling,, stör, hvarmed båtar framkjutes,
våtshake, handspak'.

Verbisöö sauvoi.

s a u v o i n m i e s s., s. 37

= rantauottaa vedettäessä mies, s a u v o i n m i e s
joka seuvoo i m e l l a e n puhdistaa apajapaikan kerääntyneistä tukisteista, yms.

s i l m ä s., s. 21

= verkon silmä . s i l m ä , s i l m ä n , s i l m ä ,
s i l m ä t

Gan.: verkon silmä' mask i näť' .

Lönnr.: verkon silmä' nätmaska' .

S i l m ä on ainakin sgr. (Setälä Verw. 53 , Paasonen Beitr. s. 212

s i l m ä k a l a s., s. 36

= lehi, joka on tarttunut suonan silmiin. s i l m ä k a l a

ks. kala.

s i l m ä p a k o s., s. 37

= repeämä nuotassa . s i l m ä p a k o , s i l m ä p a o n ,
s i l m ä p a o t

Lönnr.: silmäpako' nedfallen lycke vid stierningsaröete' .

s i l m ä t ä s., s. 44

= käydä verkon silmiin . s i l m ä t ä , s i l m ä , s i l m ä s i

S i l m ä n johdannainen.

s i u l a s.,s.30

= nuotan pää.

siula, siulan, siula-,
siulat

Esim.: "sölkäsiula" = kulteen ja rantauotan selänpuoleinen siula,
"Fantasiula" = " " rannanpuoleinen "

Alat., Rov., Kemij., Simo, Iij.: s i u l a' nuotan, verkon pää'

Gan.: siula mn. verkon ja nuotan pää' det yttersta af nätet'

Lönnr.: verkon siula' nätteln', nuotan siula' notarm'

Thomsen (Ber. s.14) on lausunut olettamukseen, että s i u l a olisi syntynyt s i v u - sanesta. Useat tutkijat ovat kuitenkin päätyneet pitämään sanaa germ. lainana (Tunkelo SUSA 23 31 ss. 1-3, Setälä SUSA 23 s.12 , Karsten Fmst. X s.509).

s i u l a v e r k k o s.,s.30

= nuotan kummankin pään uloin verkko. siulaverkko

Pajala Lp., Kar., Rov.: s i u l a v e r k k o' nuotan reisien ulko verkko' .

Gan.: siulaverkko' glesare bundit nät med större maskor'

Lönnr.: siulaverkko' nät på notarmen 1. början af en ryssja' .

Ks. verkko.

s o l m i s.,s.23

= solmu, verkon solmu.

solmi, solmen, solmea,
solmet

Schr.30: Nodus knut/Lyckia der Knute seimi

Lönnr.: solmai, solmu' knut, knottra' .

Ainakin sgr. sana (Setälä FUF II s.265) .

s o l m u n v ä l i s.,s. 24

solmuvyväli

Esim.: "harvayverkon solmuvyväli ov, viski tūmā" .

Lönnr.: solmunväli' mellanled, lägg' .

s o u t a a v.,s. 32,36

soutā, souan, souin,
souethān

Esim.:

soutā auki = soutaa kulleveneet niskalla erikseen : "kulthēla
souethan auki" .

soutāsölkä = rantanuottaa heittettäässä soutaa selkää kohti .

soutā ühthēn= soutaa kulleveneet nostimella yhteen , Kar.:k i e s i ä

Jusl.: soudan' remigo, ror' .

Lönnr.: soutaa' ro' .

Verbi on mahdollisesti uralilainen (Setälä FUF II s.254 ja Verw.
s.77) .

s o u t u m i e s s.,s.32

= nuottueen soutaja.

soutumies

Alat.: soutumies' kuului padon kokemiehistöön', Alat. Lp
Rov.: souturi' pato- tai nuottaveneen soutaja' .

Lönnr.: soutumies' roddare, båtkarl' .

s u o l i s., s. 3

= verkon suoli. suoli, suolen, suolta

Esim.: "ko kutohmär̄ ruethan nīn suoli luohān ensin" .

Sod., Rov.: suoli, Kemij.: luonta, Ouluj.: a l o k e: "sita" sanotāa alokkēksi elil̄ luomaksi".

Jusl.: suoli' intestinum, tarm'

Lönnr.: suoli mm.' upprännning till näť' .

Sana on ainakin sgr. (Lehtisalo FUF XXI s.21) . Verkon suoli el-
la on vastine lapissa, vrt. esim. Ip. I t š ö ä l i i' intestine,
gut, tarm' sekä t š ö ä l i i n k o ſ ſ i t' kutoa pituussuuntaan
(kuten nuotan verkkoa)' (Itkonen Vir.-36 s.295).

S u o m e n v e n e s. 32

= kulletta vedettäässä suomenpuoleista rantaa soutava kullevene . suomev_vene

Ks. vene.

s y l i s., s. 30

= vanha pituusmitta , n. 1,8 cm. sultä, sullän, sultä

Jusl.: syli' sinus, gremium, amplexus, famn' .

Lönnr.: syli' famn, famnsmått'

Sana on vanha omaperäinen. Setälä arvelee sen merkitystä "mitta" jo uralilaiseksi (Verw. s.93). - Murteellinen taivutus lienee alkuperäisen paradigmian partitiivin analogiaa.

Sätnen a.m. 21

= säikeinen, säinen, säisen, säistää

Esim.: "lohellanka on kolmisäistä hamppua tai kumpulua"

Jusl.: säinen' -plex, -faldig, -trädig'.

Lönnr.: säinen mm.' af tråd l. tätar bestående'

Substantiivista säää.

säistää v., s. 26

= yhdistää säät yhdeksi köydeksi. säistä, säistän, säisti,
säistethän

Gan.: säistän, -tää = suollan, -ltaa.

Lönnr.: säistää' sno tåtar till rep, slä rep, tvinna, slå tredje
tåten till tvenne redan tvinnade' .

SÄÄN JONDAANAINEN.

an et al. 21

Jusl.: sää' filum seu pars funus, tråd, snöre därav rep sammansnos
Lönnr.: sää mm.' tråd, sträng l. tåt uti tvinning l. snodd', tässä
nuorassa on kolme säätä' tre tåtar'.

S ä ä , ksm.* s ä n ä , on ilmeisesti perä. aikaan palautuva sa-
na. Sen merkitys etäsukukielissä on 'lanks'. Suomen murteissa
s ä ä = s ä i e , joka kuitenkin on eri alkuperää (Wichmann FUF
IV s.100, Hakulinen SKRK II s.24).

t a k a v e n e s.,s.33

= nostimella takummainen kulleveneistä.   takavene

Ks. Vene.

t a k a v e r k k o s.,s. 30

= kulteen peräverkon tiheä takaosa.   takaverkko

Ks. verkko.

t a l v i k k o s.,s. 14

= jokeen talvehtimaan jäätynyt lohi.   talvikko, talvikon,
talvikot

Esim.: "ei sole näviä talvikol liha".

Lönnr.: talvikko' vinterlax, som öfvervinstrar i elfvar' .

T a l v i - sanan johdannainen.

t a u k o s.,s. 27

= nuotan pidinköysi .   tauko, tauon, taukoa,
tauot

Sana esiiintyy yhteyksissä:

piätüstauko = rantaanuotan maanpuoleisen siulan tauko.

mäpän tauko = " "

sölkäpän tauko = rantaanuotan selkäsiulan köysi.

maihiillaskutauko = " "

Gan.: tauko' pitkät köydet nuontan molemmilla siuloilla' .

Lönnr.:tauko' tåg, rep, notvarpsrep, draglina i nät och fartyg' .

Vanha germ. laina (Setälä Verz. s.115 , Karsten Fmst. X s.535).

taukomies s.,s.36

= rantaanuottaa vedettäässä taukomies

taukomies pitelee rannalla maasiulan tauko a .

Kar.: r a n t a m i e s , Alat.Lp.: c a u k u r i ' inan t. siima - nuottueen mies, joka rannalta hoitilee rantasiulaa' , Rov.: m a - m i e s .

Lönnr.: taukomies' styrman, rorgast' .

taukomien tyyny s.36

= taukomien vaatteitten taukomien tüñü

suojana oleva tyynymäinen vyö.

tiunti s.,s.39

= (papin)kymmenys. tiunti,tiunnin,tiuntia

Esim.: "papile maksethan tiunti".

Jusl.: tiundi' decimae, tijonde'

Lönnr.: tiunti' tionde, ränta, afgift'

Nuori r. laina (Streng s. 232)

trumpsa s.,s. 33

= tarvoin.

trumpska, trumpsan, trumpsä,

Esim.: "trumpsa katu" = lakattiin tarpomasta (sanonta muutella)

Kar.: tarvoin, Alat.: porkkasauva, Iij., Oulu j.: porka

Deskriptiivinen ilmaus.

trumpsalaakari s.,s.-

= tarpoja.

trumpsaläkari.

Kemij.: porkkapoika, Iij.: porkkamies

Vrt. trumpsa;-laakari <r. -lägare.

trumpsari s.,s. 33

= ed.

trumpsari

Vrt. ed.

trumpsia s.,s. 33

= tarpoa.

trumpsia, trumpsin, trumpet
crumpsithän

Esim.: nītä pelotelhāq kaloja ja trumpsithān" .

Kar.: t r u m p s i a , Alat.: s o l o a , Ouluj.: p o r k a t a .

Deskriptiiviverbi.

t u i k k u n e n s.,s.14

= 5 - 7 kilon lohi . tuikkunen, tuikkusen, tuikkusta,
tuikkuset

Esim.: " sanoit sähnësa mütaman tuikkuseñ" .

Kar.: pikku t u i k i t' pienet kalat' , Kemi: t u i k k u' kalan
tuikku, siian tuikku' , Ouluj.: t u i k k i, t u i k k i a i n e n
' kalan poikanen' .

Gan.: tuikkinen' en liten fisk (kivennuoliainen)' .

Lönnr.: tuikkinen 1. tuikkainen' spigg, budd, gli' .

Deskriptiivinen substantiivi.

t u l l i s.,s.32

= veneen puusta tehty hanka. tulli, tullin, tullia,
tullit

Schr.34: Scalmus Tull der Ruderpflock Tulli

Lönnr.: tulli, tulla' tulle' .

Tämä murt. myös t u l l a, t u l l o, t u l l u - asuisena tunnettu
sana on nuori r. laina (Thomsen GSI s.154 , Streng s.240) .

t u l l i n s u u s.,s.48

= karsinan aukko, loniportti.

tullinsū

Esim.: "tullinsūsta kalā karsinhān nousē".

Alat.Lp.: p e s ä n sū; Rov.,Kemij.: k a r s i n a n sū.

t u u m a s.,s. 30

= vanha pituusmitta,n. 2,5 cm.

tūma, tūman, tūmā

Gan.: tuuma ' tuuman pitkä ja leviä' 3 tuumaa' 3 tum' .

Lönnr.: tuuma' tum' .

Germ. laina (Setälä Verz. s.121 , Karsten Fmst. X s.562)

t u u r i s.,s.27,42

= 1) vuoro, vuorokausi .

tūri, tūrin, tūria,
tūrit

Esim.:"kelläs_sōn heittotūri", "ruottalaisten tūri", "tūrim_mütto".

= 2) onni, lykky .

Esim.: "ei sole tūri aina müötä", "se prūkathān sanoa, että tūria
ostethān ko roskakalat viskathān jokhēn".

Pohjana ilmeisesti r, cur

t u u r i m i e s s.,s.43

= heittoon mukaan pääsevä

vieras , maskotti .

tūrimies

Esim.: "lähek_si melle tūrimiehekai".

t ä k k ä s.,s. 14

= lohen selkäpuoli.

täkkä, täkän, täkkä

Enont.: t ä k k ä' paksu, luuton liha', t ä k k ä l i h a' isojen lihaisten liha', Kuolaj., Sod., Kitt., Rov., Kemi: t ä k k ä' linnun rintalinakset' .

Gan.: esim. linnun täkkä' fågelbröst' .

Lönnr.: täkkä' det feta, köttiga af något', linnun täkkä' fågel - bröst, soltorkad fågeloröst' .

Lisäv.: täkkälina' behlöst kött', täkkäluu' bröstben, blygdben, födslolem' .

Itkonen vertaa t ä k k ä ä muutamiin lp:murt. sanoihin, esim. lp. N d Q k k e, d Q k k e' pulpa, det skjøre Kjød uden Ben, Stekekjød' (SUST 58 ss.45-46).

u i m u s s.,s. 14

= evä

uimus, uimuksen, uimusta, uimukset

Esim.: "sölkäuimukset; vattauimukset", "sen tunte lohensukusen kalan rasvauimuksesta".

Vesis, Kuolaj., Alat., Kemij., Ouluj.: u i m u s' kalan evä' .

Schr.60: Pinnae Fänn die Fischfeder am Fisch Vimuxet' .

Lönnr.: uimus' brötfena (hos fisken), simfena' .

U i d a - verbin johdannainen.

u l u t (tav. mon.) s., s. 27

= nuotankuivauspuut.

(ulku, ulun, ulkua)

ulut, uluitten ~ ulkujen

Vesja, Sod., Kitt.: u l k u' nuotan, verkon kuivausteline', Rov.,
Kemij., Iij.: u l u k u .

Gan.: nuotta-ulku' stång at torka not på' .

Lönnr.: nuotta-ulku l. -ulut' ställning hvarpå noten utbrädes till
torkning' .

Setälä on esittänyt sanalle vastineita sukukielistä ja tehnyt epä-
varmoja yhdistelyjä samojeđilin asti (Verw. s. 78). Toivonen pitää
uskallettuna näin pitkälle käypää rinnastusta (Vir.-21 s. 21).
Itkosen mielestä u l k u on lp. laina (Vir.-20 s. 54).

v a r r a s s., s. 42

= lohen paistovarras .

yarras, varthän, varrasta,
varthät

Schr. 39: Veru Spett der Brötspieß Warras.

Lönnr.: mm. kalavarras' ett spett braxen' .

Thomsen otaksuu sanan kuuluvan samaan pesyeesseen kuin v a r r a s i
(Ber. s. 237) .

v a r r a s k a l a s., s. 42

= vartaassa paistettu lohi.

varraskala ~ varrankala

Lönnr.: varraskala' stockfisk' .

Ks. kala.

v a r s i s., s. 48

= patovarsi .

varsı, varren, vartta,

varret

Esim.:

s u o m e v , varsı = suomenpuoleinen patovarsi .

r u o t t i v , varsı = ruotsinpuoleinen " .

Thomsen on olettanut varren baltt. lainaksi (Ber. s.237).

Sanan todennäköinen vastine lienee kuitenkin tser. β u r δ a
'Schaft, Stiel, Stengel' (Kalima IKBL s.178).

v e n e s.,

vene, vennēn, venettä,

venhet

Schr. 33: Cymbo Bååt der Kahn Wenhe

Lönnr.: vene' båt'

V e n e lienee sinakin s.-volg. kulttuurisena, vrt. mordv. E
v e n s, M v e n s, v e n a s . Vastineet tavataan myös kaikista $\text{c}\ddot{\text{a}}$
ius. kielistä (Setälä ÅH s.314 ja SUSÄ IV 3 s.43).

v e n e r e i k ä s., s. 48

= karsinan alaseinään jätetty

venereikä

sukko veneitten kiinitystä varten .

V e r k k o s., s. 21, 24

= 1) nuotan lävekäs kudos, havas.

verkko, verkon, verkkoa,
verkot

Esim.: "kümmnen kertä kuelekkümenelles sentile sōn ollu meän
nuotav verkko".

= 2) verkko

Esim.: "valheit verkot jamothān ünthēn".

Schr. 60: Rete näät das Netz Werko .

Lönnr.: verkko' näś'

V e r k k o a pitäävät vanhana germ. lainana mu. Tunkelo (SUSA
23 31 ss. 7-10) ja Karsten (Fmst. X s. 597). Setälä merkitsee kui-
tenkin epävarmeksi germ. rinnastuksen (Verz. s. 128).

V e r k k o l a n k a s., s. 21

= lanka, josta verkko kudotaan.

verkkolanika

Vrt, lohenlanka.

V e r k k o m e s t a r i s., s. 23

= verkonkutoja .

verkkomestari

Esim.: "kei sun kallie sōv vannā verkkomestari".

Esvari r. latina (Streng s. 120).

v e r k k o t u o l i s.,s.23

= tuoli, jonka selkänojan

verkkotöli

koukkuihin suoli tai kutomapuikolla oleva navas ennen kiinnitettilä.

T u o l i r. laina (Streng s.241).

v e r k o n k u t o j a s.,s.23

= verkkomestari .

verkonkutoja

Lönnr.: verkonkutoja' not-, nätoindare' .

v e s i m u t k a s.,s. 48

= virran alkaansaamiseksi

vesimukka

rekennettu kaarre patovarren ja pesän yhtymäkondassa .

v e s i p e r ä s.,s.42

= tynjä apaja .

vesiperä

Esim.: "vesiperrä vethn"

Kar., Alat., Kemij., Ouluj.: v e s i p e r ä ' tynjä apaja' .

Lönnr.: vesiperä apaja' ett notvarp, som gifver alldeles ingen
fisk' .

Perifraستinen nimitys.

Ks. perä.

v u o v i s., s. 39

= lohipuntari .

vuovi, vuovin, vuovia,
vuovit

Esim.: "ennem_punnithiv_vuovila".

Gan.: *wuowi' väg'*, vaaka .

Lönnr.: *vuovi' väg'* .

Nuori r. laina (Airilla ÅH s.184).

v ä r j ä t ä v., s. 24

färjätä, färjän, färjäsin,
färjäthän

Lönnr.: *värjätä' färga'* .

R. laina.

v ö n k ä l e s., s. 14

vönkäle, vönkälhen, vönkäleettä
vönkälhet

Esim.: "lonev_vönkäle", "tuikkunen oj_ jo mälkonev_vönkäle".

Gan.: *venkales' ison kalan epiteetti'* .

Lönnr.: *vönkäle' ngt klumpigt l. oformligt, klump, obäke' (ven-
kale, vonkale, vänkäle).*

Deskriptiivinen.

y h t e e n s o u t u s.,s.32

= kulleveneitten yhteenosoutu
nostimella .

ühtnēnsoutu

y l i h a k a s.,s.48

= loniporttien yläpuolella
oleva osa karsinaa

ülihaka

Vrt. alahaka.

y l i p e r ä s.,s. 48

= karsinapadon pesän yläseinä.

üliperä

Rov.;Kemij.: ü l i p e r ä' karsinan yläseinä'

Ks. perä

y l i p e r ä n k o r v a s. 48

= yliperän jatkoaitaus.

üliperän korva

Ks. korva.

y l l ä t ä v . , s . 14

= hypätä vedenpinnan yli (lohesta).

üllätä, ültää, ültäsi

Esim.: "loni ültää ja ilottē",

"ültäväq̄ kalam̄perässä parvi ui" (uskomus) .

Verbi kuuluu ilmeisesti samaan sanueeseen kuin postp. y l i .

y l ä n e n s.,s.26

= yläpaula.

ülänen, üläsen, ülästä,
üläset

Omaperäisen ylää - sanan jondannainen (Toivonen FUF XVIII
ss.186-187)

y l ä p a u l a s.,s.26

üläpaula

Ks. paula.

